

Biblioteca Socec

Scriitori Români

DIMITRIE CANTEMIR

DESCRIEREA

MOLDOVEI

CU O NOTIȚĂ INTRODUCTIVĂ,
NOTE EXPLICATIVE, UN PORTRET ȘI O CHARTĂ

DE

MIRON NICOLESCU

MEMBRU AL SOCIETĂȚII GEOGRAFICE ROMÂNE

BUCUREȘTI

Editura Librăriei **SOCEC & Co.**, Societate Anonimă

1909

0-11

DIMITRIE CANTEMIR

1673 — 1723.

NOTIȚĂ BIOGRAFICĂ ȘI BIBLIOGRAFICĂ

Una din scrierile cele mai de valoare a veacurilor trecute este fără îndoială și „Descrierea Moldovei“, făcută de învățatul Domn al Moldovei Dimitrie Cantemir.

„Descrierea Moldovei“ este o lucrare ce nu poate lesne să se răsplătească de către geografi, căci ea luminează admirabil istoria, obiceiurile vechi, împreună și toată închipuirea țării.

După o scurtă introducere despre vechile ținuturi ale Daciei, ei arată situația de atunci a Moldovei, clima, orografia și hidrografia. Ne face cunoscută împărțirea administrativă după vremile acele precum și târgurile mai de seamă ale ei. Vorbește despre câmpiile și pădurile Moldovei. Arată frumusețea munților și bogăția lor în metaluri. Asemenea arată fiarele cele sălbatice și dobitoacele cele domestice ale Moldovei. Acestea sunt coprinse în partea întâia a cărții sale, zisă partea geografică, căci Descrierea Moldovei, coprinde trei părți.

A doua parte numită politică, ne arată ocârmuirea stăpânirii moldovenesti din acea vreme, modul cum se alegeau domnitori precum și obi-

ceiurile vechi și noi la punerea lor în scaun. Vorbește de felul în care se mazileau domnii. Ne face să cunoaștem boeriile moldovenești și stările lor. Trece pe dinaintea privirei noastre oastea moldovenească precum și obiceiurile și țărimoniile curții domnești. Nu uită a vorbi nici de modul cum se îngropau Domnii care mureau fiind în scaun.

Vorbind despre vânatul Domnilor, spune c'a-cestia îl iubesc „numai pentru aducerea aminte că le-a dat prilej de ș'au aflat patria lor ș'au luat-o iarăși în stăpânire¹⁾”.

Arată legile Moldovei, divanul de judecată al Domnilor și boierilor.

Despre veniturile cele vechi și cele din timpul său, despre birul și darurile ce da Moldova Porței Otomane, arată de asemenea și spune că se înmulțise lipsa și ticăloșia.

Ne face cunoscute familiile boerești din acea vreme, vorbind totdeodată și despre ceilalți locuitori ai Moldovei, arătând năravurile lor.

Descoperă pe scurt obiceiurile ce le au pe la logodne și pe la nunți, precum și modul îngropăciunei la Moldoveni.

În partea treia pe care o numește ecliastică și literară se ocupă de religia Moldovenilor. Descrie stăpânirea bisericească și mănăstirile Moldovei și termină arătând graiul și literile Moldovenilor.

Descrierea Moldovei, a fost făcută de către

¹⁾ Cap. IX.

Cantemir pe la 1716. El o făcù după îndemnul amicilor săi dela Academia de științe din Berlin. Când scria la aceasta, Carol al XII-lea al Suediei murise¹⁾.

Descrierea Moldovei, a fost scrisă mai întâi în limba latină, la 1716 cum am arătat, *Chronicul* pe la 1717²⁾, iar la 1718 le traduse în limba română.

Dimitrie Cantemir moare la 1723, August 21, în etate de 40 ani.

La 1732 fiul său Antioh, în etate de 23 ani, fù numit ambasador al Rusiei la Londra. Plecând la postul său luă cu sine, între altele și manuscrisul „*Descriptio Moldaviae*“ și trecând prin Olanda la Haga, însărcină pe un librar d'acolo cu tipărirea lui³⁾. Cartea însă nu se vede a fi eșit la lumină⁴⁾.

Cam în acelaș timp episcopul Innocentiu Klein procură în Viena manuscrisul român al *Chronicului*⁵⁾.

Consilierul G. F. Müller din Petresburg în prefața ce făcù la o ediție a acestei cărți la

¹⁾ Cantemir, *Chronicum* Iași 1835. tom. I. 219. Voltaire, *Histoire de Charles XII*.

²⁾ Beer p. 313, zice că *chronicul* este scris la Petersburg la începutul lui 1717. Aceasta se potrivește cu cele zise de însuși Cantemir la locul citat

³⁾ Beer p. 377.

⁴⁾ Müller în *Kantemirs Beschreibung der Moldan* p. 29, zice că nu s'a tipărit nimic în Olanda, contra lui Beer care la p. 314 pretinde că s'ar fi tipărit în Olanda. (Papiu Ilarian „*Descr. Mold*“, ed. Academiei).

⁵⁾ Papiu Ilarian. *Viata lui Sincai* p. 9. — Engel, *Literatur der Wol. und Mold. Gesch.* p. 26.

1764¹⁾ serie, că el cunoștea de vre-o 40 de ani această scriere a lui Cantemir, adică dela 1724. Pe atunci studia Antioh la Academia științelor din Petresburg. Müller crede că Dumitru Cantemir ar fi scris această descriere întâi în românește și că Ilinski secretarul lui Antioh, o ar fi tradus în limba latină. Dar e o eroare, precum se vede atât din locul mai sus citat al cronicului, cât și din Ms. Cantimirian, despre care vom vorbi îndată. Tot Müller asigură, precum arătarăm mai sus, că „*Descriptio Moldaviae*“ în Olanda nu s'a tipărit.

Antioh Cantemir murind ca ambasador la Paris la 1744²⁾, averea-i rămasă se vându prin licitație. Comitele Thomson, ginerele lui Boerhave, aflându-se atunci în Paris, cumpără precum ne spune Müller, manuscriptele bătrânului Cantemir.

După moartea lui Thomson văduva lui contesă le dăruî vărului său Avram R. Boerhave profesor la academia științelor din Petresburg. Dela acesta trecură prin moștenire la consilierul și medicul imperial Kruse. Dela Kruse primî manuscriptul „*Descriptio Moldaviae*“ Müller, cu voia de a-l întrebuința cum va găsi cu cale³⁾.

În fine, Müller comunică manuscriptul, lui Büsching care îl dete lui Ioan Lud. Redslob, profesor la corpul Cadetilor din Berlin, de'l

¹⁾ Kantemirs Beschreibung der Moldau-Vorrede p. 29.

²⁾ Beer, p. 348. — A. Cantemir Satyres. Vie d'Antiochus Cantimir p. CXX.

³⁾ Kantemirs Beschreibung der Moldau Vorrede p. 29, 30.

traduse în limba germană. Büsching revăzând traducerea, o publică la 1769—70 în Magazin für die neue Historie und Geographie, partea III și IV împreună cu harta geografică a Moldovei, ce se afla pe lângă acel manuscris.

La 1771 se scoase în Frankfurt și Lipsca o a doua edițiune germană, mai corectă, împreună cu portretul și viața lui Dimitrie Cantemir. Un oarecare V. mai adause la această edițiune și câteva note de puțină importanță ¹⁾.

Afară de Micul, Șincai și Maior, puțini Români cunoșteau această traducere germană până la 1806, când neuitatul mitropolit Veniamin făcù a se traduce în limba română; însă neputându-se tipări atunci, se și uitase, ba nici se mai găsea traducerea română, când mitropolitul de atunci din București, Gregoriu care o păstrase, o trimise părintelui Veniamin la Iași, care apoi ordonă să se tipărească la mănăstirea Neamțu la 1825 ²⁾.

Ieromonachul Gerontie are o scurtă precuvântare în fruntea acestei traduceri, iar la text

¹⁾ Titlul cărței este: Demetrii Katemirs chemalingen Fürsten in der Moldau, historisch-geographisch-und politische Beschreibung der Moldau, nebst dem Leben des Verfassers und einer Landkarte. Frankfurt und Leipzig 1771. 8-^o 341 pag.

²⁾ Iacă titlul acestor traduceri române: Scrisoarea Moldovei, de Dimitrie Cantemir Domnul ei, care acum întâi s'a tipărit în zilele binecredinciosului și de Chr. iubitorului Domnului nostru Ioan Sandu Sturza Voevod. Cu blagoslovenia Prea sfințitului arhiepiscop și mitropolit Kyrio Kyrio Veniamin al Moldovei. Pe vremea prea cuviosului stareț al sfințelor mănăstiri Neamțului și Secului, Kyr. Domitian. În sfânta mănăstire Neamțul la anul 1825. August 19 în 40, 344 pag. cu litere cirilice bisericești.

nu adause decât o singură notă, călugărească, despre introducerea literilor cirilice la Români.

În Archiva Românească de Cogălniceanu ¹⁾ aflăm că această traducere este făcută de banul Vasile Vârnav.

La 1851, C. Negruzzi scoase o a doua edițiune, la Iași, în tipografia franceso-română.

În fine la 1868, D. Boldur Lătescu publică a treia edițiune a traducerei române dela Neamțu.

Textul original latin nu era cunoscut până 1869 publicului literat.

În vara anului 1869, prea sântia sa părintele episcop Melchisedec făcù mai întâi atentă societatea academică română, că în biblioteca academiei de teologie din Moscova, se află Ms. în limba latină al operei lui Cantemir, sub titlul „Descriptio Moldaviae“.

Delegațiunea societăței academice, prin adresa sa din 24 Septembre 1869, rugă pe ministrul nostru al afacerilor străine, ca să intervină prin guvernul rusesc pentru împrumutarea acestui, precum și a altor manuscrise. Ministerul pe lângă adresa sa din 4 Aprilie 1870, face cunoscut delegațiunei coprinsul adresei consulului general rusesc din București, c'a primit dela președintele academiei de științe din Rusia două manuscrise ale lui Cantemir, cari stau la dispozițiunea delegațiunii în cancelaria consula-tului.

În vara anului 1870 se scoase o copie, cât

s'a putut mai exactă, sub privigherea profesorului Maxim și a lui Papiu Ilarian.

La 14 Iunie acelaș an, delegațiunea a adus mulțumiri formale consului și academiei ruse.

Manuscriptele sunt două: unul în 4° cu titlul: *Demetrii Cantemirii, principis Moldaviae, Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae, descripto ex apographo, quod ejus filius mecum communicavit. Petropoli 1727.* Pe scoarța acestui manuscris sta însemnat No. 28, No. 55; apoi: ex Museo Asiatico Academiae imp. scient. Petrop. Are 293 pagine și alte 3 pagine scara.

Acest manuscris este complet, dar are erori, omisiuni, anume cuvintele grecești sunt omise.

Al doilea manuscris e în folio. Pe scoarță stă însemnat No. 27, 54; apoi ex Museo Asiatico, Academiae imp. scient, Metropol. Titlul este: *Demetrii Cantimiri Principis Moldaviae Descriptio Moldaviae. Autographum auctoris passim in margine.*

În loc de *Descriptio*, era scris, dar e șters *Historia*. Acest manuscris are 184 pagine. Începutul lipsește până la Capul I. Lipsește apoi cele 6 capuri din urmă, se termină adică manuscrisul cu Capul XVIII, al cărui cel din urmă cuvânt este accedit. Charta geografică lipsește în acest manuscris. Se găsește însă în ediția Büschingiană¹⁾.

Comparând aceste edițiuni între dânsese vedem că nu sunt deosebiri mari.

¹⁾ Pp. 7, 16, 26. www.dacoromanica.ro

Această edițiune am redat-o după edițiunea românească tipărită la 1825 în Mănăstirea Neamțului. Am dat-o sub titlul de „Descrierea Moldovei“ căci așa a intitulat-o chiar Cantemir. Am alipit la aceasta și harta care se găsește la traducerea academiei.

După cum am arătat „Descrierea Moldovei“ a fost alcătuită pe la 1716 și începutul redacției se poate fixa către toamna acestui an, imediat după terminarea „Istoriei imperiului Otoman“. Intre „Descriere“ și „Hronic“ sunt oarecare nepotriviri.

Cercetarea lucrării întărește această părere căpătată pe altă cale. Astfel Hotinul¹⁾ e arătat în mai multe locuri, ca găsindu-se în mâna Turcilor și ocupația nu se înfățișează ca un eveniment de ieri, de alaltăieri. Acestei ocupații îi dă Cantemir data greșită de 1712, dar e cunoscut că ea s'a făcut în vara anului 1713. Pe urmă ni-se spune că Domn în Moldova era Mihai Racoviță și acesta înlocui la Iași pe Nicolae Mavrocordat, strămutat în Țara Românească la 1716²⁾. În sfârșit, Ioan Comnen, mort în 1719 trăiește încă și e arhiepiscop de Silistra³⁾, unde fu numit după 1710⁴⁾. E de însemnat și aceia că se întrebuintează Introducerea la Cronici a lui Niculae Costin⁵⁾.

¹⁾ Pp. 7, 16, 26.

²⁾ P. 47.

³⁾ Νεοελλ. φιλ., p. 397: Le Quien, Oriens christianus, I, C. 1228—30; cf. An. Ac. Rom. XX, p. 204.

⁴⁾ V. „Descriptio“ la fine.

⁵⁾ P. 15 nota 3; pp. 22—3.

Izvoarele întrebuintate sunt natural, în prima linie amintirile autorului, care-și cunoștea țara din timpul celei d'întâi tinereți mai ales. Apoi el citează pentru partea politică, cronicile moldovenești: „*annales patrii*“ și chiar documente: „*principium diplomata*“, „*serinia publică*¹⁾“, din care culege, d. ex., numele de Ștefan Tomșevici al lui Ștefan Tomșa al II-lea²⁾; precum și notițe despre ceremonial³⁾. Dintre străini, întrebuintează cronicari poloni: Sarnicki, Orzechowski, pe Leunclavius și Bonfiniu. Și aici Cantemir dă dovadă de un spirit științific deosebit și ținând în seamă pregătirea ce primise, — lecțiile unui doftor cretan călugărit, — de mirare chiar. Prin geografie el nu înțelege numai descrierea solului, ci și a locuitorilor și aceasta din toate punctele de vedere, din punctul de vedere al etnografiei, al vieții culturale, al vieții politice, al dezvoltării istorice. Pretutindeni afirmațiunile sunt întovărășite de lămuriri, luminate de precedente sau de ipoteze.

Ni se dă o parte întâi pur geografică — am zice de geografie fizică și o a doua care tratează geografia politică a principatului. (N. Iorga, „*Istoria Literaturii române în secolul al XVIII-lea*“, Epoca lui Dimitrie Cantemir).

Tot d-l N. Iorga în „*Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*⁴⁾“, spune următoarele:

¹⁾ Pp. 106, 107.

²⁾ P. 44.

³⁾ „*Ex iis quae nobis suppetunt monumentis*“; p. 70.

⁴⁾ P. 407.

Știrile lui Cantemir sunt totdeauna îmbelșugate, de cele mai multe ori sigure. Ceiace nu împiedică amestecul și în această lucrare a elementului fals și naiv. Chiar în partea întâi, unde ocazii de a greși erau mai puține, fiind vorba de lucruri văzute sau auzite, și nu de lucruri cetite—chiar în această parte mai bună Cantemir ne face uneori să zâmbim. Așa Fălciul perpetuează în numele său pe acel al Tâfalilor¹⁾; ni se asigură că în unele părți muntoase ale țării se culege unt de pe plante grase, udate de o rouă miraculoasă²⁾; că la Cotnari, al cărui vin verziu îl declară principele, un desgustător emerit, superior vinului de Tokay și în stare să răpuie pe un „tolerantissimum caput“, pe un veteran al băutului din trei pahare; că la Cotnari e Dumbrava Roșie și că munca prinșilor Poloni a dat Moldovei aceste vii minunate. La sfârșit chiar asistăm cu admirație la vânătoreea găinelor sălbatice „surde și proaste“, care se lasă luate la țintă una după alta, fără a auzi și a înțelege, fără a se mișca de pe copacul pe care le-a prins vânătorul.

În partea politică, autorul trebuia să se ocupe de o materie — cea istorică — pe care n'o studiasse încă suficient. Greșeli sunt deci multe la început. Despot domnește, după Cantemir, de două ori; Alexandru Lăpușneanu fuge în 1561 la Poloni; fiul său Bogdan moare în scaun;

¹⁾ P. 14.

²⁾ P. 25.

Ioan Vodă cel Cumplit primește educația lui Iacob Heraclide și scrie scrisoarea din Crusius, pe care a scris-o acesta; Iancu Sasul e ucis de boieri; Petru Schiopul, fugind în 1591, se stabilește în Transilvania; Gaspar Gratiani e un Italian; Radu cel Mare se traduce prin . . . „Procerus“. Câteva informații nouă se dau însă către sfârșit, unde Cantemir prezintă geneza Domniei lui Dumitrașcu Cantacuzino sau explică scoaterea din scaun a lui Nicolae Mavrocordat, în 1710, prin faptul că această grecească persoană, — alusii la Greci, la „străini“ cari au adus decăderea patriei se găsesc — eră mai bun diac decât ostaș: „scriba melior quam miles indicabatur“. Sfârșitul însă al acestei părți, care e o constatare, formează una din cele mai interesante părți ale opusculului. Aflăm totuși, pe lângă inexactități asupra rostului Domniilor lui Aron Vodă și Miron Barnowski în evoluția relațiilor noastre cu Poarta și aceia că marele poliglot, archeologul, istoricul, geograful, filosoful, membrul Academiei din Berlin credea în far-mece.

Nu dă data descălicărei Moldovei de Dragoș¹⁾. La p. 20 nota 2 se înseamnă adiții de făcut în privința localităților antice dela Nistru în jos. La p. 39, se înseamnă un capitol adaos despre stema țării. La p. 92 se anunță o schemă grafică de alai un „iconismus“ care lipsește.

În „Descripție“, Cantemir admite într'un loc

¹⁾ La p. 37 „quidem alienigenae“.

că „Dacii au fost parte stinși, parte împrăștiați¹⁾“, în altul că „neamul Dacilor a fost stârpit²⁾“, într'un al treilea că Romanii colo niști au putut avea robi și femei dace³⁾ —, pe când în „Hronic“ el susține cu putere părerea că în sângele nostru de Romani nu s'a amestecat nici o picătură din sângele inferior al poporului învins. În „Descripție“, el admite că Romanii s'au retras în Maramureș, unde au stat „câteva secole“, lăsând în tot acest timp Moldova pustie⁴⁾, pe când în „Hronic“ atacă cu violență pe cronicarii partizani ai descălîcării lui Dragoș în pustiu. În „Descripție“ el crede în vânătoarea de zimbru a fiului lui Bogdan, nepotul lui Ioniță, crede în adoptarea zimbrului ca herb al țării după fiara vânată de regalul vânător, crede în întemeierea românească a Romanului, pe când „Hronicul“ afirmă că stema vine dela Caput Bubali și nu dela închipuita vânătoare și că Romanul e cu adevărat Forum Romanorum. În „Descripție“ declară fără sfială c'am fost totdeauna un popor leneș și alte rele, pe când în „Hronic“ spune c'am fost poporul cel mai brav și demn, apărând cu bărbăție occidentul de năvălirile barbarilor.

„Descripția“ cerea o prefacere totală în spirit. El a avut intenția de a o revedea și a o pune în concordanță cu „Hronicul“.

¹⁾ P. 1.

²⁾ P. 100.

³⁾ P. 151.

⁴⁾ Pp. 1, 6.

⁵⁾ Pp. 2, 11, 23, 32, 35, 40.

Redând această importantă scriere, socotim că înlesnim cunoașterea mai de aproape a trecutului nostru. „Descrierea Moldovei“, deși în unele părți cuprinde câteva date și cunoștințe ce nu corespund realității și adevărului istoric, este și va rămâne una din lucrările cele mai de valoare ale secolului al XVIII-lea; ea este, putem zice, prima geografie completă a Moldovei, care poate fi și azi consultată cu folos de către cei care vor a cunoaște țara și trecutul ei geografic.

Miron Nicolescu

Membru al Soc. Geografice Române.

A V I S

Această carte minunată o am scos eu întâiași-dată la lumină de pe o scrisoare Latinească cu mâna, pentru care sfârșit, mi-a lăsat-o Domnul Miler sfetnicul de Colegie. Iară chipul cu care a dat el de dânsa, se poate vedeà la Prefața lui. Scrisoarea aceia este Latinească, iară eu am socotit a fi de folos ca să o dau să se tălmăcească în limba nemțească, ca să poată fi de trebuință și acelor carii nu știu limba Latinească. Deci D. Ioan Ludovig Redslov iscusitul Profesor a corpului Cadeților de aice, au săvârșit această tălmăcire și alăturând-o cu amăruntul cu izvodul cel Latinesc, sânt răspunzător pentru adevărul ei.

Berlin 1769.

Bișing.

PREFAȚĂ

Dimitrie Cantemir o dinioară Domn sau Gospodariul Moldaviei este îndestul de cunoscut din Istoria care o a făcut el pentru împărăția turcească și din scrisoarea vieții lui care este adaosă la acea istorie.

Învățătura lui cea mare și știința limbilor celor multe, covârșește pre toate acele ce este de a se cere dela un Beizade carele n'au învățat aiurea nicăiri, decât numai la Țarigrad dela Grecii cei de acolo.

Însă trebuie să arătăm că Dimitrie dă cu totul o altă idee despre vredniciile Grecilor acelora, decât obișnuiește a se gândi pentru dânșii¹⁾ unul dintr'aceștia, Atanasie (nu Anastasie) Conduida, din ostrovul Corfus, pentru care pomenește Dimitrie la acel loc că ia învățat pre copii săi, mai pe urmă cu adevărat s'au cunoscut în Rusia om foarte învățat; și Petru cel mare l'au făcut întâi Egumen la Mănăstirea Tolscoi nu departe de Iaroslav și mădulariu Sinodului. După aceia

¹⁾ Vezi în istoria lui cea turcească la viața lui Mohamet II, fața 143 și 144.

s'a făcut Arhimandrit la mănăstirea Spascoi la Iaroslav, apoi Arhiepiscop la Vologda și pe urmă Arhiepiscop la Suzdal unde a și murit la Octombrie în 10, anul 1737.

Dimitrie după ce și-a scăpat Domnia și a fost dăruit de Impăratul Petru cu moșii bune în Ucraina și prin prejurul Moscovei, și-a petrecut vremea mai mult cu învățătura, isprăvind acolo multe scrieri pe care le-a fost început la Țari-grad și o scrisoare pentru religia turcească a scris-o din nou, având la aceasta poruncă dela Impăratul, care s'a tipărit în limba Rusească în Petersburg la 1722, cu titlul Sistemul sau starea religiei Turcești, coală în două, în 379 fețe¹⁾. Vrednică este de a se tălmăci în fiește care limbă, căci cuprinde în sine atâtea lucruri nouă și necunoscute, în cât nu se găsește asemenea nici un istoric care a scris despre aceasta.

Din scrisoarea vieții sale, aflăm că el a alcătuit o carte morală în dialog sub titlul: Lumea și Sufletul, în limba Moldovenească.

Iară pentru oarecare manuscripte care să se fi pierdut în marea Caspică la sfărămarea corăbiei, poate să fie îndoeală; însă aceasta o vom lăsa nehotărâtă. Intre celelalte scrieri care au rămas de dânsul la moartea sa, se vede a nu fi adevărată, acea pentru cântările turcești, pentru că însuși Dimitrie dă pentru dânsa o nădejde prea cu 'ndoială la viața lui Selim I, Nota 0 din istoria împărăției turcești.

¹⁾ Vezi adunarea Istoriilor rusești, cartea a III-a, fața 256.

Scrisoarea vieții lui pomenește, c'ar fi fost mădulariu a Academiei învățaților din Berlin, însă la istoria aceștii academii este netrecut. Și fiindcă lexiconul cel de învățătură a lui Jexer îl arată a fi el Director a academiei din Peterburg, zicând c'ar fi multe adăogiri ale lui în izvoadele acestei academii, aceasta este o rătăcire vederată, căci când s'a făcut academia Peterburgului, eră mort Domnul Cantimir. Iară aceia ce se găsește de dânsul la izvoadele aceștii academii, se cuprinde numai într'acea scrisoare a lui, pentru zidul cel vestit dela Derbent, care a fost de trebuință răposatului profesor Baer, la descrierea muntelui Caucazul, în cartea cea dintâi a lucrărilor academiei.

Baer ar fi tipărit și istoria împărăției turcești a Domnului Cantimir, dacă nu l'ar fi împedicat ducerea la țara Englezească a lui Antioh fiului celui mai tânăr a lui Dimitrie căci Antioh a luat-o cu sine, ca să o dea în tipar acolo, însă în loc de latinește a tipărit-o englezește, de pe care s'a dat mai la urmă și'n tipar franțez și nemțesc.

Și măcar că 'ntru aceste tălmăciri nu s'a pomenit nimic de aceia a profesorului Baer, însă tot se văd întru dânsule adăogirile lui pe la margini osebite de celelalte prin stelișoare; și scrisoarea vieții încă se vede mai mult a fi alcătuită de dânsul.

Tălmăcirile acelea pot să fie prea bune, însă tot se poate să fie intrat întru dânsule niscaiva greșale și pentru aceia aș dori ca stăpânitorul

ast de acum al scrierii cei vechi latinești, să voiască a o dà în tipariu, măcar de o vor socoti cineva a fi de prisos, pentru celelalte tălmăciri ce s'au făcut. Iară cei iubitori de istorii, fără de îndoială vor fi într'un gând cu mine.

Acum să pomenesc și de scrierea aceia a Domnului Cantemir care ne-a îndemnat spre această prefață, adecă Descrierea Moldovei, un lucru care nu poate lesne să se răsplătească de către geografi, căci ea luminează prea frumos istoria, obiceiurile vechi, împreună și toată închipuirea țării.

Eu cunosc scrierea aceasta aproape de 40 ani, căci Beizade Antioh învăța pe atuncea la Academia împăraților de aicea și Ivan Ilinschii odineoară Logofăt al Domnului Dimitrie, a fost unul din tălmăcitorii ei și mie mi se pare c'am auzit atuncea, cum că izvodul l'ar fi fost alcătuit Dimitrie în limba Moldovinească și apoi acel Ilinschii l'ar fi prefăcut în limba Latinească. Beizade Antioh a luat Descrierea Moldaviei, ca și istoria turcească și o a adus cu sineși la anul 1732 la Englitera și de acolo la Francia.

După ce a murit Beizade Antioh și rămasele sale s'au vândut, aflându-se atuncea la Paris Graf Tomson, un ginere a lui Berhave celui mare, a cumpărat scrierile bătrânului Cantemir, pricinuind prin aceia de a rămas Rusiei. Pentru că după moartea lui le-a dăruit soția sa unchiului ei Avram Raab Berhave, carele a fost odinioară Profesor la Academia învățaților de aici și dela acesta le-a luat prin moștenire dom-

nul Cruze sfetnicul de poliție și medic al Impăratului.

Un om adevărat învățat, este mulțămît să se arate obștei cu slujbă prin o îndeletnicire de acest fel.

Deci cu acest chip și domnul Cruze mi-a dăruit mie Descrierea Moldovei, dându-mi volnicie nehotărâtă, ca să lucrez cu dânsa duple cum voi socoti.

Si s'ar fi căzut ca să împodobesc acest lucru și cu oarecare adăogire dela istorici Leșești, Ungurești și Turcești, încă și din istoria cea turcească a Domnului nostru Dimitrie, dar îmi lipsește vremea trebuincioasă la aceasta.

G. F. Miller.

Petersburg 1764.

Prescurtare din viața Principelui Dimitrie Cantemir

Printul Dimitrie Cantemir s'a născut la anul 1673 Octomvrie 26, când tatăl său Constantin erà numai Serdar la Orhei. La 1684 numindu-se Constantin Cantemir Domn Moldaviei, și urmând a trimite zălog pre unul din fiii săi la Poarta Otomană (după cum se obișnuia atunci), el a trimis pre Antioh fiul său cel mai mare împreună cu alți șase tineri fii de boeri. După trei ani l'a schimbat fratele său Dimitrie rămâind la Constantinopoli până la 1691 când iarăși l'a schimbat Antioh.

În cursul vremii cât s'a aflat acolo, el s'a ocupat cu limba și mai ales cu muzica turcească pre care a adus-o la o deplinire de care erà cu totul lipsită, căci el fù cel dintâi ce a regnat notele turcești.

În anul următor a întovărășit cu tatăl său pre Seraschierul Deldabon în campania dela Soroca.

La 14 Martie 1693, murind tatăl său, boierii care făgăduiseră murindului părinte că vor alege Domn pre Dimitrie, n'a putut izbuti, căci Poarta numi pre un altul, iar Dimitrie fù chemat la

Constantinopoli. La 1700, s'a însurat cu Cassandra fata lui Șerban Cantacuzin care fusese Domn în țara românească și din căsătoria aceasta i s'a născut o fiică.

Curând mazilindu-se Antioh, s'a înturnat și Dimitrie cu dânsul la Țarigrad, unde s'a făcut părinte a patru feciori și a patru fete.

Aici a rămas până la anul 1710, când Petru I al Rusiei a declarat război Turciei. La asemenea împrejurare, Poarta găsi de cuviință a numi pre Dimitrie domn Moldaviei, căci domnul ce era Nicolai Mavrocordat, deși om învățat și în favor la Turci, nu avea experiența ce se cere la vreme de război.

Cantemir primi domnia mai mult prin îndemnul lui Deblet Girei hanul Tătarilor prietenul său, câștigând făgăduința marelui vizir Baltagi-Mohamet că nu i se vor cere dărilor acele mari ce se obișnuiau la numirea Domnilor. Făgăduința însă nu se ținù, căci abia sosise el în capitala sa cu cea mai mare grabă, când și primi poruncă să trimită îndată banii pentru domnie și să facă pod peste Dunăre pentru trecerea oștilor turcești.

Acestea îl supărară într'atâta, încât îndată a și intrat în tratație cu un doctor grec numit Policala pre care-l trimisese Petru și au încheiat un tratat care încuviințându-l și întărindu-l acest monarh la Luțe în Polonia în 13 Aprilie 1711, i s'au și trimis cu un înadins.

În urma acestei convenții, Cantemir înștiință pre Petru de toate cele ce se urmau, prelun-

gind pre cât putea facerea podului și îndem-
nând pre Țarul a veni cât mai curând. Amăgit
însă de Brâncoveanul, domnul Valahiei și duș-
manul Cantemireștilor, Petru sosì prea târziu,
când nu mai putù opri trecerea Turcilor.

Oștile rusești tăbărâră pe Prut, iar împăratul
vizită Iașii în luna lui Iunie, unde boierii și tot
norodul îl primiră cu considerația și respectul
ce se cuvenea unui așa mare monarh. Țarul se
zăbovi în Iași două zile și apoi se înturnară în
tabăra sa.

Campania dela Prut e prea cunoscută pentru
ca să o mai spunem aici, îndestul că Petru cel
mare silit a încheia pace, refuză hotărâtor de
a da Turcilor, ce-l ceria, pe domnul Moldaviei
ce era în lagărul său.

Cantemir împreună cu vreo mie Moldoveni,
ce voiră a se deștera pentru dânsul, întovărăși
pre Împăratul în Rusia. Petru se arată recu-
noscător și generos. Prin un uric cu data din
1 August dela Movilă numi pre Dimitrie și
urmașii săi Cnezi Rusești cu titlul de Prea Înăl-
țați și Prea luminați, îi hărăzi o însemnătoare
pensie și îl dăruì cu mari moșii în Ucraina și
cu mari privilegii, căci, lucru nepilduit încă,
îi lăsă dreptul de viață și moarte asupra Mol-
dovenilor ce-l urmaseră. În acelaș an, ei se și
așezară cu toții în Harcov.

Aici petrecu Cantemir până la 1713, ocu-
pându-se de literatură, când se duse la Mos-
cova, unde bolnăvindu-se soția sa Casandra, se
și săvârși din viață la 12 Mai neavând încă

treizeci ani. Ea fû înmormântată într'o mănăstire grecească din Moscova, la care soțul ei contribuî mult spre zidirea unei biserici frumoase.

La 1714 chiebat fiind la Petersburg, Țarul primî în gvardiea sa pre Șerban al treilea fiu al lui Cantemir. Aici zăbovi pînă la 1715 cînd Petru întreprinse o călătorie în Europa, iar el se înturnă la moșiile sale unde slârși istoria împărăției Otomane, pre care a fost începută la Țarigrad.

La 1718 întovărășind pre Țarul la Petersburg, se însură de al doilea cu fica Cneazului Trubețcoi, cînd își schimbă și portul, luînd costumul franțez. La serbarea cununiei lui, au asistat Impăratul, Impărăteasa și toată nobilimea curții și la această ocazie fû numit sfetnic de taină, dăruindu-i Petru și o sabie de mare preț.

În anul următor ș'a dus la Petersburg și copii, afară de fica sa Smaragda care fiind bolnavă de oftigă, a și murit la 4 Iulie în al șeptesprezecelea an al vârstei sale. Noua sa soție însă a îndeplinit acea lipsă născînd la 8 Noemvrie o altă fată, căriia a fost cumătră Impăratul și Impărăteasa, numind-o tot Smaragda.

La 1720 primî poruncă să întovărășească pre Țarul la Persia, împreună cu Graful Tolstoi și amiralul Apraxin. În campania aceasta, Apraxin avea grija oștilor, iar Cantemir și Tolstoi a trebilor politice, alcătuindu-se din acești trei sfatul de taină al Impăratului.

Mergând cu Impăratul până la Colomna ce este la gura apei Moscova unde se varsă în Oca, de acolo au intrat în corabie și au mers la Astrahan unde au sosit la 4 Iulie 1721. Dela Colomna însă a început a simți o durere la rărunchi împreună cu niște friguri ascunse care-l aducea uneori într'atâta slăbiciune, încât era silit să nu se scoale din pat câte trei, patru zile. La August simțindu-se mai bine s'a dus dela Astrahan după Țarul la Persia într'o fregată cu douăzeci tunuri; și toată oastea trecând peste apă cu Impăratul, au ajuns în puține zile la locul unde s'a zidit apoi cetatea St. Cruci. Cantemir mergând de acolo cu Petru pe uscat până la Derbent, ș-au trimis fregata înainte cu oamenii și lucrurile sale.

O grozavă furtună însă aruncă corabia într'un scruntar unde, afară de oameni, se perdură toate alte lucruri, între care și multe scrieri ale sale. Slăbiciunea sa însă mergea sporind și boala sa se văzù că eră o curgere de ud, la care nu puteau medicii, să-i facă nici o ușurință. Atunci el își făcù testamentul și îl încredință Impăratului, pre care îl numi Epitrop copiilor săi.

Inturnându-se la Astrahan și simțindu-se ceva mai în putere, își cerù voe dela Țarul ca să se ducă la moșiile sale, unde ajungând în luna lui Martie, își petrecea vremea cu trebile casnice și cu zidirea unei biserici pre care a închinat-o St. Dimitrie, dar reapucându-l boala

se săvârși din viață în 21 August 1723, fiind în vârstă de 40 ani, 7 luni și 5 zile.

El avu cu soția dintâi șase feciori și două fete, iar cu cea a doua, numai o fată. Una din fete și doi feciori muriră, încă trăind el; și așa-i rămaseră două fete Maria și Smaragda și patru feciori Matei, Constantin, Șerban și Antioh. Acest din urmă fiind trimis ambasador al Impărătesei Elisabetei lângă regele George, a luat cu dânsul și istoria Latină a tatălui său despre Impărăția Otomană, care s'a tradus și s'a tipărit mai întâi Englezește și apoi franțuzește și nemțește.

Dimitrie era la stat de mijloc, mai mult slab decât gras; pururea vesel, vorba sa era foarte blândă și plăcută. Se scula dimineța și se ocupa de literatură până la amiază când prânzia; pe urmă după obiceiul meridional dormiă puțin după masă și apoi iar se apuca de cetit și scris. A trebuit însă să-și mai schimbe felul traiului după ce s'a făcut sfetnicul lui Petru cel mare și, ș-a luat o soție tânără. Grăia turcește, persienește, arabește, grecește, latinește, italienește, rusește și românește; și înțelegea foarte bine limba elenică, slavonă și franțeză. Se îndeletnicia mai mult de istorie deși iubia filosofia și matematicile. Arhitectura îi plăcea mult și bisericile făcute în trei sate ale sale dovedesc gustul său în această artă, căci ele fiind de croiala sa sunt de un stil grațios și original.

Cele mai multe din scrierile sale sunt cunoscute și prețuite în lumea învățată; și fără nici

o îndoială, el poate lua loc între cei întâi li-
rați ce au existat pe la sfârșitul secolului XVII
și începutul celui al XVIII. Pentru Moldavi
însă el trebui să fie îndoit scump și ca dom-
nitor și ca istoric. Deși domnia lui fù scurtă
și viforoasă, totuș a arătat îndestulă înțelepciune
și chibzuire în cârmuirea trebilor țării. Ca autor
el fù cel întâi ce a dat idei lămurite istorice și
statistice asupra Moldaviei.

Chiar când sosi vestea morții lui la Peters-
burg, rezidentul Impăratului Nemțesc de acolo
primise diploma prin care Cantemir se numia
Prinț de Imperia Romană.

C. Negruzzi.

1851 Ianuarie 1.

PARTEA GEOGRAFICĂ

CAP. I

Despre numirile vechi și cea de astăzi a Moldovei.

Toată țara pe care o numim astăzi Moldovei, împreună cu ținuturile învecinate de către apus, au fost dintr'un început stăpânite de cuceritorii celor trei părți ale lumii, Sciții, dar fără să aibe locuințe statornice, ei strămutându-se, după datina lor, dintr'un loc într'altul. După mai multe numiri ce deteră acestor țări, hoardele lor care urmau unele după altele, Grecii chieamară pe locuitorii țării, când Geți, când Daci; în fine, sub stăpânirea Romanilor, le ziseră Daci peste tot. Iar după ce Decebal regele acestora, fu învins prin vitejia lui Nerva Traian, Dacii fiind toți, parte stinși, parte răspândiți în toate părțile, toată țara lor fù prefăcută în provincie romană, dată cetățenilor romani și împărțită în trei părți, numite: *Ripense*, *Mediterana* și *Al-*

pestre. Decea dintâi ținea o parte a țării ungurești și țării românești, Transilvania se numea Mediterana și în fine, partea cea mai mare a Moldovei noastre dintre Dunăre și Prut, împreună cu marginile învecinate țării românești, Alpestre. Iar după ce mai la urmă începù să scadă domnia Romanilor, Moldova fu adesea călcată de barbari, de Sarmați, Huni și Goți și coloniile romane se văzură nevoite a se trage la munți și a-și căuta scăparea în contra furiei barbarilor în partea muntoasă, în Maramureș. Apărați aci prin greutatea locurilor în curs de câteva secole, trăind sub legile și domnii lor, în fine, văzând cât crescuse numărul locuitorilor, Dragoș, fiul lui Bogdan, își propuse să treacă munții spre răsărit sub chip de vânătoare, însoțit de vreo 300 oameni. În această călătorie dete din întâmplare peste un bou sălbatic, căruia Moldovenii îi zic *bour*, și luându-l la goană, descinse la poalele munților. Iar o tânără cățea de vânat ce avea, pe care o iubea foarte mult și-i zicea *Molda* repezindu-se asupra fiarei, aceasta se aruncă în valurile unei ape curgătoare, unde vânătorii o uciseră cu săgețile lor, iar cățeaua ce o urmărea cu fuga și 'n apă, se 'necă în repedele ei unde. În memoria acestei întâmplări, Dragoș numi râul Moldova; locul unde se întâmplase aceasta, dete numele ginteii sale Roman; iar capul bourului voi să rămână semn al noului său principat.

Cercetând apoi locurile cele mai apropiate și descoperind acolo câmpuri mănoase, cu râuri

adăpate, orașe, cetăți întărite, dar lipsite de locuitori, spune toate acestea compatrioților săi și-i invită să ocupe un pământ atât de fertil.

Nu fără multă voie bună urmează tinerețea română pe Domnul său, trece muntele în cete numeroase, se așează în aceste locuri aflate cu acest chip minunat și se 'nchină lui Dragoș aflătorul lor, ca celui dintâi Domn al acestor locuri.

Astfel, această țară intrând iarăși în stăpânirea vechilor ei posesori, pierzând domnia Romei, perdu și numele roman și dacic și dela râu' Moldova se numi Moldova, atât de străini că și de indigeni. Dar numirea aceasta încă nu rămase pretutindeni. Căci Turcii, intrând adeseori în Moldova pentru țările vecine ce ocupară în Europa, pe Moldoveni îi numiră la început Ak Ulah ¹⁾).

Iar după ce Bogdan, închină țara conform ultimei voinți a părintelui său, Ștefan-cel-Mare, Otomanii, după datina ce au de a da țărilor numele domnitorilor săi, numiră pe Moldoveni Bogdanli, iar vechea numire rămase până azi în limba Tătarilor. De altă parte, vecinii Poloni și Ruși numesc pe Moldoveni Valachi, adică Italieni, iar pe Români, Munteni, adică oameni de peste munte.

¹⁾ Adică Români albi, în opozițiune cu Kara Iflak (Vlach) Români negri care sunt locuitorii țării românești.

CAP. II

Despre situațiunea Moldovei, marginele ei cele vechi și cele de astăzi și despre clima ei.

Moldova se 'ntinde în lat dela gradul 44° , $54'$, până la 48° și $51'$.

Lungimea ei nu este determinată, dar cei mai mulți partea ei occidentală care atinge Transilvania, o așează la 45° , $39'$, iar cealaltă extremitate, care formează un unghi ascuțit lângă Alba Iulia sau Cetatea Albă, cum o numesc locuitorii, la 53° , $22'$, precum se poate vedea din chartă. Dealtmintea, fiindcă o parte a țării, cea despre Transilvania, e muntoasă, iar ceeace se întinde spre Ucraina Poloniei, spre Basarabia și spre Dunăre, e șes, clima nu pretutindeni este aceeași. În partea muntelui suflă vântul mai rece, dar și mai sănătos, iar în partea câmpului, mai cald, dar mai puțin princios sănătății. Cu toate acestea însă Moldova nu cunoaște multe boale, zic aceasta în asemănare cu alte țări mai călduroase; câte odată, dar rar, e cercetată de pestă și de friguri rele. Experiența a arătat că pesta nu ce naște din vițierea aerului, ci observăm că ea pătrunde 'n țările noastre, uneori din Polonia, unde mai aspru domnește, alte ori prin rasele egiptene și constantinopolitane care debarcă în portul Galați. Frigurile rele d'aici sunt de altă natură ca în celelalte părți ale Europei. În genere sunt foarte tari și aproape pestilențiale, așa încât cei prinși de

friguri mai toți mor a treia zi, rari care o duc șapte zile și prea puțini se reînsănătoșesc. Și atât este de lipicioasă această boală, încât locuitorii mai mult se tem de dânsa decât de ciumă și se fereșc și de amicii cei mai intimi prinși de această boală. Dacă locuitorii nu ajung adânci bătrânețe, cauza nu poate fi alta, decât ori repezile schimbări ale temperaturii ori traiul vieții, ori vreo slăbiciune firească a puterilor. Prea rare ori vei găsi om de șaptezeci de ani, d'abia vreunul de optzeci. Dar viața și-o petrec mai mult cu sănătate, și astfel scurtimea vieții le este compensată că, atât cât au de trăit, trăesc mulțumiți și nesupărați de boalele care răpesc cea mai mare parte a fericirii omenești. Afară de aceasta, țăranii ajung la o etate mai înaintată, decât nobilii și cei crescuți în desfătări și 'n moliciune.

Cutremurile de pământ, care turbură plăcerile mai tuturilor țărilor călduroase, se simt arare ori, și nici că s'a auzit vreodată, ca vreun oraș sau munte să se fi risipit sau cufundat din cauza cutremurului.

Moldova n'a avut totdeauna aceleași margini, ci când mai întinse, când mai strimte, după cum și țara crește sau scade. În fine, Ștefan-Vodă numit cel Mare, a pus țării marginile pe care le păstrează până astăzi. Spre miază-zi totdeauna s'a 'ntins până la Dunăre, cea mai mare apă a Europei și mai departe până la gura ei, aproape de Chilia se varsă în Marea Neagră. Spre răsărit, marginea cea veche a țării

eră marea Neagră, dar în timpii din urmă după ce Turcii luară cu armele Basarabia și Benderul, țara fu înpuținată de această parte. Astăzi marginea Moldovei o formează Prutul dela gura sa până la satul lui Traian, iar de aci, valul lui Traian, care e dus prin apa Botnei și 'n linie dreaptă până la gura Bâcului, unde se varsă în Nistru, precum se vede clar în chartă. Spre miază-noapte și răsărit, râul Nistru (Tyras), căruia Turcii îi zic Turla, desparte Moldova de Polonia și de Tătarii de Ociacov. Mai înainte țărmul Nistrului numai până la Hotin eră al Moldovenilor și de acolo o linie dreaptă trasă prin râurile: Prut și Cirimișu forma marginea țarei în acea parte; dar în urmă provincia ce zace despre Podolia până la gurile râului Serafinești, ~~și~~ supusă Moldovei prin bărbăția lui Ștefan-cel-Mare și astfel aceste ape unite între sine, adică Nistrul, Serafinești, Colacinul și Cirimușul închid Moldova despre miază-noapte, unde este Câmpulung rutean¹⁾. Despre apus Moldova astăzi e cu mult mai întinsă decât era odinioară. Pentru că înainte de timpurile lui Ștefan-cel-Mare, toți munții de care e încinsă, erau ai Transilvaniei și țara eră îngustă despre această parte. Dar prin puterea acestui Domn, care bătuse în câteva rânduri pe regele Matiaș al Ungariei, Transilvanii respinși se văzură nevoiți a-și căuta prin învoeli scăparea de loviri

¹⁾ Se cheamă rutean, pentru că odinioară a fost al Rutenilor supuși ai regatului Poloniei.

mai grele. După aceste învoeli tot şirul munţilor cari despart aceste două ţări s'au dat sub puterea Moldovei, adică toată partea de loc care zace între văile apelor care curg în Moldova.

Se trase deci o linie dela sorgintea apei Cîrîmuşului prin sorgintea râurilor Suceavei, Bistriţei şi a Trotoşului până la râul Milcov şi această linie s'a decis a fi marginea despărţitoare a acestor două ţări.

Mai înainte Siretul şi Trotoşul despărţeau Moldova de ţara românească, dar apoi prin bărbăţia lui Ştefan-cel-Mare, judeţul Putnei se aduase Moldovei, aşă încât astăzi râuleţul Milcov şi Siret despart aceste două ţări.

La partea despre miazăzi sta margine Dunărea.

Înăuntrul acestor margini Moldova coprinde o cale de 237 ore sau 711 milliarie italiene, calcul ce oricine uşor poate face consultând alăturata chartă geografică. Iar mai înainte, până a nu fi Basarabia ocupată de oştire turcească şi tătarască, coprinderea Moldovei eră de 247 ore şi 822 mil.

Despre aceste lupte iată cum vorbeşte un scriitor polon demă de credinţă: „Aceşti Moldoveni prin natura, datinele şi limba lor nu diferă mult de Italieni, sunt oameni feroci, dar de o mare virtute, nici este vr'un alt neam, care având o ţară aşa de mică, să se lupte pentru gloria resbelului cu atâta bărbăţie, cu atâţi inimi deodată, ori că aceştia îi fac resbel, ori că se apără contra lor“. Mai adăogă apoi zicând: „Ei sunt aşa de viteji, în cât cu toate aceste neamuri cu care se mărginesc, în acelaşi timp făcû resbel neîncetat şi eşiră învingători, pentru că Ştefan care pe timpul părinţilor noştri domnia în Dacia, bătû şi învinse într'un mare resbel, mai în aceeaşi vară, pe Baiazet Turcul, pe Matia Ungurul şi pe Ion Albert Polonul. (Ovichoviu, annol 5 an. 1552).

Moldova se 'nvecinește la apus cu Transilvanii și cu Românii, la miază-noapte cu Polonii, la miazăzi cu Turcii.

Cu toți aceștia aveau a se lupta ager Moldovenii, pe când își apărau încă libertatea.

Dar mai în urmă după ce țara Moldovei căzù sub puterea Turcilor, nu mai fù cercată de alte rezbele, afară de acelea îndreptate în contra Turcilor, având cu aceștia aceiași amici și aceiași inimi. Numai Tătarii Nogai, cărora Turcii le dedeseră Basarabia spre locuire, devastară Moldova prin desele lor incursiuni și'n mijlocul păcei, aducând-o în mizeria în care se află și astăzi.

CAP. III

Despre apele Moldovei

De abiă vei găsi în vreo altă țară atât de mărginită, precum este Moldova, atâtea ape împodobite cu atâtea jocuri ale naturei ca acestea.

Moldova numără patru ape mai mari și navigabile: Dunărea, Nistrul, Prutul și Siretul.

Dunărea deși spală numai o mică parte a țării supusă astăzi domnului Moldovei, dar tot aduce țării cele mai mare foloase. Căci afară de aceea că vasele neguțătorești a mai multor neamuri pot să vină pe Dunăre și să debarce la Galați aduce Moldovenilor îndemânarea de a-și trimete marfa ¹⁾ pe Prut la Constantinopol

¹⁾ Și mai cu seamă: sare, miere, unt, ceară și mult lemn, care se transportă nu numai la Constantinopol, dar până și 'n Egipt și'n Africa Turcilor, pentru a construi năvi și case.

și la alte cetăți de pe lângă Marea Neagră, de unde nu scot puțin profit. Despre undele și bunurile ei cele ascunse, trecem într'adins, fiindcă au vorbit pe larg despre acestea aceia ce au descris Germania și Ungaria mai nainte de noi.

În Dunăre se varsă Prutul, odinioară Hierasus ¹⁾, el vine din munții Transilvaniei, Carpații celor vechi, cari despart această țară de Polonia și taie toată Moldova prin mijlocul ei. Apa Prutului este cea mai sănătoasă din câte cunoaștem, însă cam turbure din cauza mълului ce poartă cu sine; iar puind-o într'un vas de sticlă, mълul se așează la fund și apa rămâne limpede și curată. Când eram în Moldova, am făcut însumi încercare și am aflat că o măsură de 100 drame apă de această, este cu 30 drame mai ușoară decât o cantitate egală de apă luată din alte râuri.

Siretul, râul propriu al Moldovei, se naște din cele mai depărtate margini ale țării despre Polonia, curgând spre miazăzi, se varsă în Dunăre prin două guri. Râu destul de lat și profund, dar fiind pretutindenea înconjurat de păduri și de munți, iar în unele locuri împedicat de vaduri, încă nu e pretutindeni navigabil ²⁾.

Spre miazăzi mare parte a Moldovei este

¹⁾ La Ptolomeu Gerasus, sau Ammiann Porota, la Grecii vechi Pyretus.

²⁾ Curge printr'o vale largă ce variază între 2 și 17 km. Are o lungime de 535 km. În cursul său primește numeroși afluenți.

adăpată de Nistru ¹⁾ râu așa de cunoscut, încât găesc de prisos a mai vorbi de dânsul. Caută însă a se aduce aminte că Turcii pe acest râu transportă toată proviziunea și cele pentru resbel din Constantinopol prin Marea Neagră la Bender, odinioară și la Cameniția, astăzi la Hotin. Apa Nistrului e limpede, dar grea și sănătăței foarte vătămătoare. La Cetatea Albă se varsă în Marea Neagră.

Pe lângă acestea mai sunt și alte ape mai mici care adapă Moldova: Bârladul care curge în ținutul Tecucilor, despre răsărit spre apus și se unește cu Siretul la satul Șerbănești. N'am putut afla vechiul nume al acestui râu. Suceava care dă nume Suceavei, odinioară capitală a țării. Moldova, al cărui nume l-am arătat de unde vine. Bistrița curge din Alpii Transilvaniei și este atât de repede, încât cele mai mari pietre le surpă din munte și le duce cu sine. Trotoșul, cu apa tot atât de repede; sorgintea lui nu e departe de a Bistriței. În Prut se varsă Cirimușul, care formează marginea între Moldova și Polonia. Mai jos de acesta se varsă Jijia. Iar în Nistru se varsă râul Reutul, care lângă Orhei formează o prea frumoasă insulă, și Botna, care pe jumătate este a tătarilor de Budjac.

Pâraie Moldova are nenumărate. Vom însemna aici numai cele mai însemnate, al căror nume l-am putut afla.

¹⁾ Ordinioară Tyras, Grecii moderni îi zic Dinastiris, Turcii Turla.

Se varsă în Siret, Bănila, Molnița, Somușul cel mare și cel mic, Valea neagră, Faraon, Răcățau, Gerul Sahului, Milcovul și Putna, cari aceste două din urmă unindu-se poartă numele de Sirețelul.

Pe Suceava o măresc Sucevița, Solca și Solonețu.

În Moldova se varsă: Homorul, Slatina, Risca, Neamțul, Topologul, Valea albă și altele.

Cu Bistrița se unește Cracăul.

În Trotoș se varsă Tăslăul sărat și celalt Tăslău, Oituzul, Cașinul, Valea seacă și Valea rea.

Bârladul se adaugă cu Bârlădețul, Sacovețiul, Vilna, Rebricea, Vasluiul, Vasluietul, Racova, Crasna, Lohanul, Docolina, Hobalna, Horiata, Smila, Tutova, Berheciu, Zeletinul, Corodul.

Cirimușul se naște din Cirimușul alb și negru și din Putila.

În Jijia se varsă Siubana, Sitna, Miletinul, Bahluiul, Bahluietul, Sârca.

Prutul duce cu sine, Colacinul, Cosmanul, Cuciurul, Ciuhurul, Basieul, Corovia, Caminca, Căldărușa, Jijia, Gârla mare, Dele, Valea mare, Valea Bratulenii, Mojna, Nirnova, Călmățui, Lăpușna, Strâmba. Sărata de răsărit și cea de apus, Chighieciu, Larga și Slanul.

În Nistru se varsă Serafinetul, a cărui gură formează cel din urmă unghiu al Moldovei spre miazăzi, Ciorna Ichielul, Băcovețiul, Isnovețiul și Bâcul.

În Răut se varsă, Solonețiul, Ciulucul cel mare și mic. Dobruja, Cula și Cogălnicul.

Acestea în Moldova.

În Basarabia, Cahulul, Salcea și Ialpuchul măresc Dunărea; Cogalnicul, Nistru.

Din acestea numai Ialpuchul curge neconținut, iar celelalte două sunt ape mai mult stătătoare decât curgătoare; de asemenea și Cogalnicul nu are sorginți, ci numai atunci se poate numi pârâu când se umple de ploile de toamnă, iar peste vară este sec și uscat și ca un șanț la vedere, pentru aceia vitele tătarilor din Budjac adesea pier din cauza lipsei de apă.

Precum râuri, de asemenea nu lipsesc lacuri (bălți) în Moldova.

Dintre mai multe lacuri parte naturale, parte artificiale, merită a fi însemnate mai cu seamă următoarele cinci.

Lacul Brateșu ¹⁾, între Prut și Siret, lângă Galați; lățimea lui este de un miliaru și jumătate italian, lungimea de două milliarie. Nu are sorginți, ci numai o gârlă mică și nu prea adâncă, numită Prutețu, care atunci când Prutu crește prin ploi, se adapă dintr'însul. Altădată gârla rămâne uscată și aduce lacului putrejune. Iar primăvara când Dunărea crește prin topirea omătului, nu numai împinge Prutul înapoi, ci umple și lacul cu apă proaspătă și cu pește, pe care locuitorii îi prind fără osteneală, după ce apa scade.

Lacul Orcheiului, lângă orașul Orcheiu, se formează din apele Răutu și Cula, șase mil-

¹⁾ Pare a se trage din vechiul nume Brythologi. (Bonfiniu).

liarie de lung și două de lat. Lungimea și lățimea lui o mărește un iez, făcut de Vasile voevod Albanit cu scop de a oprî ape și a face mori, cari aduc mari venituri. În mijlocul lacului este o insulă, nu prea mare, dar care odinioară era împodobită cu vii frumoase și alte deosebite fructe.

Lacul Dorohoiului, numit astfel dela urbea vecină cu acelaș nume, nu departe de sorgintea Jijiei, demn de memorat pentru mulțimea peștilor ce are.

Lacul Colacinul, la marginea Poloniei, demn de a fi însemnat mai cu seamă pentru aceea, că din laturea lui boreală și cea australă curg două râuri, Colacinul și Serafinețiul, care formează marginele Moldovei și Poloniei între Nistru, și între Prut.

Cel din urmă și cel mai celebru este lacul lui Ovidiu, numit de locuitori Lacul Ovidiului¹⁾ aproape de Acherman, odinioară Alba Iulia, în Basarabia, ilustrat cu acest nume, pentru că în apropierea lui se zice a fi fost exilat cunoscutul poet roman Ovidiu²⁾.

¹⁾ Nu numai Moldovenii, țin că acest lac se numește așa dela poetul Ovidiu, dar și vecinii Poloni sunt de această părere și anume Saroniciu în descrierea Poloniei, zice că, „Lacul lui Ovidiu este între Hypanu și Nistru, aproape de gurile acestuia. Acolo se vede un zid legat cu plumb, care se întinde până la mare, cale de o jumătate milă. (Vezi Cap. IV).

²⁾ Cum că Ovidiu a fost exilat în Sarmatia și urbea Tomi; spune el însuși când zice: „Ne mea Sarmaticum contegat ossa solum“.

Astăzi este bine dovedit că Ovidiu a fost exilat la Tomis care nu este alt loc decât Constanța de azi.

El se varsă în Nistru, nu departe de gura acestuia, pe o gârlă strâmtă, dar împresurată de atâtea și atât de întinse mlaștini, în cât peste două milliarie italiene în lat nu poți trece cu piciorul. Are un pod peste dânsa, de o construcție foarte veche, precum arată îndestul atât tăria lucrului, cât și mărimea pietrelor din care e făcut.

Toate aceste până aci descrise ape curgătoare și stătătoare sunt pline de pești frumoși și mai ales pâraiele ce curg din munți, au păstrăvii cei mai cu gust, lostoatie și lipeni. Acest pește la zilele de post se aduce totdeauna viu pe cai, pentru masa domnească.

Băi are acide și minerale, Moldova n'are, ori nu le-a descoperit încă, poate pentru că crede că apa Prutului este destulă doftorie contra tuturor boalelor.

CAP. IV

Despre ținuturile și târgurile cele de acum ale Moldovei

Odinioară Moldova se împărțea în trei părți: în țara de jos, țara de sus și Basarabia, în care se numărau peste tot 23 ținuturi mai mici. Iar după ce a căzut Basarabia prin trădarea lui Aron Vodă, au rămas Domnilor Moldovei numai 19 ținuturi și nici acestea întregi.

Țara de jos cuprinde 12 ținuturi mai mici.

În mijloc este:

1. *Ținutul Iașilor*. Aici este urbea Iași, lângă apa Bahluiul, cu patru milliarie mai sus de vărsarea lui în Prut. Aici e scaunul țării pe care l'a mutat Ștefan Voevod din Suceava, pentru ca să poată apăra țara mai bine din mijlocul ei contra năvălirii Turcilor și Tătarilor, observând că-i venea mai cu greu a face aceasta din Suceava, atât de departe de marginele barbarilor. Mai înainte de aceasta era un sat prost, în care abia se așezaseră vre-o trei sau patru țărani; avea și o moară, în care era un morar bătrân, numit Ion, căruia îi zicea și Iassi. Numele acestui om a voit Domnul să păstreze urbea ce a făcut dânsul, în care a zidit mai întâi o biserică care astăzi e catedrală, închinată Sfântului Nicolae și după aceia și alte palate pentru sine și pentru boerii săi. Iar Radu Vodă a înconjurat Iașii cu ziduri, alții l-au înfrumusețat cu alte ornamente și edificii publice, așa în cât și astăzi numără mai mult de 40 de biserici, atât de peatră cât și de lemn, cea mai mare parte prea frumos lucrate. Mai înainte cu 50 de ani numărându-se, s'au găsit 12 mii case private, iar apoi, arzând de mai multe ori și pustiindu-se prin năvălirile Tătarilor și Polonilor, de abia a rămas a treia parte nemistuit. Osebit de curtea domnească, care trage la sine veniturile din toată țara, șade acolo și mitropolitul țării, măcar că nu are numele de mitropolit al Iașilor, ci al Sucevei, vechiul scaun al țării,

iar în Iași nu e în adevăr decât protopopia, precum mai jos se va arăta mai pre larg.

Cu acest ținut se mărginește la miazăzi.

2. *Ținutul Cârligăturei*, în care nu e nimic de însemnat, afară de Târgul-Frumos, opt ore dela Iași spre Suceava, tot lângă apa Bahluiului. În acest târg se află o casă domnească, peste care e pus un pârcălab.

Mai încolo spre apus se întinde :

3. *Ținutul Romanului*, cel dintâi în care s'au așezat cetele Romanilor carii s'au întors din Transilvania în urma năvălirilor lui Bathie, dându-i numele lor cel vechiu. Acî e Romanul, Bonfiniu îl numește Forum Romanorum, târg și scaun arhiepiscopal, la confluența Moldovei și Siretului. Doi pârcălabi se rânduiesc dela domnie asupra acestui târg. Mulți susțin că aici s'au așezat mai întâi pământenii noștri reîntorși. Dar nu toți sunt de această părere, pentru că nu departe de acolo se vede alt loc, pe malul răsăritean al Siretului, numit de locuitori Smedorova, și acî cred unii c'ar fi fost întemeiată cea dintâi și mai mare urbe. Adevărul este, că aceasta a fost înnoită mai târziu de Ștefan cel Mare și pusă iarăși în vechea ei splendoare, dar după câteva decenii de ani Petru Vodă Rareș, nu se știe din ce cauză, a risipit-o iarăși și pe locuitori i-a strămutat la Roman.

Cu aceasta se mărginește spre răsărit sub ținutul Iașilor și al Cârligăturei.

4. *Ținutul Vasluiului*. În acest ținut este Vasluiul, 12 ore dela Iași, pe drumul Dunărei,

la gura apei Vasluii, unde se varsă în Bârlad; eră câte odată scaun domnesc, unde și acum sunt casele de față. După ce domnia s'a așezat la Iași, la Vaslui se rândui un pârcălab.

Spre miazăzi se întinde de-a lungul:

5. *Ținutul Tutovei*, numit așa dela apa Tutova, care curge prin mijlocul lui. Scaunul ținutului este Bârladul lângă apa cu acelaș nume. Bârladul era odată mare iar acum e căzut și lipsit de toate frumusețile. Acesta este scaunul vornicului țării de jos, dar fiind el pururea pe lângă curte, se rânduiesc în locu-i doi alți vornici mai mici.

Un milliariu de loc mai jos la același mal se văd rămășițele unei cetăți foarte vechi, ce se zice astăzi Cetate de pământ. Dar nu s'a aflat nici o temelie de casă, nici vre un alt monument, din care să se poată cunoaște bine de cine să fi fost zidită, că nu este alta decât un zid de pământ, de unde poate nu fără cuvânt credem, c'acele zidiri vor fi fost făcute în timpurile vechi de către locuitorii țării, spre a respinge invaziunile Tătarilor.

6. *Ținutul Tecuciului*, se mărginește despre apus cu Bârladul; ținut mare, dar n'are alt nimic însemnat, decât micul târg Tecuciu, lângă apa Bârladului, opt ore dela Bârlad pe drumul Galaților. Nu are ziduri; aici șed doi pârcălabi.

În malul Siretului spre apus este:

7. *Ținutul Putnei*, se vede că-și are numele

dela apa Putnei ¹⁾. Aici este Focșanii, târgușor lângă râul Milcov la marginile țării românești. Starostele de aici administră ținutul. Adjutul, târgușor puțin însemnat pe Siret în sus. La piciorul muntelui Vrancei, nu departe de Mira, mănăstire întemeiată de principele Constantin Cantemir, se văd ruinele unei cetăți foarte vechi, dar nu s'a putut afla vre-o urmă, nici de timpul zidirii nici al ziditorului. Locul se chiamă astăzi Crăciuna. La celălalt mal al Siretului, la mijloc între Siret, Dunăre și Prut, este:

8. *Ținutul Covurluiului*, care se chiamă așa dela șanțul Covurluii, care deși se 'ntinde pe un spațiu de opt ore, e mai mult uscat decât cu apă. Aci merită atențiune târgul Galați, care deși e de o structură și mărime puțin însemnată, dar e piața cea mai celebră pe toată Dunărea. Aci debarcă de două și de trei ori pe fiecare an, vase, nu numai din locurile vecine ale Mărei Negre, din Crimeea, Trapezunt, Sinope, Constantinopole, dar și din Egipt și din însuși Barbaria și se 'ntorc încărcate cu lemne din Moldova, stejar, corn, brad, cum și cu miere, ceară, unt și bucate, din care nu puțin folos scot toți locuitorii Moldovei. Nu departe de Galați, la gura Siretului despre răsărit se vede ruinele unei cetăți vechi, care astăzi locuitorii o numesc Ghierghina ²⁾.

¹⁾ Se vede urmele unui vechiu târg cu acest nume, tot în partea unde se pune Poloda Daciei antice.

²⁾ Cum c'această cetate a fost întemeiată pe timpul lui Traian, ne încredințează monetele descoperite acolo în timpul nostru, dar

Deasupra acestuia pe Prut este:

9. *Ținutul Fălciului* în care e Fălciu, târg frumos lângă Prut. Cum că aici a șezut odinioară Taifalli, mă încredințează urmele unei cetăți vechi, ce am descoperit eu însumi nu departe d'acolo; căci cetind eu odată într'o scrisoare cu mâna din istoria lui Erodote, cum că neamul acel războinic al Taifalilor ar fi locuit pe Prut cale de trei zile dela Dunăre, și ar fi zidit și o cetate foarte mare; și neputând eu a găsi nici într'un ținut rămășițele ei, am trimis vreo câțiva oameni cari știă bine părțile locurilor, ca să caute în pădurile cele de pe lângă Prut, doar vor putea afla niscaiva semne din care să se poată vedea luminat, pentru starea cea mai adevărată a cetății aceia. Și viind ei înapoi au povestit, că în pădurile cele mai dese despre apus în cuprinsul de cinci mile italienești dealungul apei, ar fi găsit temelii de ziduri și turnuri zidite cu pietre arse, care măcar că pe câmpul acel dinprejur de acolo, nu se mai găsesc alte rămășițe, dar tot au semn de vreo ocolire mare. Osebit de aceasta se mai întărește chibzuirea mea și cu numirea aceasta de acum a ținutului acestuia, căci asemănarea adeverează să se fi izvodit Falciei din Taifalica.

Mai sus înăuntrul ținutului este Hușu, un târgușor mic, dar scaun episcopal, însemnat

și o marmură c'următoare inscripțiune: Imp. Caesari. Div. Filio. Nervae. Traiano. Augusto. Germ. Dacico. Pont. Max. Fll. B. Dit.

XIV. Imp. VI. Cons. VII. P. P. Cul. Purnio. Publio. Marco. C. Aurelio. Rufo.

numai prin resbelul în care Petru cel mare, autocratul Rusiei, cu o mică oștire a susținut și respins cu tărie patru zile dearându-l, mai ades repețitele atacuri ale Turcilor, în anul 1711. Nu departe de acest loc se vede o movilă mare făcută de mână de om, care o numesc Tătarii Chan Tepesi, iar locuitorii movila Rabâii. Incât pentru origina ei sunt deosebite păreri. Unii zic că Moldovenii ar fi ucis aci pe un oarecare Chan al Tătarilor cu toată oștirea sa și că întru aducerea aminte s'ar fi ridicat această movilă; alții spun că o regină a Sciților, anume Rabâia, sculându-se contra Sciților ce locuiau atunci în Moldova și ajungând cu oastea până aci, ar fi perit, și aci ar fi îngropat-o ai săi. Care este adevărul, nu pot spune într'o istorie atât de întunecată.

Cu acest ținut se mărginește la miazănoapte.

10. *Ținutul Lăpușnei*. De acesta se țineă odinioară Tighina, Turcii îi zic Benderu, care mai înainte încă eră foarte întărită, iar Turcii o întăria acum și mai mult la Nistru; în timpurile noastre a fost loc de scăpare al regelui Suediei în fuga sa după bătălia dela Pultava. Turcii până a nu li se supune, adesea dar în deșert bătură această cetate, dar ceeace nu putură cu forța câștigară în urmă prin fraudă și perfidia lui Aron Vodă, căruia Moldovenii, îi ziseră și tiranul, pentrucă fiind scos din țară pentru cruzimea și tirania cu care se purtă, a fugit la împăratul turcesc și-i promise că de-l va readuce în domnie, îi va da Tighina

cea de atâtea ori cerută împreună cu 12 sate și i-o va da pentru totdeauna. Plăcând sultanului acest dar, pe Aron îl puse iarăși în domnie, iar pentru prețul ostenelei sale luă cea dintâi cetate a țării și mai mare întăritură a ei contra Polonilor și a Tătarilor.

Astfel astăzi Lăpușna este locul cel mai de frunte al ținutului, la râul cu acelaș nume. Doi părcălabi rânduți de domn îngrijesc de trebile ținutului. Apoi Chișineul, lângă apa Bâcu, târguleț de puțină importanță. Nu departe de aci se vede un șir de petre foarte mari, așezate în linie dreaptă, ca și cum ar fi puse într'adins de mână de om. Însă atât mărimea pietrelor, cât și lungimea șirului, nu ne lasă a crede aceasta. Pentrucă unele dintr'ânsele sunt în patru colțuri de câte trei și patru coți de mari și șirul lor se întinde peste Nistru până în Crimeea. În limba țării se cheamă Chieile Bâcului și prostimea crede că este o lucrare a celor necurați, cari i-ar fi conjurați să astupe apa Bâcului. Cu adevărat este că, mai mulți domni au cercat să astupe albia acestei ape, care curge o bună bucată printre munți, vrând a preface în baltă locurile de acolo, cari nu sunt bune decât pentru fânețe, dar acest lucru niciodată nu s'a putut împlini.

Din sus de acesta pe Nistru zace:

11. *Ținutul Orcheiului*. Poartă acest nume dela târgul Orhei, lângă apa Răutul, târg nu mare, dar frumos și având cu îndestulare toate cele necesare vieții omenești. Nutriment deajuns

îi da lacul Orcheiului, nu departe de târg spre răsărit și frumoasa insulă ce a format într'însul și despre care vorbirăm mai pe larg mai sus la Cap. III ¹⁾.

Ținutul cel mai de pe urmă ce este pe canalul Nistrului, o bucată bună de cale, e:

12. *Ținutul Sorocei*. Scaunul lui este Soroca, odinioară Alchionia, lângă Nistru, sub deal pe un șes. Soroca e mică, dar după timpul în care a fost zidită, foarte tare. Are un zid cu patru unghiuri, foarte tare și apărat de turnuri foarte înalte, zidit cu bicasie, de cari sunt pline dealurile dimprejur. Partea de sus a acestui ținut nu se poate cultivă pentru lipsa de lemne și apă și acesta este unicul, dar nu atât de mare deșert al Moldovei. In chartele geografice cele bune e și însemnată această parte de loc ca deșert. După perderea Tighinei, această cetate nefiind de puțină importanță în contra Polonilor, domnul așează acolo doi prefecți militari.

Țara de sus coprinde șapte ținuturi mai mici:

1. *Ținutul Hotinului*, care se întinde pe din sus de al Sorocei, pe lângă Nistru, spre miazănoapte. Aici este Hotinul, cetate pe Nistru de către Cameniția, ce se numără între cele mai mari cetăți ale Moldovei. Aceasta eră mai 'nainte întărită despre apus cu ziduri înalte și șanțuri adânci, iar despre răsărit natura însăși o întă-

¹⁾ Pe malul apusan al lacului se văd în mijlocul pădurilor celor dese urmele unei vechi cetăți, pe care locuitorii o numesc Orhii. Judecând după pozițiunea locului ea corespunde cu Petrodava vechei Dacii.

rise prin râpa cea repede a Nistrului și prin stâncile ei, dar în cel din urmă resbel ce avură Rușii cu Turcii, luând aceștia cetatea la 1712, dărâmară zidurilor de partea dincoace, iar de cealaltă parte atât o întărire cu noi lucrări după datina de acum, lărgindu-o mai mult de jumătate, încât astăzi merită a se numi cea mai frumoasă și mai tare între cetățile Moldovei. Când eră sub ascultarea domnilor Moldovei, paza ei eră încredințată unui comandant deosebit, iar de când au luat-o Turcii, o guvernă un pașe turcesc contra încredințărilor de pace ce legaseră cu Polonia, că niciodată să nu se aseze în cetățile Moldovei oștire turcească.

Spre apus urmează:

2. *Tinutul Dorohoiului*, în care este Dorohoiul, târg puțin însemnat, nu departe de sorgințele Jijiei. Aici e scaunul Vornicului din țara de sus, care fiind pururea ocupat la curte, e înlocuit prin doi Vornici mai mici.

Ștefănești, târgușor lângă Prut, în care Turcii, curățind râul, se zice că ar fi făcut un stabiliment naval și o magazie pentru oștirea din Hotin.

Mai în jos:

3. *Tinutul Hârlăului*. Aici e Hârlăul, târgușor mic, pe care îl administră un deosebit pârcălab. Târgul Cotnarii este renumit pentru viile sale care întrec pe celelalte toate. Administrațiunea lui e încredințată marelui paharnic. Locuitorii catolici au aici o biserică de piatră prea frumos zidită.

Târgul Botoșani, ale cărui venituri și ale păr-

ților lui dimprejur le trăgea doamna, iar pentru strângerea lor e rânduit un deosebit cămăraș.

Aceste ținuturi le încinge ca o coroană:

4. *Ținutul Cernăuților*, care se întinde dealungul marginelor Poloniei. Târgul cel mai însemnat e Cernăuți, pe malul de miazănoapte al Prutului, administrațiunea lui e încredințată marelui spătar. Aproape de satul Cozmin, lângă apa Cuciurul, nu departe de vărsarea ei în Prut, se văd ruinele unei cetăți foarte vechi, dar cu toate cercetările ce am făcut, n'am putut afla vreo urmă de întemeietorii ei.

Pe malul Siretului spre apus urmează:

5. *Ținutul Suceavei*, în care însemnat este Suceava, odinioară capitala Moldovei, scaunul domniei și al mitropolitului, iar astăzi mai toată zace în ruine. Ea e situată lângă apa Suceava, dela care și orașul s'a numit așa, pe un deal neted, împresurată cu ziduri înalte și șanțuri ¹⁾. Suceava avea pe valea dealului o suburbie foarte întinsă. Afară de curtea domnească și casele boierilor, se numărau aici patruzeci de biserici de piatră, mai multe de lemn, 14 mii case private, cari toate au căzut după strămutarea scaunului domnesc. Astăzi stă sub îngrijirea Hatmanului.

Nu departe de Suceava, lângă apele Suceava și Siretul, în cotul Siretului, unde acesta se în-

¹⁾ După pozițiunea lacului și oarecare asemănare a numelui, se crede a fi Sandava vechei Dacii.

toarce spre miazăzi, este Rădăuții, târg și scaun episcopesc.

Aproape din jos este:

6. *Ținutul Neamțului*, care se întinde o bucată bună între apele Moldova și Bistrița. Aci este Neamțul, cetate pe un deal înalt lângă apa cu acest nume, care din fire este așa de tare, încât poate să înfrunte cu mândrie orice atac ostil. Ea a fost împresurată de mai multe ori, dar luată numai de două ori, odată de Turci sub imperiul lui Suleiman și odată în timpurile noastre de Ioan Sobiesky, regele Poloniei și nici atunci n'ar fi luat-o dacă puținii Moldoveni ce erau într'însa, după o împresurare de mai multe zile n'ar fi fost siliți să se închine Polonilor. Mai nainte era împrejurată cu două ziduri și avea numai o poartă, iar după aceia Turcii stricând zidul cel pe din afară, a rămas acum Moldovenilor numai cel din năuntru. Până a nu fi Moldova supusă Turcilor, la vreo întâmplare de resbel, Domnii își trimtea copii și visteria acolo ca într'o cetate nebiruită. Încă și acum este pentru locuitori la ori și ce timp de resmeriță un loc foarte sigur de scăpare. Pentru aceia și Domnii mai nainte au zidit într'însa case mari. cari și acum se pot vedea, dar nu au purtarea de grije ce li se cade. Drept dincolo de apa Bistriței este târgul Piatra.

In fine:

7. *Ținutul Bacăului*, peste care este un vornic, cu scaunul la Bacău, târg situat într'o insulă a râului Bistrița, vestit pentru abundența

merelor și altor fructe. Are și un episcop catolic, care se numește de Bacău, pentru că în ținuturile de pe lângă munte sunt mulți supuși Moldoveni, numiți catolici după naționalitatea și religiunea lor, pe cari i-a așezat acolo Ștefan Vodă, după ce a biruit pe Matiaș regele unguresc și i-a împărțit pe la boierii săi. Este de însemnat satul Cantemireștii din ținutul Roman, numit Faraoni, ai cărui locuitori mai bine de 200 familii sunt toți catolici și au o biserică de piatră foarte veche. Ocna și Trotoșul lângă apa Trotoșiu târguri renumite pentru salinele excelente ce se găsesc împrejurul lor. Pe aici e intrarea cea mai largă din Moldova în Transilvania.

Basarabia. Basarabia era odată a treia parte a Moldovei. Tot pământul ei este șes, n'are dealuri, nici codri, se adapă numai cu lălpugul, care curge neconținut; neavând râuri nici fântâni, ea să scape de lipsa de apă, locuitorii sunt nevoiți a săpa puțuri foarte adânci și în loc de lemne se folosesc cu balega vitelor, cu aceasta după ce o usucă la soare își încălzesc colibele. Această parte de țară fû subjugată de Turci înainte de a li se supune toată Moldova. Astăzi nu mai stă sub domnia Moldovei, cu toate că orașele și satele de pe lângă Dunăre până în ziua de astăzi sunt pline de Moldoveni care urmează legea creștină și rabdă tirania Turcilor și Tătarilor. Ceilalți locuitori sunt parte Tătari, parte Turci, supuși ascultării Serascherului. Basarabia se împarte astăzi în patru ținuturi: al

Budjacului, Achermanului, al Chiliei și Ismailului.

În mijlocul acestei părți de pământ este:

1. *Budjacul*¹⁾ care s'a dat spre locuință Tătarilor de Nogaia, carii se zic unii de Budjac, alții de Belgrad, pentru ca pe la anul 1568 dela nașterea Domnului, chanul Crimeei cercând, din ordinul lui Selim II, să împreuneze Donul cu Volga, mai bine de treizeci de mii familii de Tătari Nogai, din cei ce erau supuși imperiului rusesc, se desfăcură de Ruși și se retraseră în Crimeea. Dar fiindcă în această peninsula nu încăpeau, li se dete alt loc de așezare în ținutul Budjacului²⁾. În curgerea timpului, mai venind apoi și alte mai multe familii din Nogaia, așa se înmulțiră acești Tătari, încât astăzi mai că nu sunt mai puțini la număr decât celealte oarde scitice. Se împart în două:

¹⁾ Bugeacul zice Bișing este un loc prost lângă Nistru, într-o căruia părți a fost odinioară Tiras, sau Ofuza: Pentru acest loc mai arată și Hans în Harta sa, puindu-l într-o dânsa lângă Nistru aproape de Acherman, iar Cantimir stă în potrivă la amândouă povestirile acestea, arătând pe acest loc a fi în mijlocul părții aceștii de țară.

²⁾ Bugeac se înțelege în limba Turcească unghi, și se numește, așa, pentrucă pământul între Nistru și între Dunăre asupra Mării Negre se întinde dealungul și face un unghi ascuțit; și se vede că această numir ar fi asemenea cu numele cel vechiu Besis, care nume l-au pus acestui ținut. Istoricii și Geografii cei vechi, și poate că dintru aceasta s'a și izvodit numele Basarabia, după cum se vede dela Ovidiu carele zice cu glas trist: Trăesc cu ticăloșie în părțile Besoskai. Și Plalomen scrie zicând: Din sus de Dacia locuiesc Peucinii și Bastarnii. Cum că Bastarnii sunt una cu Besis, zice între alții și Matei Pretorul zicând: Sunt o sumă cari cred că Bastarnii ar fi tot aceleași popoare, cari odinioară se chema Besis, și acum se zic Basarabieni.

Orak-ugli și Orumbet-ugli și-și pătrează geneologiile cu îngrijire. După datina lor părintească, viața și-o petrece pe câmpu liber: târguri n'au, afară de Causiani lângă râul Botna, care atinge prea puțin acest pământ. Dar cum că această provincie se bucura odinioară de orașe destul de frumoase, se vede lămurit din ruinele vechilor zidiri ce se găsesc pe ici și pe colea, între alte ruinele unei prea vechi cetăți la malul Nistrului, care se chiamă astăzi Tartarpunar, adică ținutul Tătarilor. Aceste ruine se află deasupra pe o stâncă foarte înaltă, din al cărui picior curge o sorginte foarte limpede. Dar nici o inscripțiune nici altă urmă de cine ar fi întemeiată nu s'a putut descoperi. Nu departe de gura Ialpugului însă se găsesc urme unei cetăți mai vechi, care de comun se chiamă Tint. Ștefan cel Mare o ridicase din ruine, iar după aceea Turcii o asemănară pământului, încât astăzi de abia i se poate arăta locul unde a fost. Din ruinele ei se ridică un alt târg în dreptul celui vechi, care înflorește și astăzi și se chiamă Tobacu, lângă Marea Neagră, poate în locul unde era vechiul Aepoliu.

2. *Ținutul Achermanului.* Aici e Achermanul, locuitorii îi zic Cetatea Albă, Romanii îi zicea Alba-Iulia, Grecii Moncastron, Polonii Bielograd, pe țărmul Mărei Negre, cetate destul de mare și foarte întărită. Când ținea de Moldova, o guvernă marele logofăt, astăzi o guvernă un Aga de ianiceri. În timpul din urmă s'a renumit prin Sfântul Ion cel nou, care a suferit

moarte și martiru sub tirania turcească. Rămășițele acestuia făcătoare de minuni împreună cu alte odoare dăruite din îndurarea Domnilor, le-a luat și le-a dus în Moldova Ioan Sobiesky, regele Poloniei, pe când se laudă că el se ostia pentru biserică și pentru Crist, dându-i ajutoare bănești papa dela Roma.

Mai jos pe țărmul Dunărei se întinde.

3. *Ținutul Chilieii*. Aici e cetatea cea de frunte Chilia¹⁾, odinioară Lycostomon, la gura septentrională a Dunărei, numită tot astfel de corăbieri greci, pentru că se pare că-și varsă apa ca dintr'o gură de lup. Ea nu este așa de mare, dar e o piață celebră, cercetată nu numai de vasele cetăților maritime de prin prejur, dar și de altele mai depărtate, dela Egipt, Veneția și Ragusa cari se încărcă de aci cu ceară și cu pei crude de boi.

Locuitorii sunt nu numai Turci, ci și Evrei, Creștini, Armeni și alții de alte națiuni pe cari toți îi administra un Nasir. Pe timpul împărăției lui Suleiman Moldovenii o au prefăcut în cenușe și de atunci n'a mai putut ajunge la strălucirea ei de mai nainte.

Pe țărmu Dunărei din lăuntru este:

4. *Ținutul Ismailului*. Aci merită a însemna: Ismailul, căruia Moldovenii îi ziceă odinioară Smilu, cetate care nu e de desprețuit, cu oaste turcească comandată de un Muteceveli.

¹⁾ Moldovenii și Turcii zic Chilia, Grecii de astăzi Lycostomon. Bonfiniu cu unii vrea s'o cheme Achillea.

Cartalu, la Dunăre, unde se varsă Ialpugul, în dreptul Isacei, întăritura nu prea însemnată. La 1711, când avură Turcii rezel cu Rușii, aci făcură un pod peste Dunăre spre a trece oștirea în Moldova. Pentru paza cetății e rânduit un comandant numit Dijdar.

Reni, cum îi zicea Moldovenii, iar Turcii îi zic Timarova, cetate de aceeași ordine, nu departe de gura Prutului în Dunăre. Deși stă sub puterea turcească, nu se află aci nici un ture; ostașii toți sunt creștini, toți Moldoveni, prefectul lor, tot creștin, numit Besliagasi, stă sub pașa dela Silistra, care totdeauna e seraschieriu.

Acestea erau mai toate cetățile și orașele Moldaviei, care înfloriră pe când erau libere și apoi au căzut prin tirania cea nedreaptă și inimica înfloririi lucrului public. Despre întemeietorii lor, tac istoricii vechi și noi, inscripțiuni și monumente însă nu se descopere. Nici o urmă din care să se poată vedea timpul sau poporul ce le-au întemeiat, nici o inscripțiune pe ziduri, afară numai când vre-un principe le-a restaurat. Numai Suceava are în zidurile ei o peatră mare, în care sunt săpate șapte turnuri, acoperite cu o coroană imperială, pe care o țin doi lei. Afară de aceasta, se mai vede în temelia turnurilor o peatră, în care stau doi pești solzoși, cu capetele în jos și cu coadele în sus, și sub dânșii, capul unui bour, iar în coarnele acestuia o stea cu șase raze. Fiind însă că capul de bour s'a așezat ca stemă a țării numai după a doua ve-

nire a Romanilor în Moldavia, precum arătarăm la Cap. I, se înțelege că acea peatră încă arată mai mult înnoirea zidurilor, decât întemeierea lor. Apoi toți istoricii noștri sunt într'un cuvânt, cum că Moldovenii, când se întoarseră din Maramureș în vechia lor patrie, au găsit orașe și cetăți deșarte de locuitori, de unde se vede că întemeierea datează din timpuri mai depărtate. Aceasta se mai probează și prin modul structurii zidurilor în cele mai multe cetăți, cari nu seamănă decât a arhitectură romană, afară de prea puține de care arătarăm mai sus că sunt făcute mai în urmă spre apărare în contra incursiunilor tătare. Dar partea cea mai de frunte sunt mărturiile celor mai buni istorici romani din cari se vede că, împăratul Traian a adus în Dacia mari colonii romane și următorul său Adrian, cedând barbarilor mai multe provincii orientale, a fost oprit de-a părăsi Dacia numai de frică să nu fie nimicite de barbari acele colonii. Adaugă apoi monumentul sempitern al acestui lucru adică Valul împăratului Traian, care până 'n ziua de astăzi păstrează numele întemeietorului său, despre care mă mir cum de nu memorează nici unul din vechii sau marii istorici. Aceasta, după cum l'am văzut eu însumi, începe cu două șanțuri dela Petrovaradinu în Ungaria și de aci până la munții Demarcapu, adică până la Poarta de fer, se întinde apoi ca un simplu șanț prin toată România și Moldova, tăia prin Prut la satul lui Traian, prin Botna la târgul Causiani și trecând prin

toată Tataria se termina la apa Donului. Până astăzi are o adâncime de 12 coți, de unde nu fără cuvânt putem culege, că spațiul valului când s'a făcut, va fi fost încă pe atât de lat și profund. Care așa fiind, nu se poate admite de loc aceia ce voiră unii să afirme¹⁾, că orașele Moldovei ar fi fost întemeiate de Genuesi. Pentru că oștirea romană care de-a pururea se află acolo asediată în mare număr, n'ar fi putut stă fără orașe și fără acoperământ și nici se poate crede că Genuesii, cari numai pentru negoț venia de se așeză la mare, ar fi pătruns în interiorul Moldovei și că ar fi întemeiat orașe în locuri ce sersesc mai mult pentru agricultură decât pentru comerț. Iar dacă ar susține cineva că ele ar fi întemeiate de Dacii cei vechi, pe când lucrurile lor înfloriau pe timpul domniei lui Decebal și că după aceea le-au ocupat Romanii și au așezat într'însele colonii, noi unii n'am puteză să contrazicem.

CAP. V

Despre munții și minerele Moldovei

Despre apus, unde Transilvania se mărginește cu România, Moldova mai peste tot e

¹⁾ Bielski, p. 239 zice, că Pacinații și Comanii ar fi Litvani, cari după ce au eșit din părțile Bosforului Cimmerianu mai întâi legară amicitie cu Genuesii cari ținea Bosforul și că aceștia, împreună cu Moldovenii și Bassarabenii ar fi zidit cetățile: Man-cob, Krimu, Azov. Caffa, Chilia, Moncastru și Târgoviștea, s. c.

împresurată cu munți înalți, de unde Romanii o numia și Dacia muntoasă; iar cealaltă parte a ei despre răsărit, are câmpii foarte producătoare. Munții sunt învescuți din fire cu arbori fructiferi și pomi, care pe aiurea caută a-i produce prin artă. Printre munți curg pâraele cele mai limpezi, care se varsă din sus cu sunet desfătat și aseamănă aceste părți de loc cu cele mai frumoase grădini. Câmpiile dau cu îndesulare semănături pe care aerul rece al muntelui nu le lasă a crește.

Muntele cel mai înalt este Ciahhlăul, care de eră cunoscut celor vechi, nu eră să fie mai puțin celebru în fabulele lor, decât Olimpul, Pindul sau Pelia. El se află în ținutul Neamțului, nu departe de sorgintea Tăslăului; mijlocul lui tot-d'auna e acoperit de zăpadă, iar vârful lui nici odată, pentrucă pare a fi mai înalt decât norii cei de zăpadă.

Din piscul lui, care se înălța foarte în forma uuui turn, se vărsă un pârâu foarte limpede și cu mare sunet se repede peste stânci în Tăslău. În mijlocul muntelui se vede o statuă de peatră, foarte veche, de cinci coți înaltă, care reprezintă o babă înconjurată de 20 oi; dintru a căreia parte firească curge neconținut un izvor de apă și cu greu poate cineva să 'nțeleagă, dacă natura și-a arătat în acest monument jocurile sale, sau dacă s'a lucrat astfel prin mâna vreunui maestru iscusit. Pentrucă această statuă n'are o bază pe care să fie așezată, ci e 'înpreună crescută cu restul stâncei, iar pânțele

și spatele îi sunt libere, și măcar de s'ar admite că crăpăturile s'ar fi uns cu oarecare var artificios, precum înșine nu negăm că asemeni descoperiri ale celor vechi se vor fi pierdut în cursul timpului, dar totul nu poate lesne să se înțeleagă, în ce chip acel canal s'a adus prin picior în partea naturei, pentrucă prinprejur năcări nu se văd urme de fântână sau vre-o albie de apă. Se poate cu adevărat să fi servit păgânilor pentru cultul idolilor, ai cărui închinători erau obișnuiți ori prin mijloace firești, ori prin farmece a face lucruri care să aducă minuni și cugetări de dumnezeire pentru prostimea cea lesne credincioasă.

Innălțimea cea mare a muntelui se poate cunoaște din aceea, că el tocmai dela Acherman, care cetate este de 60 de ceasuri depărtate de dânsul la vreme limpede. la apunerea soarelui, se poate vedea tot și așa de curat ca când ar fi aproape, care lucru cu greu se poate zice pentru alți munți, până și pentru cele mai vestite piscuri, după cum socotesc eu.

Pre dealurile de prinprejur, se găsesc prăbușite în petre, urme de cai, de câini și de paseri, asemenea ca când ar fi trecut pe acolo vreodată o călărime mare. Locuitorii povestesc pentru acest lucru multe basme, însă cercătorii naturii cei poftitori de știință, să ispitească adevărul acestui lucru.

Mai este încă și altă întinsoare de munte, ce se numește de locuitori Ercul, spre miazănoapte la apa Cirimușul, în cotul unde se împreună

hotarul Moldovei cu al țării Leșești și al Ardealului, carele pentru înălțime nu este de a se asemana cu celălalt. Iară pentru alt osebit fenomen firesc, care pre aiurea nu s'a mai văzut, este iarăși de a se socoti.

Adecă: locuitorii culeg roua care cade pre frunzele buruenilor, mai nainte de a răsări soarele și puind-o într'un vas, găsesc pe deasupra apei plutind cel mai frumos unt, care nici la miros, nici la floare, nici la gust, nu are osebite de untul celălalt, dar nu este preste tot anul, ci numai trei luni, Martie, Aprilie și Mai. Untul acesta are în sine atâta putere de hrană, în cât când suie oile la munte, întru acea vreme se 'nădușe de multa grăsime. Pentru aceia păstorii cari știu, își opresc turmele lor în lunile acelea, numai la poalele muntelui.

Munții noștri nu au lipsă nici de acele daruri, care aduc munții, adecă metaluri. Inșă mai înainte n'au îngăduit săparea lor, atâta îndesțularea domnilor, cât și lipsa de băeași. Iară spre vremile noastre, au împedicat-o știuta lăcomie a Turcilor, și frica, că de vor umblă săpând vor perde împreună cu țara încă oste-neala, și rodul ei. Dar cum că munții nu sunt săraci de acest fel de comori, ne adeverează pâraele care curg din trânșii. Pentrucă acelea fiind înguste și umplându-se de multe ori cu apă de ploae, sau cu topirea omătului, se varsă din gârla lor și după ce scad iarăși, remâne apoi pre locul acela unde au vărsat, niște nisip, în care se găsesc mulțime de grăunțe de cel mai

curat aur. Pre care le strâng ȝiganii și curățindu-le, scot atâta aur dintr'însele, încât pot să aducă Domniei în tot anul în loc de bir, câte 1600 dramuri ¹⁾. Pe malul Nistrului în ȝinutul Hotinului, nu departe de cetate, se găsește gurile de fier însuși din fire făcute, care sunt așa de rotunde, încât fără de a le mai lucra poate cineva să împuște cu dânsule. Însă materia lor este atâta de proastă, încât la nimic nu poate să slujească, până a nu se topi în foc; și mai înainte până a nu se lua Hotinul, le cără cu grămădire la Camenița. Iară în vremea de acum gândesc că cu greu vor lăsa Turcii, ca spre stricăciunea lor să le strângă Leșii și să le aibă cu îndestulare la război.

În ȝinutul Bacăului nu departe de târgul Trotușul, sunt ocne foarte bogate de sare, care n'au trebuință de nici un meșteșug pentru curățit, căci săpând pământul de un cot sau doi de adânc, se găsește sare prea curată, care se prevede ca cristalul și nu este amestecată cu pământ nici cât de puțin; și aceste ocne nici odinioară, nu i-au sfârșit, măcar deși lucrează într'ânsele multe sute de oameni, pentrucă în tot locul unde se taie drobii cei de sare, lasă într'un loc și într'altul, stâlpii de acest cristal de sare, ca să sprijinească pământul boltiturilor

¹⁾ Asemenea fac ȝiganii și la Ardeal; că după arătarea lui Getinger ce face pentru lucrurile de învățătură. Cap. 30, anul 1770; hrănește și apa Avanioc, 900 gospodari ȝigani, cari-i culeg aurul dintr'însa.

și să aibă loc de a se lăși vinele acele noi; și așa apoi boltele acestea, atâta se umplu de sare până în douăzeci de ani; încât nici se cunosc că au fost deșertate vre odată; și se găsesc într'însele uneori pești împreună crescuți, cari n'au deosebire de peștii cei firești cari se află prin pâraele de prin prejur.

Și într'alte locuri se mai găsesc multe ocne de acestea, însă domnii au oprit să nu se des-tupe, pentrucă nu fiind prea multă sare să-i scază prețul, fiindcă acele ce se lucrează ajung în destul pentru trebuință.

Încă și dealuri întregi sunt în Moldova, care se văd a fi pline de sare, luându-se fața pământului deasupra lor.

Dela această sare nu numai Domnica, ci și toata țara are mare folos; osebit de locuitori, vin și dela Bugeag și dela Crim, încă și dintre alte țări mai depărtate și o cară în toți anii cu corăbiile.

Silitra o fac mai în tot locul, pentrucă pământul Moldovei este negru și silitricios.

Pre Tâzlaşul sărat nu departe de satul Moinești, în ținutul Bacăului, curge dintr'un izvor păcură cu apă amestecată, cu care se slujesc țăranii pentru unsul carelor și zic, că de s'ar putea scurge bine de apă, ar fi cu mult mai bună pentru trebuința casei decât dohotul.

CAP. VI

Despre câmpiile și pădurile Moldovei

Câmpii Moldovei cari sunt lăudați pentru rodirea lor, atât de istorici cei vechi, cât și de cei noi, întrec cu mult bunătățile munților pentru care am vorbit mai sus; căci aceia cari sunt în mijlocul celor mai multe ținuturi, ce sunt despărțite cu dealurile și apele Moldovei, măcar de nu-i mai grijește nimenea, dar tot își dau rodirea lor la toți. Semănăturile care nu se pot semăna la munte pentru răceală, cresc atâta de frumos pe câmpii acești netezi, încât grâul în anii cei bine roditori, își dă sămânța sa locuitorilor cu douăzeci și patru de părți mai mult, secara cu treizeci de părți, orzul cu șasezeci de părți, iar mălaiul de nu va vedeă cineva însuși, cu greu va crede, căci asemenea își dă sămânța sa cu trei sute de părți mai mult decât semănătura.

Pentru ovăz nu este Moldova așa roditoare, ca pentru celelalte semănături și nici este obicinuit până la atâta, pentrucă caili se hrănesc cu orz în loc de ovăz. Mălaiul crește atâta de frumos în țara de jos, cât este cu puțință, pentru aceea au și țărani acest proverb: „Că mălaiul în țara de jos și merile în țara de sus, n'au coajă“. Pre acesta măcinându-l ei, îl frământă și-l fac pâine și-l mănâncă mai vârtos cu unt, când este cald.

Nu livezi se găsesc pe câmpii aceștia ci chiar păduri întregi cu copaci roditori. Acestea cresc din fire la munte, iară la câmp se hultuesc și pentru aceia sunt și mai cu gust; și îndestularea poamelor este așa de mare, încât Leșii când aveă în vremile vechi să meargă cu oaste la Moldova, credeă că n'au trebuință de altă zaharea, zicând: că poamele care sunt cu îndestulare în țară, le-ar fi deajuns pentru toată oastea. Inșă ei prin așa mare lăcomie ce aveau la acestea, își pricinuiau de multe ori boale lor, prin care mai tare au căzut, decât de armele vrăjmașilor și apoi s'au și învățat a se păzi mai bine de dânsele. Viile cele de frunte, ce sunt o bucată bună de loc, între Cotnari și între Dunăre, întrec pe toate celelalte bunătăți ale țării; căci ele atâta sunt de bogate, încât numai un pogon dă câte patru și cinci sute vedre de vin.

Și vinul cel mai bun, se face la Cotnari, un târg în ținutul Hârlăului, iară afară din țară nu este cunoscut, căci dacă îl scot din țară și-l duc pe apă, sau pe uscat și n'au vasele purtare bună de grijă, apoi își perde puterea sa. Iar eu fără de aceea îndrăsnesc al socoti a fi cel mai bun decât toate celelalte vinuri ale Europei, încă și însuși decât cel de Tocaia; că țiindu-l cineva trei ani în pivniță adânceă și boltită, după cum este obiceiul la noi în țară, apoi întru al patrulea an, dobândește acel fel de putere, încât arde ca rachiul, și cel mai mare bețiv, abia este vrednic se bea trei pahare să

nu se îmbete; încă nu aduce durere de cap și floarea lui este osebită de ale altor vinuri, căci este verde și de ce se învechește, se și mai înverzește.

De acolo spre miazănoapte, nu mai sunt alte vii care să poată face vin mai bun, căci în partea muntelui Cotnarii despre miazănoapte încă nici un strugur măcar nu se coace, despre cum de multe ori s'au ispitit; și se vede că firea îndărăptând celorlalte ținuturi rodirea vinului, ș'a arătat puterile sale numai la acest loc. După vinul acesta, se socotește a fi mai bun, acela care se face la Huși, în ținutul Fălciului; al treilea, cel dela Odobești în ținutul Putnei spre Milcov; al patrulea al Nicoreștilor în ținutul Tecuciului pe Siret; al cincelea cel dela Greceni în ținutul Tutovei pe Berheciu; și al șaselea acel din viile dela Costești tot dintr'un acest ținut; osebit de alte locuri cu vii mai proaste, pe care le trec acum cu vederea.

Aceste podgorii nu slujesc numai pentru trebuința locuitorilor, ci încă prețul cel mic al vinului, trage la sine și pre neguțătorii Rusești, Leșești, Căzăcești și Ardelenești; ba încă și pre cei Ungurești; și duc pre tot anul în țările lor mulțime de vin, măcar deși nu întrece cu bunătațea pre al lor. Basarabia mai înainte până când era a Moldovenilor, încă nu avea vii slabe, iară după ce au început a o stăpâni Turcii, hulitorii de vin, au căzut și acelea și acum numai cât își țin creștinii cari locuiesc în ținutul Chiliei și al Ismailului vreo câteva vii, din care

de abia scot atâta vin, cât le este pentru trebuința lor.

Cu codrii încă este Moldova foarte îmbogățită, al cărora lemn nu este numai pentru cherestea și pentru foc, ci și copaci aducători de roadă îndestulă.

Lucrătorii de corăbii, caută mai vârtos stejari Moldovenști și îi laudă a fi mai buni pentru corăbii, decât tot celălalt lemn, și mai tare împotriva cariului. Încă ei au înțeles la acest lemn, că de nu curăță bine coaja lui cea albă ce este pre dedesupt și se întâmplă de rămâne cât de puțină, apoi în scurtă vreme pricinuește tot lemnului, borte de cari; iară curățindu-i bine pelița aceasta, acest lemn nici peste o sută de ani, nu-l vatămă nici vremile, nici aerul, nici apa.

Doi codrii au fost la Moldoveni mai vestiți decât toți ceilalți, adică al Cotnariului și al Tigheciului.

Al Cotnariului este aproape de târgul acestuiași nume și nu s'au făcut din fire, ci însuși sânguința locuitorilor l'au clădit; căci pe vremile lui Ștefan Voevod celui mare, era acolo numai un câmp mare gol, iară după aceea, Lesii cu o oaste mare așezându-se cu tabăra pre câmpul acela și strâmtorându-i Ștefan Voevod i-au bătut și le-au robii tabăra și luându-i pe fugă, pre cei mai mulți i-a oborât și preste douăzeci de mii a prins robi, dintru care cei mai mulți era boieri. Și apoi pentru rescumpărarea lor îndemnându-l Craiul Leșesc cu o

sumă de bani, n'au primit-o el, pentrucă nu era iubitor de argint, ci a voit mai vârtos să-și facă așa un semn de biruință, care să-i vestească vitejiile sale și în veacurile cele viitoare. Și pentru acest sfârșit, a înjugat el pre toți Leșii la plug și a poruncit de a arat tot câmpul acela, pre care s'a întâmplat războiul, care este de două mile de lung și de o milă de lat și a semănat pre dânsul ghinda care 'era gătită pentru acea trebuință, din care au crescut acum păduri în destul de largi și de fruumoase, care se numesc Dumbrăvile Roșii, pentrucă sau udat cu sângele Leșilor; iară Leșii le numesc Bucovina și niciodată nu pomenesc fără de lacrimi pentru acest loc¹⁾.

Alt codru dincolo de Prut, la hotarul Basarabiei, ce se chiamă Tigheciu, cuprinde în lăuntru mai la treizeci de mile Italienești și este pentru Moldoveni apărarea cea mai tare în po-triva Scișilor, cari de multeori l'a năpădit dar nici odată nu l'a avut. Și măcar că copacii întru dânsul sunt foarte înalți, dar stau foarte deși unul de altul, încât nici pedestrași nu poate

¹⁾ Aicea într'adevăr este lucrul cel mai cu greșală al isvodului lui Cantemir, pentru care pomeneste Bișing la înștintarea sa cea scurtă. Autorul numește pe acest codru, al Cotnariului, pentrucă ar fi aproape de Cotnari și adaogă zicând: că Leșii îl numesc Bucovina. Și sub acest nume este și știut, a fi un codru aproape de Nistru și harta încă îl arată a fi acolo. Deci Cotnarul este cu treizeci ceasuri cel puțin depărtat de Bucovina spre miazăzi; pentru aceea se vede că Cantemir a voit să arate pentru doi codri și i-a amestecat pre amândoi unul cu altul, sau c'a greșit tălmăcitorul cel latinesc, pentru care pomeneste d-l Müller la înainte cuvântarea sa, poate neînțelegând bine isvodul cel Moldovenesc al Domnului Cantemir.

să străbată printr'însul, afară numai pe poteci, care sunt știute numai de locuitori.

Mai înainte se număra pre acolea preste 12 mii de locuitori, cari era ostașii cei mai viteji în toată Moldova; iară acum după războaiele și căderile cele multe de abia au rămas două mii. Acești oameni au cu Tătarii megieși dela Bugeag, o învoeală, ca pre tot anul să le dee o sumă de grinzi, pentrucă în Basarabia mai totdeauna este lipsă de lemn; și această învoială o păzesc și până în ziua de astăzi foarte. Inșă când voesc Tătari să calce preste tocmeală și să iee lemn mai mult, care de multe ori să și întâmplă, atuncea acești locuitori de pre acolo, se apără cu mâna înarmată, izbutind de multe ori biruință.

CAP. VII

Despre fiarele cele sălbatice și dobitoacele cele domestice

Despre fiarele care sunt în Moldova asemenea ca și în celelalte țări de prin prejur, nu este treaba noastră ca să facem o descriere așa lungă, pentru că noi, nu ne-am apucat ca să arătăm turmele cele ce umblă prin codrii adică; cerbii, ciute, căpioare, vulpi, râși și lupi; ci numai ca să povestim pentru dânsle ce am aflat cu osebite la aceste fiare Moldovenești. Și așa îmi aduc aminte, că la noi sunt trei soiuri de oi, acele de munte, de Soroca și cele sălbatice; dar

nu se știe bine, câte și de mari turme de oi se află la munte; pentru că toate părțile Moldovei despre apus, care nu sunt așa bune pentru semănături, slujesc pentru pășunea oilor, cu care se țin mai vârtos locuitorii de pre acolo. Pentru aceea Beilicci dau la Țarigrad pre tot anul oi de acestea, ce se numesc în limba turcească, Chivirdoc, mai mult de șasezeci mii, pentru cuhnea Sultanului; pentru că carnea lor se socotește de Turci mai mult decât toată altă carne, atât pentru gustul ei cel bun, cât și pentru ușurința mistuitului. În trei locuri se găsește deosebit bună pășune: în Câmpu-lung Rusesc spre Putila, în Câmpu-lung Moldovenesc pre Moldova și pe muntele Vrancea în ținutul Putnei.

La câmp sunt oile cu mult mai mari, însă mai puține decât la munte; și dintre acestea sunt de a se socoti deosebit, acelea ce sunt în ținutul Sorocei că toate au câte o coastă mai mult decât celelalte și cât trăesc ele, nu o pierd. Iară trecându-le într'alt ținut, fată miei la al treilea an numai cu acelea coaste, obișnuite, și asemenea și alte ori de pre aiurea, aducându-le într'acest ținut, fată miei câte cu o coastă mai mult.

Decât acestea sunt mai cu mult deosebite oile cele sălbătice, care cu greu se vor găsi și pre la alte locuri. Buza lor cea deasupra spânzură în jos de două degete mari, pentru aceea sunt nevoite ca să pască mergând îndărăt; și grumazul lor este țăpăn fără de încheetură,

pentru aceea nu pot să-și întoarcă capul nici în dreapta, nici în stânga, și picioarele lor sunt scurte, însă atâta de grabnice, încât nici câinii când le gonesc mai nu pot să le ajungă; și adulmecarea lor este atâta de aspră, încât de o milă nemțească departe adulmeca pre vânătoriu, sau pre fiara care vine cu vântul asupra lor. Iară când vin asupra lor împotriva vântului, nu pot să-i adulmece până când le prind.

Oamenii locuitori de pre lângă munte, au boi mici, iară cei din partea câmpului, au ci-rezi mari de boi prea frumoși, pre cari îi dau prin țara Leșească la Danțig pre tot anul mai mult de patruzeci de mii, și de acolo îi vând prin țările de prin prejur, în loc de boi Leșești și în Moldova se cumpără perechea de boi câte cu 5 și iarna încă și câte cu 3 taleri nemțești, iară în Danțig îi vând și cu câte 40—50 taleri, și boii cei mai grași și mai buni se găsesc pre pâraul Sărat în ținutul Fălciului, și pre pâraul Bascul în ținutul Cernăuțului pentru c'acolo este câmpul foarte sărat și iarba foarte bună și îngrășitoare. Și atâta sunt de mulți acolo, încât nu numai că sunt cu îndestulare pentru chivernisirea locuitorilor; ci încă își pot plăti cu dânșii și birul și dările cele grele, care le iau Turcii dela dânșii.

Pe amândouă malurile Nistrului se ivesc câte odată bivoli, dar se vede că nu sunt de loc, ci sunt trecuți din Podolia și din țara Tătărească preste Nistru când îngheață, din pricina

vânturilor despre miazănoapte ce bat iarna în părțile acelea.

Pre munții despre apus se află o fiară, care mai că a-și adevăra că este a Moldovei și se numește de locuitori Zimbru. La mărime se aseamănă cu boul domestic, însă capul lui este mai mic grumajul lungăreț, pântecile vitoan și mai înalt la ciolane, coarnele suptiri crescute drepte în sus și vârfurile lor cele foarte ascuțite sunt puțin întoarse în afară. O fiară sălbatică și grabnică și asemenea ca și căprioarele se poate urcă pre stâncele cele oable; pentru aceea cu greu se poate prinde cu alt chip, fără numai cu pușca. Și aceasta este fiara a căriea cap l'au luat stemă țării Dragoș Voevod Domnul cel dintâi al Moldovei ¹⁾.

Râmătorii în ținutul Orheiului la satul Tohatin, între apele Ichilul și Răuțul, nu sunt cu copitele despicate, ci întregi și mai ca și la cai și râmătoarele care le aduc acolo din alte părți, al treilea an încă fată prăsilă asemenea cu copitele întregi și aceasta nu se întâmplă numai celor domestici, ci și celor sălbatici cari se plodesc mulțime prin stuhurile ce sunt pre lângă Nistru.

Caii Moldovenesti în partea muntelui sunt mici, și la făptură asemenea celor Rusești, însă foarte vârtoși și trainici la muncă și la copite

¹⁾ Această fiară de care pomenește autorul nu se mai găsește acum, și povestea că numele și stema țării este dela cățeaua lui Dragoș și Zimbrul o respinge chiar el în alte scrieri a sale.

aşa de tari încât n'au trebuinţă de a fi potcoviţi, măcar de au a merge ori şi la ce drumuri grele.

Iară în partea câmpului sunt caii mai mari şi mai frumoşi la făptură, potriviţi la ciolane, mai grabnici şi mai trainici şi nu sunt iubiţi numai de Leşi şi de Ungari, ci şi de Turci, cari au şi proverb: Agem dilberi, bordam bargiri meşhurdir, adică: un tânăr persesc şi un cal Moldovinesc, sunt mai slăviţi decât toţi ceilalţi.

Imprejurul hotarelor Moldovei se mai găseşte încă şi herghelii mari de cai sălbatici, cari nu sunt cu nimic alt osebiţi de cei domestici, ci numai că sunt mai mici şi copitele de o palmă de late, vârtoase şi rotunde. Pe aceştia îi cumpără Tătarii de Bugeag şi îi țin ori pentru ospeţe, ori pentru slujba casii. Căci despre toamnă când este vre-o parte de acelea adăpate cu ploi necontenite, prefăcându-se ca o mlaştină, atuncea hotărăse ei o zi şi locul unde să se adune şi toate câmpiile cele de prin prejur le umplu de chioţe şi de zberete. Deci caii când aud chioţele care răsună din toate părţile de pe câmpii, fug împrăştiaţi într'o parte şi într'alta şi nu găseşte nici un loc să fie fără de vuet; şi apoi cu acest chip îi mână în mijlocul vre unui şes de acelea mlaştinoase, pe care îl numesc Ghioler, de unde ei pentru copitele lor cele late nu pot să mai fugă, ci rămân acolo înglodaţi; şi aşa îi ucid apoi Tătarii cu săgeţile şi cu sulile

și îi prind pe o seamă și vii și îi împărtășesc între dânșii după plăcerea lor.

Pentru alte fiare de care sunt plini codrii noștri, nu voi zice acum nimic, adică: pentru rîși și pentru șderi și pentru vulpi, a căroră blane slujesc foarte mult împotriva frigului.

Iar pentru albine voi zice măcar cât de puțin, căci aceia ce am înțeles pentru economia lor, nu este neplăcut și nici este la toți cunoscut. Locuitorii au dela dânsule mare dobândă, pentru că toate câmpiile în toate locurile sunt pline de cele mai frumoase și mai desfătate flori; și pădurile încă le dau neîncetat materie pentru ceară și pentru miere; și ar avea și mai mare dobândă, când ar cuteză să ție pe toți roii care roiesc ele în toți anii, însă în legea țării este oprit ca orișicine să nu ție mai mulți stupi decât suferă locul său, ca nu cumva mulțimea lor să zăhărească pe megieși. Osebit de fagurii cei obișnuiți de miere și de ceară mai fac albinele moldovenești încă și alt soi de ceară cam neagră prea mirositoare, dar nu pun miere în tr'ânsa, ci o așează numai împotriva lucirii soarelui; pentru aceia prisăcarii, când prind câte un roi cu matca lui, apoi fac în vasul în care îl pun o bortă și în multe locuri creștături, și ele mai înainte de a 'ncepe să lucreze altceva, astupă borțile și creștăturile cu ceară d'aceasta neagră, pentru că ele nu pot să lucreze, fără numai la întuneric și apoi după aceia încep a lucra. Pe această ceară o scot prisăcarii la vreme cu mierea și o vând mai scump, pentru că mi-

roase mai ca și ambra și stă împotriva razelor soarelui.

S'au înțeles că roii cari sunt aproape de alții, când se întâlnesc unul cu altul prin văzduh încep război cumplit și nu încetează până când partea cea biruită este nevoită a scăpa cu fuga, și de acolo înainte partea cea biruitoare, nu-și mai strânge miere de pe flori, ci merge în toate zilele la știubeiul celei biruite și îi ia mierea cea gătită, pentrucă ea nu se poate apăra. Ș'apoi văzând prisăcariul că albinele lui lucrează cu sânguință și spor, nu fac nimic, atuncea el pe toate albinele care le găsește în știubeiul acela le stropește cu cridă muiată în apă și a doua zi merge la megieșul său pe ale căruia albine are presus și îi arată petele cele albe și îl silește să-i împlinească paguba.

Se mai găsește încă în Moldova și pe hotarul Pocuției, o pasere ce se numește de locuitori, Ierunca, și de Leși, Glușca, adecă surdă, și este asemenea cucoșului de gotcă, însă mai mic și de fire nătângă și surdă; și dacă găsește vr'un vânător și o sută într'un copac, pe toate le poate împușcă pe rând și celelalte privesc cum cade una după alta. Carnea lor este foarte gîngășe și albă și 'ntrece cu gustul ei cel bun pe potârniche, încă și pe/ fasan.

PARTEA POLITICĂ

CAP. I

Despre ocârmuirea stăpânirii Moldovenești

Cela ce voește să facă o descriere politică pentru Moldova, trebuie după cum gândesc, întâi să cerceteze chipul și mijlocirea cu care se ocârmuește, pentrucă aflăm, că încă și oamenii cei mai învățați au greșit în descrierea ei.

Mărturiile cele luminate ale istoricilor celor vechi, nici de cum nu ne lasă să fim la îndoială cum că toată Dacia, când eră încă a Romanilor, nu numai că s'a ocârmuit de stăpânitorii Românești, ci încă și despre legile lor; iar după căderea Monarhiei, ne mai trimitând Romanii întru dânsa nici oști, nici ocârmuitori; și bejenarii Românești ne mai putând suferi năvălirile cele multe a le barbarilor, pentrucă nu aveă nici ostași, nici ocârmuitori, se vede că au fost nevoiți ca să-și pue lor'și stăpânitorii dintre dânsii, după pilda vecinilor lor; însă închipuirea stăpânirii aceștia nu se înțelege luminat, pentrucă istoria tuturilor popoarelor de

pe vremile acelea este întunecată, ci numai aceasta este știut, că locuitorii Moldoveni, cari venise dela Italeia și după aceea ș'au căutat scăparea lor prin munți, pentru năvălirile Sciților și a barbarilor, au avut însuși Craii sau Domnitorii lor. Dela Crai se trage Ioan cel Românesc, carele a fost așa de vestit, precum arată Nechita Honieat și tatăl lui Dragoș I, carele a sfătuit pe strămoșii noștri să se întoarcă iarăși înapoi în patria lor cea veche, primind și dregătoria domniei sale dela cel ce a venit în Moldova după dânsul.

Ai săi următori au ocârmuit cu atâta de mare socotință stăpânirea care o dobânda ei prin alegerea boerilor, încât, măcar că pentru puterea și mărirea țării nu eră asemenea cu cei mai mulți principi creștinești, dar nici unii dintr'aceia nu aveà a porunci nimica asupra supușilor lor ¹⁾).

Pompele împărătești cu care se slăvesc stăpânitorii cei mai mari, nu le lipsia lor nici una și în țară nu aveà pe nimeni asupra lor afară numai de Dumnezeu și legea și nici la o stăpânire străină nu eră nici închinați, nici supuși. Războiul, pacea, viața, moartea și averea tuturilor supușilor lor eră numai la însuși voia lor și la toate aceste aveà să poruncească după plăcerea lor, fără de a aveà ei împotrivire dela cineva, măcar de urma cu dreptate sau cu strâmbătate.

¹⁾ Frasa aceasta este neînțeleasă, negreșit că din greșala traducătorului.

Încă și împăratul grecesc Ioan Paleologul, pe vremea soborului dela Florenția a dăruit lui Alexandru celui bun coroana Crăească împreună cu numele de Despot. Și a pricinuit acestui domn ridicarea vrăjmașului asupra lui, pentru care fiind el nevoit să-și isbândească împotriva vrăjmașului aceluia, a poruncit de a apucă tot neamul arme în mâini; și cu acest chip nu numai că s'a păzit și s'a apărat Moldova numai singură de către năpădirea megieșilor ei, ci încă și de către tulburarea Turcilor, lățindu-se încă și hotarele mult mai înăuntru în țările vrăjmașilor ei, adică în vremea stăpânirii lui Ștefan V, celui mare¹⁾. Însă stăpânirea lui a fost o prea scurtare de vreme pentru Moldova, întru care a stâmpit de a mai crește; și a început când și când a scădea, până când a căzut mai la urmă în stările cele mai sereimane întru care o vedem acum²⁾. Căci sub Bogdan un fiu al său, de odată s'a stins raza cea de frunte a slavei Moldovenești, voia de a mai face război și a legă

¹⁾ Pentru acest domn a mărturisit Dlugos în Istoria Leșească zicând: O ce domn vrednic de minune, întocmai de mare ca și Voevozii Eroicești, de care ne minunăm atâta, carele pe vremea noastră a fost cel întâi între stăpânitorii lumii de a lucrat biruințe așa slăvite împotriva Turcilor. El după judecata mea, a fost cel mai vrednic să i se fi încredințat domnia și stăpânirea peste tot pământul; și mai vârtos dregătoria de Voevod și Arhistratig împotriva Turcilor cu sfatul cel de obște, cu învoiala și cu hotărîrea creștinilor.

La alt loc anul 1774, foaia 531, numește el pe acest Ștefan luptător și domn treaz, mare și de frunte. Și multe alte laude să găsesc pentru dânsul la acest scriitor.

Acest Ștefan al V a domnit înainte și după anul 1500.

²⁾ Acesta s'a întâmplat la anul 1560, supt Suleiman al II, împăratul cel puternic al Turcilor.

pace, jurând el împăratului turcesc jurământul credinței, făgăduindu-i să plătească pe tot anul patru mii de galbeni semn de închinăciune. Iară o bucată de vreme tot a rămas o umbră a slavei ei vechi și se părea că republica ar fi mai mult supt paza Turcilor decât sub supunerea lor; poate pentru că Turcii nu voia să tulbere cugetele cele ce încă nu eră de tot plecate a le supușilor lor celor noi și purtă frică că dei vor purtă ca pe niște robi le vor fi la vedere vrăjmași și rescolnici; iar apoi după ce s'a stins neamul cel vechi al Drăgoșeștilor cu Ștefan VIII, fiul lui Petru Voevod Rareș, apoi lăcomia de cinste a celor mai mari cari-i făcea gâlceavă pentru stăpânire, a dat prilej Turcilor ca să mai mărească birul Moldoviei și să o mai prade încă și de slobezenea care mai avea până atunci. Și mai după vreme a ridicat de tot și puterea de a mai alege pe Domn, pe care o mai avea boerii, trimitând în scaunul acesta pe alți domni străini cari li se părea lor, pe cari îi scotea și apoi iarăși îi puneă; amestecând așa una cu alta, încât a căzut la urmă sub Otomani puterile cele mai înalte, care le avea domnii mai înainte.

Aici nu se poate să nu zicem, că și o seamă din cei străini lacomi de cinste, nu au fost pricină la această stricăciune, cari numai ca să aibă nume de domni, nu socotea întru nimic a făgădui Turcilor orice și a se lipsi de toate a le lor și apoi neputând trăi numai din dările cele obicinuite, se află siliți ca să stârneasă alte chipuri de sarcini și să le arunce asupra țării.

Și într'acest chip Moldova care își luase 'asu-prași întâi numai un jug singur și nu prea greu, a fost silită pe urmă să-l poarte îndoit, atât de la Turci, cât și dela domnii cei străini. Și ca să zic de toate pe scurt; înțelepții împărați ai Turcilor, ș'au oprit pentru dânsii în vremile aceste tulburate toate acele ce au socotit că 'le sunt trebuincioase; iar aceia de unde n'avea ei să nădăjduiască nici o dobândă, a lăsat-o domnilor, ca să mulțumească cât de puțin cugetele cele iubitoare de cinste a le acelor ce voia să se facă domni.

Puterea de a începe război și a face pace, a lega alianții și a trimite soli cu trebuința republicei pe la stăpânirile de prin prejur, s'a oprit stăpânitorilor Moldovei; însă li s'a îngăduit toată volnicia și mai tot aceiași putere care avea ei și mai înainte, a pune legi, a pedepsi pe supușii lor, a face boeri, sau și a le lua boeria, a arunca biruri încă și a pune arhierii împreună și altele de acestea.

Puterea lor nu este numai asupra boierimei și a locuitorilor Moldoveni, ci încă și asupra Turcilor neguțători și alții ori și din ce stare ar fi când se află în țară și viața și moartea lor este în mâinile Domnilor; și judecând ei pe cineva spre moarte, spre bătae, surgunire sau spre pierderea tuturilor moșiilor, măcar și cu strâmbătate și tirănie, apoi aceea căroră le pasă (adică le este milă) pentru acel judecat, numai că pot să se roage pentru dânsul cu ruga, sau

prin scrisoare; iară de a se împotrivi judecăței Domnești, nimeni nu cutează.

Așijderea și când voește Domnia să sloboadă pe vreunul carele este judecat la moarte de toată obștea, nici atunci nu poate nimeni să steie împotriva și luândul Domnia supt apărarea sa, nu-l pot omorî cu sila, și toate dregătoriile cele ostășești și politicești spânzură numai din singura voia sa; le dă celor iubiți ai săi și le ia dela aceia cari îi sunt urâți; și la împărțirea lor nu are să caute nici după un canon; și voinđ să facă și pe un țăran Logofăt mare, care este boeria cea mai mare a Moldovei, nimenia nu cutează să vorbească de față împotriva; așa și când voește să lipsească dintr'una ca aceasta de unul măcar și din neamul cel mai de frunte, îndată acela trebuie să se supue hotărîrei Domnești.

Asemenea putere are nu numai asupra celor mai de jos a Clerului bisericesc, ci încă și asupra Mitropolitului și a celorlalți Arhieri, Arhimandriți și Egumeni și asupra tuturilor ce sunt de tagma bisericească; și când fac vreun rău, sau dau vreo sminteală unui mirean, sau cugetă ceva împotriva Domniei, sau a ocupației, atunci și fără de învoiala Patriarhului din Țarigrad, neîmpedicat poate să-i scoată din dregătoria lor, afară de a-i lipsi de darul hirotoniei și cerând trebuința, poate încă și cu moarte să-i pedepsească.

Partea bisericească își alege singură pe păstorii cei noi, însă atunci când îi chiamă Dom-

nia la aceasta, la care se cere și îngăduirea Domnească, adică dă celui nou ales, un toiag păstoresc, cu însuși mâna sa, care putere a luat-o Papii cu meșteșug dela Împărații Românești, și nici unul din prințipii creștinești n'o are mai mult afară numai singur Împăratul Rusesc.

Acestea sunt puterile Domnilor Moldovenеști asupra supușilor lor, cari nu li s'au lăsat numai dela poarta Otomanicească, ci încă li s'au întărit și prin hrisoavele altor împărați mulți, încă asupra moșiilor locuitorilor nu le-au lăsat nici o volnicie de aceste, căci când voește Domnia ca să arunce pe țară niscai sarcini grele, măcar că nu poate nimenea să i le abată fără de primejdia vieții, dar tot este silit de curtea Turcească ca să deie samă pentru asupririle lui; și mai ales atuncea are să aștepte și mai mare pedeapsă, când îl părăște cineva la Vizirul pentru vărsare de sânge nevinovat (măcar că nu-l pot pâri); și când se jeluște toată țara, pentru sarcinele cele prea mari, apoi atuncea de multeori, îl pedepsește cu surgunire sau cu răpirea tuturilor moșiilor sale. Iară pedeapsa morții ș'o pricinuesc Domnii numai prin răscoală și prin apărare de a nu plăti Împăratului birul de preste an. Inșă nici această încuetoare nu este îndestul de tare de a nu se putea strica, căci dacă s'a făcut el prieten bun primit și prin daruri, cu Vizirul, cu Cihaiă și cu Tefterdarul și cu alte obraze de aceste care au îndrăsneală către Împăratul, apoi n'are să se teamă nici

de pâra boerilor nici încă și de toată țara, căci un avocat la curtea Turcească le ia toate asupra sa, să-l apere, când poate ca să arăte cu iscusință îndreptarea pricinii aceia acelui despre partea lui.

Și într'acest chip se apasă Moldova foarte greu cu tirania Turcească, însă tot poate Domnia să săvârșească orice voește fără de frică și nimenea nu cutează să-i stea împotrivă fără de a aștepta pedeapsă.

Iară de a nu ținea în seamă poruncile celorlalți mai dinainte Domni, sau de a aduce iarăși din nou înaintea Divanului, pricinile cele hotărâte de dânșii, îl oprește mai mult obiceiul țarei, decât vreo lege careva; pentru aceea, măcar de a și fost oarecari Domni în Moldova, cari au tras iarăși la cămara lor moșiile cele dăruite de Domnii cei mai dinainte de dânșii, cu cuvânt c'ar fi fost dăruite la oameni nevrednici, dar de către obștie nici odată nu s'au ținut în seamă, nici s'a îngăduit și oamenii acei asupriți, totdeauna au dobândit dreptate și întoarcerea moșiilor dela Domnul cel următor.

CAP. II

Despre alegerea Domnitorilor

Fiindcă am vorbit de puterea Domnilor Moldovinești, cere orânduiala ca să scriem oareși ce mai pe larg și pentru alegerea lor cea veche și cea de acum. Lenevirea celor ce au fost mai

Înainte de noi, cărora le sta mai mult la inimă să facă fapte bune, decât să scrie, este vinovată la aceasta, de nu putem spune nimica cu adevărință pentru vremile cele dintâi ale neamului nostru; iară dacă se vor ține în seamă prepusurile, atuncea poate că nu se zice fără de cale, cum că Domnia Moldovenească a fost moștenitoare în vremile vechi și cum că puterea alegerii n'a aflat loc fără numai, atuncea când era stins de tot neamul Domnesc. Și osebit de temeiul acesta, cumcă la toate popoarele cele de frunte ale Europei a fost tot aceștia obicei pe vremile acele, se mai întărește zicerea aceasta și prin arătarea aceasta care nu este grea adică catastihul Domnilor celor dintâi care arată luminat, că rar s'a pus în stăpânire altul strein, până când mai era vreo stâlpă de neamul celui mai dinainte; și ca să se poată vedea mai bine aceasta, socotesc că nu va fi de prisos ca să arat aici de rând pe toți Domnii Moldovei, până pe vremile noastre.

Domnul cel dintâi carele după năvălirea lui Batie ¹⁾, a agonisit iarăși strălucirea cea mai dinainte a Moldovei a fost:

1. Dragoș și măcar că hronografiile noastre nu arată pentru știința neamului său, dar la

¹⁾ Aicea se întărește din nou aceea ce am zis mai sus, că Dragoș s'a fost strămutat dela Ardeal după năvălirile lui Tatar Batie adică după anul 1250, însă poate că se unesc amândouă gândurile acestea, de se vor primi două strămutări; una în jumătatea cea de pe urmă a veacului al doisprezecelea și alta în jumătatea cea dintâi a veacului al treisprezecelea.

noi se zice neconținut, că a fost din neamul cel vechiu al crailor Moldovinești, și a avut tată pe Bogdan fiul lui Ioan, dela carele toți Domnii obișnuiesc a-și pune la iscălitură numele Ioan.

Și cuvântul acesta este mai ușor de a se adevăra și pentru aceasta, căci cu greu este de a se crede, că altul din neam mai prost, ar fi putut cu o tovărășie așa mare să meargă la vânat, carele a dat prilej la descoperirea Moldovei și ar fi putut îndemna pe ceilalți patrioți ai săi, ca să vie după dânsul. Următor după dânsul la scaunul domnesc a fost fiul său:

2. Sas. După dânsul fiul lui.

3. Lascu. După Lascu:

4. Bogdan I, cu poroclea Mușat, fiul lui Lascu.

5. Petru I, un fiu al lui Bogdan Mușat, și pentru că a murit fără de a avea copii a urmat fratele tatălui său:

6. Roman I, fiul lui Lascu și frate cu Mușat.

Și după moartea lui, sau pentru nevârsta lui Alexandru fiul său, sau în vre-o răscoală a ales pe:

7. Ștefan I, după carele a urmat:

8. Petru al II-lea, și după dânsul:

9. Ștefan al II-lea, fratele lui Petru și fiu al lui Ștefan I.

10. Iuga, care a gonit cu sila din Domnie pe Ștefan II, dar nici el nu a purtat mult stăpânirea sa cea cu nedreptul, căci încă până a nu împlini anul, l'au împins:

11. Alexandru I, cu poroclea cel bun, fiul

lui Roman I, dela locul ce-l răpise cu nedreptul. Și așa prin aceasta iarăși s'a pus neamul Dragoșesc la loc, în dregătoria cea mai dinainte. Acesta este, carele a făcut cunoscut numele Moldovenilor care eră puțin cunoscut pre la alte țări, adecă prin aceasta, că a trimis pe Mitropolitul și sol moldovenesc la soborul dela Florenția și prin apărare statornică a învățaturii cei lămurite s'a învrednicit de a luat dela Ioan Paleologul împăratul răsăritului, numele de Despot cinstindu-l și cu coroana Crăească. După dânsul a urmat fiul său:

12. Ilie I, și după acesta fratele său;

13. Ștefan III, fiul lui Alexandru I. Acesta a fost cel întâiu carele s'a făcut Domn în urma fratelui său spre paguba Beizadelei, care în urmă de multe ori s'a întâmplat. La această pricină a fost nimic alt vinovat, decât numai acesta, că fiind Alexandru depărtat de scaunul Domniei, cu alegerea lui Ștefan I, nu a putut cu alt chip să ajungă în dregătorie, fără numai prin alegerea boerilor și apoi de acolo au dobândit boerii Moldovei mai mare volnicie la alegerea Domnilor decât aveau ei mai înainte; însă cu hotărâre de a nu cuteză să aleagă pe altul, fără numai din neamul Domnesc, dacă mai eră cineva. Tot această rânduială se păziă mai înainte, de aceia și cu alegerea Crailor Leșești și în vremea de acum cu alegerea Sultanului turcesc și a Hanului de Cram. După acesta a luat Domnia:

14. Roman al II-lea, fiul lui Ilie I, și după moartea lui, s'a pus:

15. Petru al III-lea, un fiu al lui Ștefan al III-lea și-a avut următor pe fiul său:

16. Ștefan al IV-lea, după acesta s'a pus:

17. Alexandru al II-lea, un fiu al lui Ilie I, și frate lui Roman al II-lea, după dânsul fiul său :

18. Bogdan al II-lea și după acesta a urmat fratele său:

19. Petru al IV-lea, ce s'a zis Aron, un fiu al lui Alexandru al II-lea, după moartea acestuia a ajuns în Domnie:

20. Ștefan al V-lea, cu poroclea cel Mare, fiul lui Bogdan al II-lea. Acesta a fost un domn cu totul vrednic de laudă și apărător viteaz patriei sale de către toate năpădirile vrăjmașilor săi, ori din care parte se ridica; după dânsul a urmat fiul său:

21. Bogdan al III-lea, ce se zice Chiorul pentru o patimă ce aveà la ochiu. Acesta a închinat Moldova Turcilor, pricinuind ei starea cea mai ticăloasă în care se află acum și după ce a murit, s'a pus în domnie fiul său:

22. Ștefan al VI-lea, cel tânăr; și murind el și neavând copii, a urmat în locul său:

23. Petru al V-lea, căruia îi zicea Rareș, sau Majă, un fiu afară de cununie al lui Ștefan al V-lea, dintru a căruia alegere se vede luminat, cât de cu luare aminte, păzià boerii Moldovei odinioară urmarea moștenitoare a Domnilor, căci ivirea acestui Petru erà la toți necunoscută, ori

pentru că tatăl său s'a rușinat cu fiul său cel afară de cununie, sau pentru că n'a voit să dea pricină, ca după moartea sa să se stârneasă sfadă și gâlceavă. Și însuși Petru carele nu știa nimic de neamul său cel de frunte atât a fost sărăcit, în cât eră nevoit ca să-și agonisească hrana cu vânzarea de pește, ce se zice la Moldoveni măjerie, care i-a și pricinuit lui numele acesta. Și apoi după moartea lui Ștefan al VI-lea, gândind că s'a stins nemul cel slăvit al Drăgoșeștilor, s'a adunat toți boerii ca să facă alegere nouă; atunci s'a arătat și muma acestui Petru și a scos un hrisov dela Ștefan cel Mare, în care o arătă el pe dânsa a fi slobodă de bir, și pe Petru fiul ei îl arătă a fi drept fiu al său. Și după acest hrisov, au fost toți plecați, fără de a se mai sfătui ca să ridice în scaun pe Petru, ca pe fiul Domnului lor și a-l chema în Domnie dela păscărie¹⁾. Iară mai pe urmă l-a lipsit din dregătorie Suleiman Împăratul turcesc, vinovățindu-l c'ar fi aprins Chilia și a pus în locul lui pe :

24. Ștefan al VII-lea, carele s'a arătat pe sine a fi strănepot lui Alexandru al II-lea și sub acest nume a ajuns cererea sa și a boerilor Moldovei la Împăratul turcesc.

Însă în scurtă vreme l'au ucis boerii care se sfătuiesc asupra lui și au chemat la scaun²⁾, iarăși pe Petru al V-a Rareș și apoi murind el a lăsat domnia fiului său :

¹⁾ Citește „pescărie“.

²⁾ Domnie.

25. Ilie al III-lea, și ne având acesta copii, i-a urmat fratele său.

26. Ștefan al VIII-a, asemenea fiul lui Petru al V-a și acestuia încă s'a întâmplat de nu a avut copii și murind a făcut sfârșit neamului Dragoșesc, atât celui ales, cât și celui neales a căruia apunere s'a făcut cea mai mare pricină a toate întâmplările cele nenorocite, la care a ajuns Moldova după aceia; căci nefiind nici unul să întreacă pe ceilalți cu vrednicia neamului și să poată supune sub ascultare pre urzitorii neodihuirilor, apoi toată țara s'a răsvrătit și s'a umplut de răscolnici.

Iară Turcii răbda bucuroși neodihuirile aceste din lăuntru, pentrucă ei au cunoscut că vor putea purta mai lesne după cheful lor pre Moldoveni, dacă vor fi slabi, decât dacă vor fi uniți și tari și așa în vreme de câteva vreme de vreo câteva luni, pe mulți ia ales și i-a scos, până când la urmă, prin învoiala celor mai înțelepți, s'a ales și s'a pus domn din osebite familii.

27. Petru, stolnicul răposatului Ștefan, iară la ungere a dobândit numele de Alexandru al III Lăpușneanu; însă altă parte a adus asupra lui în scaun pe:

28. Ioan Despot ¹⁾, ce se numește de istoricii

¹⁾ Istoria acestui Domn se povestește mai pe larg și cu deosebire, într'o scrisoare pe șapte în 8° ce s'a tipărit la Varșava, la anul 1759, cu acest titlu, adică a lui Antonie Mariu Grațian, pentru Ioan Eraclid domnul Moldovei și pentru Iacob Dascăul, fratele lui Ioan, de pe o scrisoare a bibliotecii Zaliscicului.

Deci după scrisoarea aceasta, este acest Ioan născut la Candia și a fost fecior unui corăbier cârmaci. El a fost prea bun de cap

noștri mai vârtos Rișer, un om viclean și bârfitor, care a scos pe Alexandru cu ajutorul Turcesc. Și apoi fiindcă cei mai mulți cugetau cu rău asupra lui, ispitindu-se de multe ori să-l și otrăviască, s'a făcut că ar fi murit și a dat în locul lui alt chip asemenea lui ca să-l îngroape; iar el a fugit în țara Leșească, ca să cunoască mai cu amănuntul gândurile lor.

După ducerea lui, au chemat Moldovenii de al doilea pe Alexandru al III-a Lăpușneanul; însă această bucurie nu a ținut atâta că viind Despot înapoi din țara Leșească, l-a gonit prea lesne cu ajutorul oștilor sale pe care i le-a întărit Leșii. Și apoi după moartea lui, a luat stăpânirea cu sila:

29. Ștefan al IX-a Tomșa, hatmanul lui

și sânguința sa nemărginită; pentru aceia a dobândit prieteșug de aproape cu un Eraclid, dela care au luat Turcii ostroacele Pafos și Samos, pe vremea Impăratului nemțesc Carl al V-a și elironomi acelaia au cunoscut pe Ioan de fecior fratelui tatălui lor și i-au scos și hrisov dela Impăratul Carol, în care l'au arătat a fi despot și drept Beizadea din casa Eraclizilor. Și cu această scrisoare apărătoare înșelăciunii lui, s'a călătorit el prim prejur și mai ales în țara Leșească s'a încuibat mai mult, de unde a înțeles pentru starea de atunci a Moldovei și pentru urâciunea locuitorilor ce aveă asupra domnului lor Alexandru; și pentrucă doamna lui Alexandru era din casa Eraclizilor; a venit el la curtea lui, unde l-au primit cu cinste ca pe o rudenie și apoi până la atâta a vânat pe boeri și pe popor, încât nu mult după aceea, intrând el în Moldova cu oștile care le făcuse în țara Ungurească și Ardeal, l-au primit cu bucurie și au silit pe Alexandru ca să părăsească țara; și cu bani a luat întărire și dela Turci. Toate acestea s'au întâmplat la anul 1561, precum se vede în Hronograful lui Siegler: Ungaria cartea I și II-a cap. VI, încă el nu numai că a asuprit pe supușii săi cu multe însărcinări, ci încă părținea și Arianilor fiind și el însuși unul de credința lor, prin care și-a pricinuit atâta urâciune, încât până a nu plini doi ani, și-a pierdut și domnia și viața.

Despot; însă Moldovenii cari în scurtă vreme se supăraseră cu stăpânirea lui cea cu nedreptul, au chemat de a treia oară din țara Leșească pe al lor drept domn Alexandru al III-a și biruind cu războiu pe Stefan, l-a prins și la pedepsit cu moarte; și după așa multe întâmplări schimbate, a gustat el la urmă odihnă și a murit în scaun. Moșiile și domnia a lăsat-o clironomului și fiului său:

30. Bogdan al IV-a, și ne având acesta copii, au ales boerii pe:

31. Ion Armanul ¹⁾, carele s'a chemat așa pentru că el în postul sfinț. Apostoli a mâncat carne după obiceiul Armenesc.

El a fost un om foarte învățat în limba grecească și latinească și a fost tovarăș la școală cu acel vestit dascăl grecesc Ioan Lascar, a căruia răvașe trimise la dânsul stau și acum în cartea Cruzii, ce se numește Turcogreția; pentru că el a voit să iasă de sub stăpânirea turcească, străduindu-se după slobozenie, pentru aceia l-au prins turcii cu vicleșug și l-au rupt în două bucăți cu cămilele și au pus în locul lui pe:

32. Petru al VI-a Schiopul, fiul lui Mircea al II-a, domn din țara Românească. Însă boerii n'au voit să se lese a fi stăpâniți de străini și au lucrat de l-au scos Turcii ²⁾, și au pus în locul lui pe:

¹⁾ Numit și Ion Vodă cel Cumplit.

²⁾ Mai jos la cap. XIV, zice autorul, că Petru mai bucuos și-a lăsat scaunul decât să vroiască a da turcilor 12.000 galbeni bir, după cum au cerut ei.

33. Iancul, ce a fost născut din părinți Sas, acesta nu știu cu ce meștașug a sfătuit pe cei mai mulți, zicând că ar fi din neamul Dragoșeștilor, însă apoi pentru curvia și strășnicia sa, s'a făcut la toți uricios și l-au ucis boerii care s'au sfătuit asupra lui și au pus Turcii în locul lui de al doilea pe: Petru Schiopul, carele văzându-se pe sine în turburări neconținute și iubind mai vârtos odihna decât slava a lepădat domnia de bună voe și s'a la Ardeal. Scaunul cel părăsit de dânsul l-a dobândit prin alegerea boerilor:

34. Aron, un om strașnic și sălbatec, pe carele l-au isgonit Moldovenii pentru tirania lui. Însă Turcii dându-le el Benderul l-au pus iarăși în scaun și după moartea lui a stăpânit o bucată de vreme:

35. Ștefan al X-a Răsvan, și după dânsul au ales boeri pe:

36. Eremia Movilă, și după moartea lui, frațele său:

37. Simion Movilă, și după moartea lui a avut Moldova trei domni dintr'o tulpină pe:

38. Mihail I, fiul lui Simion Movilă, pe:

39. Constantin I, și:

40. Bogdan al V-a, frați, fii ai lui Eremia Movilă, însă apoi începând ei isnoave și vrând ca să dea țara Leșilor, i-au isgonit boerii, pentru că boerii nădăjduia prea puțină pază dela

¹⁾ Un Sas dela Ardeal, și mai jos îl numește autorul Sardanapalul Moldovenesc.

Leși, și apoi ei pentru credința aceea, fără de osteneală, au dobândit dela Turci, întărirea celui ales de dânșii.

41. Ștefan XI Tomșevit, pentru carele credea că ar din neamul lui Ștefan IX. După acesta a urmat:

42. Gaspar, născut Italian, carele a fost mai nainte Dragoman la Poarta Otomană și l'au pus Turcii cu sila domn în Moldova și apoi vrând el să aducă în Moldova legea papistășească, l'au isgonit boierii și au pus Turcii în locul lui, pe:

43. Radul I, carele fusese mai înainte domn în țara Românească și aveà porecla Lungul și după moartea lui, a urmat:

44. Miron I Barnoschii, leah și pentru slujbele sale cele multe, s'a primit între boierimea Moldovei, și prin alegerea celor mai mari, a ajuns și în stăpânirea Domniei. În vremea acestuia a căzut în mâna Turcilor toată volnicia alegerii Domnilor, care încă o aveà boerii până atuncea, cu însuși voia lor; că stârnindu-se război între Leși și între Turci, acest Miron a trecut la Leși și a pricinuit prin aceea o groaznică năvălire a Tătarilor în Moldova. Și pentru aceea boerii ca să numai pătimească și altă dată vreo întâmplare ca aceea, ș'au lăsat la Turci toată volnicia alegerii, însă cu acest chip: ca să fie din neam domnesc și supus credinței pravoslavnice; și așa duple așezământul acesta, au trimis turcii domn, tăind pe Barnovschi, pe:

45. Alexandru al IV Ilieaș, socotind că ar fi din neamul lui Ștefan VI, și după moartea lui, pe:

46. Moisi I, un fiu al Simion Movilă și împotriva obiceiului l'a cinstit cu trei tuiuri; însă după moartea acestuia, rupându-se toate legăturile așezămintelor și a obiceiurilor, prea rar a dat ei dregătoria aceasta, pe la fiii domnilor și încă și mai rar pe la alți pământeni, ei mai adeseori au dat-o celor străini și într'acestaș chip, împotriva voii boierilor, numai singur prin bani mulți a luat domnia dela Turci:

47. Vasile I, dela Epir sau Albania, carele se chemă Lupul, însă la ungere a dobândit numele acesta ¹⁾, jugul lui l'au purtat supușii săi, cu îndestulă răbdare mulți ani, însă în urmă totuși l'au gonit și au pus în locul lui pe:

48. Ștefan XII Burdujea, dobândind-ei și dela Turci întărire la alegerea lui. Și trecând acesta la Leși, au pus Turcii pe:

49. Gheorghie Ghica I Albanit, ce a fost Capuchihaea lui Ștefan la Curtea Turcească și după aceea numindu-l domn în țara Românească, a numit Turcii pe:

50. Ștefan al XIII, fiul lui Vasile Albanitul și după moartea acestuia au ales boierii pe:

51. Eustație I. Dabija, dându-i și Turcii întărire. După acesta a urmat:

52. Ilie III, fiul lui Alexandru IV Ilieș, cu voia Turcilor; iar la urmă l-au scos iarăși ei, și în locul lui s'a pus:

53. Duca I, un Grec carele eră din neam

¹⁾ Moldovenii au un Cod de legi dela dânsul, el a domnit pe la începutul secolului trecut.

prost, dar prin vrednicia sa, nu ș'a agonisit numai domnia Moldovei, ci și soție pe fiica lui Eustație Dabija; însă după stăpânirea de șase luni l'au scos din domnie și în locul lui au pus Turcii iarăși pe Ilie III. Acesta a fost cel dintâi, pe carele după scoaterea din domnie, iarăși l'au făcut Turcii domn, care după aceea de multe ori s'a întâmplat; căci apoi îndată după dânsul au pus ei iarăși pe Duca, de a doua oară domn în Moldova și apoi pârândul Moldovenii, l'au scos încă pe drum mergând la războiu la Cameniță și în locul lui au ales boerii pe:

54. Ștefan XIX dela Petrecaic, pre carele și Turcii l'au întărit, și apoi tocmai când se lovea oștile la Hotin a trecut la Leși. Și a dobândit Domnia:

55. Dumitrașe I. Cantacuzino, pe carele l'a fost gonit din țara românească și făcea la Țarigrad neguțătorie cu pietre scumpe și a dăruit Sultanului cișmea de argint lucrată foarte cu meșteșug; însă pe urmă l'a scos și au pus Turcii în locul lui, pe:

56. Antonie I Roset, un boier din Țarigrad, cărele era Capuchehaea Moldovenească. După dânsul a urmat iarăși Duca Grecul, pe carele l'au pus Turcii domn de a treia oară și robindu-l Leșii, au pus Turcii de al doilea pre Dumitrașe Cantacuzino, și urându-l boerii pentru tirania lui ¹⁾, au dobândit ei dela Poarta Turcească voe

¹⁾ Celelalte întâmplări ale lui, le povestește autorul la Istoria turcească, la adăogire fața 489 (B).

ca singuri ei să'și aleagă domn și așa au ales ei pre tatăl nostru:

57. Constantin II, Cantimir cel bătrân ¹⁾ și după moartea lui care s'a întâmplat la anul 1693, Martie 23 au ales boerii în scaun pe fiul său cel mai tânăr:

58. Dimitrie II, Cantemir, și s'a și uns în Iași de doi Patriarhi, iară pentru că n'a putut ajunge întărire și dela Poarta Otomană a fost nevoit să facă loc lui:

59. Constantin III, un fiu al lui Duca, pe carele Turcii cu sila l'au îndesat Moldovenilor ²⁾ și prin rugămintea boerilor iarăși l'au scos, și au pus în locul lui, pe:

60. Antioh I, Cantemir, fiul cel mai mare a lui Constantin II; însă Domnia a fost dato Sultanul atuncea lui Dimitrie Cantemir și el a dăruit-o fratelui său. Apoi Constantin Brâncoveanu ³⁾ carele prin banii lui cei mulți, știind cum să vâneze pe lacomul Vizir, l'a scos pe dânsul după ce a domnit cinci ani și a adus în locul lui iarăși pe ginerele său:

Constantin III, fiul lui Duca, puindu-să de a doua oară Domn în Moldova; însă și acesta după doi ani și jumătate, pârându-l boierii l'au scos și-au rânduit Turcii în locul lui, iarăși pe Antioh Cantemir, a căruia mazilie o a dobândit Constantin Brâncoveanu, vrăjmașul cel de

¹⁾ El s'a făcut Domn, la anul 1684, și a Domnit 8 ani (T).

²⁾ Tot la aceeași Istorie îl arată autorul c'a întrecut mai pe toți patrioții sei cu învățătura Elinească și cu filosofia (B).

³⁾ Domn în țara Românească.

moarte al neamului Cantemiresc, tot prin cheltuirea vistieriilor sale, duple obiceiul său și în locul lui au trimis pe:

61. Mihail II, Racoviță, ce avea soție pe Safta fiica lui Constantin Cantemir și fiind vinovățit de către Seraschierul dela Siliștra c'ar fi nesupus, l'au scos Turcii îndată după aceea și au pus pe:

62. Nicolae I, Mavrocordat, carele era atuncea dragoman mare, la curtea Impărătească următoriu fiind la acea dregătorie tatălui său celui vestit Alexandru Mavrocordat. Iară apoi stricându-se pacea între Ruși și Poarta Otomană și socotindu-l pe dânsul a fi mai bun scriitor decât ostaș; l'au scos din domnie și au pus în locul lui de al doilea pe Dimitrie Cantemir, carele pentru voea unor lucruri folositoare a lăsat toată cinstea și îndămânarea și s'a întors cu oastea sa către partea creștinească ¹⁾ și în locul lui a venit iarăși:

Nicolae Mavrocordat, pe carele foarte îl iubia Turcii, pentru credința sa și a tătâne-su și prin această credință învrednicindu-se el apoi și de Domniea țării Românești, a pus în Moldova iarăși pe Mihail Racoviță, la anul 1713.

Noi ne-am văzut a fi nevoiți ca să vorbim așa pe larg întru această materie, fiindcă se

¹⁾ Autorul vorbește aici pentru sineși însuși. Pe dânsul l'au pus Domn în Moldova la anul 1710. De abia a ajuns în scaun și l'au și desăgit cu multe sarcini, încât a socotit de s'a închinat pe sineși și Domnia sa, Impăratului Petru I, după cum însuși pomenește la Istoria sa cea turcească, fața 766 (B).

vedea, că mai pe scurt nu s'ar fi putut lesne aduce cu înțelegere înaintea ochilor celor plecați asupra cetirii, schimbările aceste osebite ale stării Moldovenilor.

Iară acum de va voi cetitorul să caute descrierea aceasta care am făcut-o pentru Domnii patriei noastre, va înțelege fără de osteneală:

1. Că dela Dragoș întemeietorul Moldovei și până la Ștefan cel mare, cât a fost Moldova slobodă, totdeauna s'a păzit moștenirea în Domnie.

2 Că acest obicei s'a păzit și sub stăpânirea turcească, întocma nesmintit, cât a fost neamul Dragoșesc.

3. Că de când s'a stins neamul Dragoșesc și până pe vremea Movileștilor, au lăsat boierii toată volnicia alegerii Domnilor.

4. Că Moldovenii, totdeauna și-au pus Domn pe unul din fii sau rudeția celui răposat.

5. Că după Ioan Armanul carele a umblat să iasă de sub stăpânirea Turcească și după prodosia lui Aron, au tras Turcii asupra lor întâi numai întărirea, iară apoi și alegerea, însă așa, cât la altul strein, nu se deschidea lesne drumul la stăpânirea Moldovei, decât numai celor de neam domnesc.

6. Că dupa răscoala lui Miron Barnovschi, nu numai c'a eșit această lege din obicei, ci încă și dregătoria Domniei au vândut-o Turcii pe la alții streini ca un negoț eftin.

Pe toate acestea le vom arăta mai pe larg când vom află vreme să scriem Istoricește în-

tâmplările patriei noastre, dela început până pe vremile de față ¹⁾).

CAP. III

Despre obiceiurile cele vechi și cele noi, la punerea Domnilor

După ce am arătat pentru acele care mai înainte vreme, cum și în vremea de acum se socotea a fi vrednic pentru stăpânirea Moldovei; socot că este de cuviință să spunem ceva și pentru ținimoniile care se făcea mai înainte în vremile vechi la punerea Domnilor.

În vremea celor șase Domni dintâi, până a nu se ridica urmarea cea moștinitoare la scaun a stăpânitorilor Moldovei, cu alegerea lui Ștefan I, care o avea ei până atuncea, nu au prea avut loc obiceiurile cele politice, sau nici cum n'au încăput; căci moșteanul Domniei carele să știa încă până ce trăia tatăl, sau fratele său, nu avea trebuință de nimica la suirea în scaun, fără numai ce'l vestea la iveală. Iară apoi după aceea, de când s'a cerut sfatul boierilor la alegerea Domnilor, s'au introdus mai multe obiceiuri și ținimonii la punerea lor. Că îndată după moartea lui Roman I, Domnul cel al șaselea după descălecarea Moldovei, pentru nevârsta fiului său Alexandru celui bun, carele era prea slab de a putea gonii înapoi pe vrăj-

¹⁾ Parte din această făgăduință a plinit-o Cantimir, în cartea sa cea cu titlul: *Hronicul Romano-Vlahilor.* (Ed.)

mașii cari năpădisese în Moldova din toate părțile, pentru aceea au socotit boerii a fi mai bine ca să-și aleagă un Domn mai harnic și oștean bun, decât să pue în vâsla republicei un copil și pentru nepriceperea lui să li să întâmple vreo mare primejdie.

Această putere care o avea atunci toți boerii, au lăsat-o mai la urmă (din pricina tulburărilor, care le pricinuia de multe ori mulțimea alegătorilor), numai celor șapte boeri mari ai stărei dintâi, adică: Logofătului mare, amândoror Vornicilor, Hatmanului, Postelnicului, Spătarului mare și Paharnicului mare; pentru ale căror slujbe vom arăta mai jos la capul VI.

Aceștia îndată după ce muria Domnul, obișnuia de se aduna în divan și deschidea testamentul Domnului celui răposat. Și dacă nu era nimenea însemnat întru dânsul să fie Domn, apoi ei cu sfatul lor își alegea Domn, însă nu-l vesteau la iveală; iară dacă era însemnat vreunul din fii Domnului în dieta tatălui său să fie Domn, apoi și obrazele cele alegătoare trebuia să rămâie la acel cuvânt, ne mai fiind volnici să facă altă alegere. Și isprăvinduse aceasta, purta grijă pentru îngroparea mortului și trupul lui, dacă făcuse vreo biserică până ce a trăit, îl pune întru dânsa; iară dacă nu, apoi îl pune într'altă biserică mare și după îngropare, toți boerii și curtenii împreună cu slujitorii cei de oaste se întorcea dela biserică înapoi la curte, cu mare tăcere și cu strae jalnice și fețe mâhnite. Și boerii după aceea îndată

intra în diyanul cel mare și se așează tot într-
aceleași scaune și locuri, care le avea până ce
trăia Domnul; iară cetele ostașilor, atâta de
mult cât putea se întindea rând în curte, cu
puștele și steagurile întoarse și aștepta punerea
Domnului celui nou. La aceasta obișnuia acela
carele era să fie Domn, dacă era vreunul din
fii celui răposat, de sta la scaunul tatălui său
cu strae jalnice; iară dacă era ales dintre boieri,
apoi rămânea nemiscat la locul său cel mai
dinainte. Și după ce era toate acestea așezate,
apoi întâi curma Mitropolitul tăcere și făcea
cuvânt de laudă pentru Domnul cel mort și se
jeluia pentru moartea lui în numele republicei.
După aceea citia Logofătul cel mare la adu-
nare cu glas testamentul mortului; pentru că
dacă se întâmplă, după cum se obișnuia de
multeori, să fie însemnat în diată următoriu la
scaun fratele cel mai mic, înaintea celui mare,
să știe fiește carele, că nu s'a făcut cu voea
celor alegători, ci s'a făcut cu voia mortului.

Tot acelaș logofăt mare întâi după cetire, se
apropia de Domnul cel nou și dacă eră din neamul
celui mort, apoi îi arătă întâi că și lui i-ar fi
împreună tânguire pentru moartea tatălui sau a
fratelui său; și apoi îi arătă că ar fi el hotărît
și ales prin testamentul răposatului ca să fie Domn;
și-l rugă în numele tuturor breslelor Moldovei, ca
cât a fi cu putință de îngrabă să intre în stă-
pânire și pe dânșii să voiască ai stăpâni cu drep-
tate, ca pe supușii și slugele sale cele credin-
cioase.

După aceea, trebuia Domnul cel nou să stea cu capul gol și cu puține cuvinte să răspundă și să se tânguească pentru întâmplarea aceea c'a pierdut republica pe un Domn așa bun și să arate că el măcar că nu este destul de vrednic a purta sarcina țării; însă trebne să se plece atât poruncii tatălui său, sau a fratelui său, cât și la voea a toată republica; și pentru aceea voeste ca să ia dregătoria aceea înbietă și să stăpânească pe supușii săi cu toată dreptatea, dragostea și mila.

După aceea îndată se scula toată adunarea dimpreună cu Mitropolitul și cu partea bisericească și-l petrecea cu mare alai până la biserica cea mare și la ușa bisericei îi eșia întru întâmpinare Mitropolitul, purtându-i înainte două făclii și îlcădia și îi întindea sfânta cruce și Evanghelia de o sărută și-și arăta evlavie sa; după aceea intră în biserică și 'ngenucheă la altar drept ușa cea Impărătească și-și răzema capul de sfântul pristol, iar Mitropolitul îi puneă omoforul pe cap și-i cetea cu glas rugăciunea care obișnuiește să se cetească la încoronarea Impăraților pravoslavnici și apoi îl ungea pe frunte cu sfântul mir. După săvârșirea acestor țeremonii, se sculă Domnul în picioare și sărută atât sfântul pristol, cât și sfintele icoane cu evlavie și eșind deacolea în mijlocul bisericei, îi pune Mitropolitul pe cap o coroană de aur împodobită cu multe pietre scumpe și cântând cântăreții „Cade-să să te fericiim“; îl luă Mitropolitul de subțioara dreaptă și Postelnicul cel

mare de subțioara stângă și-l ridică într'un scaun cu trei trepte ce este de-a dreapta în biserică și la acea vreme se slobozeă toate tunurile câte eră și muzica începea a cântă.

După săvârșirea liturghiei, îl îmbracă în privdorul bisericei cu caftan Domnesc și îndată toți boerii după lepădarea straelor celor jalnice ce le aveă până atuncea. Îmbracă alte strae vesele și strălucitoare; și după aceste încălecă Domnul iarăși pe armăsar și se întorcea la curte sub petrecerea atât a Mitropolitului, cât și a tot sfatul; și la intrarea în sala cea mare se suiă pe scaunul Domnesc. La această ȋteremonie obișnuia Hatmanul dea dreapta și Postelnicul cel mare dea stânga de-i duceă poalele caftanului. După dânsul urmă Mitropolitul și tot sfatul și fiește carele după rândueala sa, se așează pe la scaunele lor. Și apoi mergea întâi Mitropolitul și-i sărută mâna; și'n scurtă vorbă, îl heritisea pofindu-i noroc la stăpânire și-l încredință că va fi rugător către Dumnezeu pentru dânsul și să rugă lui, ca să fie și el apărat împreună cu tot clerul bisericesc. Apoi se întorcea cătră tot poporul, îl blagoslovea și-l sfătuia, ca să fie cu credință spre Domnul lor.

După Mitropolitul urmă Arhieriei și cealaltă parte bisericească a Moldovei, arătându-și și aceștia cinstea lor cătră Domnul cel nou. Apoi mergea și Logofătul cel mare cu ceilalți boeri și-i sărută mâna.

După săvârșirea acestor ȋteremonii, se sculă Domnul din scaun și cu capul gol mulțumea

la toți pentru cugetările cele bune ce arată către dânsul și făgăduia patriei milă, dreptate și apărare. Și după aceste cuvinte, îi luă Spătarul cel mare coroana de pe cap, și el după ce se ducea toți boerii, intră în cabinetul său cel din lăuntru.

Tot *acest fel de ȣeremonii arată jupânesele boerilor și Doamnei lui Vodă (dacă avea), în sala Doamnei, iar încoronării nu eră ea părtașă duhovnicește. Ea încă avea strană în biserică, însă oareștece mai jos decât strana Domnului ei și în sala ei unde toate jupânesele boerilor avea locuri știute după boieria bărbaților lor, purtă și ea coroana tot într'acelaș chip ca și a bărbatului ei, care se poate vedea pe la portretele cele vechi.

Intr'acestaș chip se urmă odinioară la punerea Domnilor în Moldova.

Iar după ce a căzut toate în neorânduială cu stăpânirea cea silnică a Turcilor, luând dela boeri și volnicia de a-și alege Domni, de aceea acum se păzește cu totul altă urmare la alegerea unui Domn Moldovenesc, că îndată făcându-se înștiințare Vizirului c'a murit Domnul Moldovei, sau când Vizirul a hotărât ca să-l scoată având ură asupra lui, sau făcând el vreo greșală; apoi el caută pe alt Domn nou dintre fiii Domnilor, sau alți boeri din Ȧarigrad și la vremea de pace făgăduiește el Domnia numai la unii ca aceia cari îi dau lui bani mai mulți; iar la vremea de război, numai pe acela îl face Domn carele este cunoscut a fi mai credincios și mai viteaz, și dacă se învoiește el cu Domnul

acel nou, pentru darurile și pentru alte tocmele și ia dela dânsul scrisoarea pentru plățirea banilor, apoi își arată socotința sa Impăratului, cu o scrisoare ce se numește Talhis, cu aceste cuvinte:

„(Cutare) Domn, stăpânitorul acest de acum al Moldovei, asuprește prea tare pe supușii împărăției tale, în cât boerii țării, ca să scape din tirania lui sunt siliți să fugă prin alte țări de prin prejur și unii se nevoesc a veni și aicea, ca să ceară într'ajutor mila Impărăției tale de către un domn așa ștrașnic“. Iară dacă nu poate să-l vinovățească cu aceasta; apoi fie adevărat, ori neadevărat, zice, că se apară a nu plăti birul, sau că ar fi leneș la împlinirea poruncilor, sau îi aruncă altă vină, pentru care este vrednic de a se scoate din domnie. Și mai adaogă zicând: „Și fiindcă acesta este cu totul împotriva împărăției tale, și a folosului țării, pentru aceea dacă va plăcea și împărăției tale, eu am socotit a fi de folos, ca să se scoată mai sus pomenitul domn și'n locul lui să se pue (cutare), pe care eu îl cunosc și-l știu, că este om drept, credincios, bun și vrednic de mila aceasta“.

Și dacă se învoește Impăratul la pricina aceasta și dacă nu stă împotriva vizirului nici Chizlar-agasi, nici alt slujitor de curte, atuncea obicinuește Impăratul a scrie așa însuși cu mâna sa, adecă: „Munge bingie amiel oluna“, adecă să fie precum scrie mai sus. După ce primește vizirul îngăduirea aceasta a Impăratului, apoi chiamă noaptea la curte pe domnul cel nou,

dacă este ca să se isprăvească lucrul pe taină, și dacă poartă frică, că dacă va oblicî domnul acel ce este să se scoată, pentru nenorocirea lui, să nu fugă la vreo stăpânire creștinească. Iară dacă nu este de a purta frică pentru unele ca aceste, apoi îl chiamă ziua la curte și Chihaiia bei al Vizirului îl primește cu toată cinstea și-l duce în cabinetul său ce-l are în curtea Vizirului și-l pofteste să șează și heretisindu-l din partea sa îi arată pricina pentru care l'a chemat, care după obiceiul curții așa trebuie să se pof-torească, măcar de este și știută de cel ce este să se pue domn și-i zice: Că măriea sa Vizirul pentru vrednicia tatălui său, sau a sa și pentru slujbele cele credincioase care a făcut Porții, a arătat Împăratului și l-a îndemnat pentru acestea, de a poruncit ca să-l orânduească domn în Moldova și-l sfătuește ca să se poarte cu vrednicie în dregătoria aceasta și prin slujbe credincioase să se arate bărbat și să se păzească ca nu cumva prin lenevire, sau necredința lui, să fie Vizirul rușinat înaintea Împăratului“.

Si după ce îi vorbește toate aceste, esē Chihaea și merge în cabinetul Vizirului și-i spune cumcă, chematul acela carele este să se pue domn în Moldova, ar fi venit acoloa și așteaptă poruncile Măriei sale. Atuncea Vizirul îndată, dacă nu are altă treabă, poruncește lui Capi-gilar Chehai-agasi, sau celui mai dintâi dela perdea, ca să aducă în lăuntru pe domnul cel nou și aducându-l, așteaptă puțin în sala cea dinainte și nu intră în divan sau Ortagasi,

până când nu sunt tocmiți în rând toți slujitorii Vizirului și oamenii lui cei dela camară pe de amândouă părțile în sală fiește carele după starea sa; și atunci merge înlăuntrul și sărută mâna Vizirului careleșade între perini după obiceiul turcesc și Chihaia stă de-a dreapta lui. Și după ce-i sărută mâna pășește puțin înapoi și rămâne stând de-a dreapta, iară Vizirul ridicându-și capul său și posomorându-și fața; îl heretisește cu politică și-i zice: „Hoş gheeldi Bei“, adică bine ai venit Domnule. „Prea înălțatul, prea dreptul și prea milostivul Impăratul nostru, oblicind cum că domnul acela carele a statut până acum în Moldova, s'a arătat leneș la împlinirea poruncilor sale și a asuprit pe supușii săi; a poruncit ca să fie scos din dregătoria sa; și eu l'am rugat ca să te pue pe tine în locul aceuia, fiindcă te știu că ești om de treabă și cinstit și credincios Porții; și întru tot prea puternicul Impărat a ascultat rugămintea mea și s'a milostivit asupra ta de ți-a încredințat domnia Moldovei.

Deci acum, datoria ta este, ca să te arăți cunoscător prin credință către o milă așa mare Impărătească ce ți s'a făcut. Și pe vrăjmași și pe prieteni să-i aibi uniți cu noi și pe supușii tăi să-i stăpânești cu blândețe; pe cei drepți să-i aperi și pe făcătorii de rău să nu-i treci cu vederea; cu veniturile domniei cele după lege și după obicei să fii mulțumit și pe supușii tăi cu nimica să nu-i asuprești cu sila; iară birul și darurile care ești îndatorit a le da Im-

păratului să le trimeți la curte la vremea știută și de vei urmă tu acestea, apoi cât vei trăi, vei gustă mila împărătească; iară de vei face împotrivă, apoi știut să-ți fie că sfârșitul tău într'alt chip nu va fi, decât nenorocit". Atuncea domnul dacă știe limba turcească, răspunde însuși la cuvintele Vizirului; iară dacă nu știe, apoi răspunde prin Dragomanul cel mare al curții și mulțumește pentru împărăteasca facere de bine care l'a întâmpinat nefind el vrednic; și se făgăduiește că va urma poruncilor trimese și toată puterea lui încă și viața o va jertfi bucuros la slujba Impăratului; și se roagă ca să nu-și întoarcă Impăratul mila sa de către dânsul.

Iară Capigilar Chihagasi aduce din porunca Vizirului un caftan și întâi îl dă domnului de îl sărută și apoi îl îmbracă cu dânsul peste celelalte strae; și după ce l'a îmbrăcat se apropie de Vizirul a doua oară și-i sărută mâna și poala straiului și-i aduce înainte pe Capu Chihagasi a lui ce-l întovărășește și se roagă Vizirului ca să-l primească și pe acela supt apărarea sa și dacă îl primește Vizirul apoi îi răspunde: Neloș: adică prea bine, și apoi îmbracă și pe acel Capu Chihagasi cu un caftan mai prost.

După săvârșirea acestor cerimonii, sărută domnul de a treia oară mâna Vizirului și ese din divan fără de a mai zice vreun cuvânt și merge în cabinetul lui Chihaia și îndată după aceea merge și Chihaia după dânsul tot acolo

și îl heretisește pentru dregătoria sa cea nouă, îi dă cafea și șerbet și vorbește cu dânsul pentru a le Domniei, sau pentru alte lucruri.

Și până când șed la vorbă, gătește Imira-horul sau comitul Vizirului un cal, prea frumos împodobindu-l, și Baș Ceauș cu 24 de Ceauși și cu 4 Ceatiri de ai Vizirului pedestri și alți Agaleri sau slugi mari de ai Vizirului de curte și Iceigaleri sau slugi de casă, așteaptă eșirea Domnului. Și îndată ce ie Chihaea înștiințare, cumcă toate acestea sunt gătite cu rânduială poruncește de aduc înlăuntru mirodenii și afumă cu dânsule pe Domnul, care la Turci este un semn, că trebuie să puceagă; după aceea sărută Domnul mâna lui Chihaea și eșind încalică pe cal și ese afară din curtea Vizirului mergându-i înainte patru Alai ceași cu această rânduială, adică: înaintea lui merg atâția Ceași, câți cere el, cu Ceașilar Emini; după aceea urmează Agalerii Vizirului, și Iceagalerii și după acești urmează el înconjurat de patru Ceatiri, carii merg doi înaintea calului și cei doi pe de amândouă părțile de îi țin picioarele; în urmă mai aproape de dânsul, vine Capuchihaea al său și după aceea boerii din Moldova dacă sunt față, sau alți Greci boieri din Țarigrad, cari sunt rudenii sau prieteni cu Domnul acela; și așa cu acest fel de alai ese din curtea Vizirului, pe poarta Bacce-Capu ce se zicea mai înainte Hricopile și ese din cetate afară și merge drept la biserica cea mare a Patriarhului din Țarigrad și văzându-l ori și

cine trecând, fie Turc, sau Creștin trebuie să se scoale pe picioare, măcar de șeade la lucru, să'și pue mâinele pe piept cruciș una peste alta și să'și plece capul în jos. Încă și când trece pe la poartă, trebuie pe toate strajele inicerilor să le așeze în rând căpitanii lor să'l heritisească când trece, asemenea ca și pe Vizirul, adică își pleacă capetele și mâinile drepte le pun la piept și slobod în jos poalele cele de dinainte ale straiului. Și această mai de pe urmă, este la dâșii un semn de cinstea cea mai mare, prin care dau a înțelege, că ei într'atâta îl cinstesc pe dânsul, încât stau înaintea lui cu picioarele acoperite și nu într'alt chip, fără numai din porunca lui se vor mișca de pe la locurile lor; și cu această petrecere ajungând el la biserica Patriarhiei, rămân Turcii stând la uliță, iară el intră în ograda bisericii și descalică la scară, adică o peatră care este pusă mai vârtos pentru acest lucru și Ceașii strigă cuvintele aceste obișnuite:

Hac teala Padișahumuze Vebei Efendimuze cioc ilar umurler virsum devlet ile cioc iasa. Adică dreptul și prea înaltul Dumnezeu să dea Împăratului nostru și Voevodului Domnului nostru, viață îndelungată și să trăiască, mulți ani fericiți.

La poarta cea dinafară despre uliță, îi viu întru întâmpinare preoți cei de mir ai Patriarhiei și la scara cea de mai sus pomenită, Mitropoliții și Arhiereii și alți bărbați bisericești carii pot să fie de față la vremea aceea; iară

mai la urmă întâmpină Patriarhul la ușa bisericii pe Domnul și-l blagoslovește cu semnul sfinteii cruci și merge în biserică cântându-i cântăreții Patriarhului: Cuvinese cu adevărat; și în mijlocul bisericii se însemnează spre altar cu semnul crucii și sărutând icoanele sfinților, să sue în strana aceea care este făcută pentru Domnul Moldovei și pășind în dreapta cea mai de jos a stranei, cetește întâiul diacon ectenia întru care îl pominește pe dânsul și după ectenie intră Patriarhul în altar îmbrăcat cu sfințitele vestimente, împreună cu patru Mitropoliți sau mai mulți și Domnul încă merge în altar după Patriarh și plecându-și genunchile își razează capul de sfântul pistol și Patriarhul puindu-i omoforul pe cap, îi cetește rugăciunea care se obișnuia a se ceti odinioară la încoronarea Impăraților Greci și ungându-l cu sfânt mir se scoală pe picioare și merge înapoi la strana sa, cântându-i cântăreții Polihronu și apoi să sue și Patriarhul în strana sa și poruncește ca să fie tăcere și face Domnului aceleia cuvânt de laudă în scurt și îl sfătuește să fie cu frica lui Dumnezeu și apărător bisericii. După cuvânt urmează Polihronu pentru Patriarhul și atunci vine Domnul și Patriarhul în mijlocul bisericii; iară Patriarhul îl întărește pe dânsul cu împărtășirea blagosloveniei și el sărută mâna Patriarhului; și la eșirea din biserică, îl petrece Patriarhul până la scara sus pomenită și sărutându-se unul pe altul, încalică el pe cal și dinaintea ogrăzii bisericii îl primesc Turcii pe-

trecătorii săi și de acolo se întoarce înapoi la palatul său, tot cu aceeași orânduială cu care a fost venit strigându-i Ceașii de multe ori. Și dacă ajunge acolo, pofteste la sine numai pe căpitanii petrecătorilor și le dă dulceți și cafea și le împărțește bacșișul obișnuit; după aceea heretisindu-l ei împreună cu oamenii lor, se întorc înapoi la curtea Vizirului.

A doua zi vine Patriarhul cu Mitropoliții și după aceea toată boerimea care se află la Țarigrad și heretisesc pe Domnul cel nou; și obișnuiesc încă și solii împăraților și ai republicelor creștinești de-l heretisesc însuși ei, sau prin Dragomanii lor, mai ales, dacă au mai dinainte cunoștință cu dânsul.

În celelalte zile se zăbovește el cu plătirea banilor cu care este dator pentru luarea Domniei și cu bacșișurile care le-au pus Otomanii cu nume de pișuriș adică, dar de bună voie, însă vederat îl asupresc cu dânsurile după nesățioasa lor lăcomie.

Și după ce plătește acei bani pe jumătate, apoi îi trimite semnele Domniei două tuiuri și un steag, care se cheamă în limba lor sângeac, mai cu multă pompă, decât la punerea unui Vizir de aceia cari se cinstesc câte cu trei tuiuri, pentru că acestora li se dă fără de nici o slavă, dela Miralem-Aga carele le are sub stăpânirea sa, iar unui Domn de Moldova sau de țara Românească, le trimite cu mare alai prin toată cetatea până la curtea sa. Căci la vremea cea hotărâtă, ceașii și slugile Vizirului cari au

fost petrecut pre Domn la biserică, se adună foarte dimineată în ziua aceia la Miralem-Aga, adevă la acela ce păzește steagurile împărătești, care nu este mică boerie la curtea Impărătească, și înțelegând Domnul că s'au adunat toți aceia acolo, apoi trimete și el pe Capu chihaiielele sale și pe boerii cari sunt de față îmbrăcați foarte și mai ales cu cai împodobiiți frumos și merg pe la Babihumaiulu sau poarta cea mare care este în afară la curtea Impărătească, și după ce sosesc acolo, îi primește Miralem-Aga cu mare cinste și îndată ce aduce acolo tubulhanaoa sau muzica Impărătească care este orânduită pentru Domn și începând tubulhanaua aceasta a cântă tot felul de cântări care se obișnuiesc la Turci; tot alaiul ese cu orânduiala sa din curtea Impărătească, făcând începutul Ciaușii tot doi câte doi; după aceștia urmează Agalerii Vizirului tot cu aceleași strae cu care se îmbracă și când merg în divanul Sultanului, după aceștia vine Capuchihaiia a Domnului cu boerii Moldovinești și mai pe urmă Miralem-Aga c'un steag și două tuiuri și cu tubulhanaoa înapoia lui; și cu această rândueală merg prin toată cetatea și toate străjile, fie unde ar fi, încă și aceia din curtea Vizirului, trebuie să se tocmească în rând la uliță și slobozindu-și în jos poalele straelor, să-și puie mâinele cruciș pe piept și într'aceștia chip să cinstească semnele împărătești.

Și așa sosind la curtea domnească iese Domnul cu curtezenii dinaintea palatului său, într'un tâmpinarea acelui purtător de steag, și Mira-

lem-Aga îi dă lui sângeacul și tuiurile cu capul plecat, împreună cu această urare : A la teala mubarec eiliie, adecă : Dumnezeu să-ți dea noroc la aceasta. Iar el ia sângeacul în mână și îl sărută cu cinste, și îl dă Sângeectarului său sau Stegarului său, să poarte grijă pentru dânsul și apoi pofteste la sineși pe Miralem-Aga în sala cea mare sau divan și dându-i dulceți, cafea și alte după obiceiul turcesc, îl îmbracă cu o blană de samur și-i dă bacșișul cel obișnuit. Atuncea Miralem-Aga cu slugile curții se întoarce înapoi la palatul Impărătesc, iar tubulhanaoa rămâne la Domn și cântă pe toată ziua neubet sau semn de strajă câte trei ceasuri înainte de apunerea soarelui, care vreme se zice la Turcii ichindi, însă cinstea aceasta o au numai Domnii de Moldova și de țara Românească, iar Pașii nici unul în vremea care se află în Țarigrad, nu poate să aibă această muzică ostășească.

Și așa săvârșind el toate trebile care are să le hotărască cu curtea și plătind toți banii cu carii este dator, arată Vizirului prin Cihaiia, cum că nimic nu-l împedică dela intrarea în stăpânirea Domniei și se roagă ca să iasă înaintea Impăratului și să aibă voie de purces și după ce se hotărăște ziua aceia care alta nu obișnuiește să fie, decât numai Duminica sau Marța, căci întru aceste zile se face divan înaintea Sultanului, după așezământul lui Suleiman.

Apoi în ziua aceia foarte de dimineată se adună la divan, Vizirul, Mufti și Cadileschiarii, ceilalți Viziri, Ienicer-Agasi, Silahdar-Agasi și

alți cari după dregătoria lor au intrare slobodă și judecă pricinile jăluitoilor, la care ascultă și Impăratul în dosul unor parcanе, sau cafas aurit și judecata această ține patru ceasuri, până când numai este nimene să mai jeluiască.

După isprăvirea divanului se poruncește domnului, ca să stea drept în rând cu boierii săi dela ușa divanului celui dinafară în Cubea și până la ușa cu care se închide Cubeaoa cea din lăuntru și apoi sculându-se Vizirul cel mare dela locul său merge la Impăratul cu ceilalți Viziri și cu Cadilischierii când trec își pleacă domnul capul către Vizirul cel mare și la ceilalți Viziri și intrând ei la Impăratul, îl înștiințează Vizirul pentru pricinile ce s'au judecat în divan, sau pentru alte trebi ale obștei și după aceea îi spune că sluga sa domnul Moldovei se roagă ca să aibă voie a merge în domnia lui; și dacă îi dă Sultanul voie de purces, apoi îi spune Capugilar Chihaiasi ceeace a hotărît Sultanul și Muhtur-Agasi poruncește ca să-i pue pe cap o Cucă lucrată foarte cu meșteșug de pene de struți, însă Cuca aceasta este mai vârtos o podoabă a Enicerilor, iară pentru că și domnii se socotesc între cetile Enicerilor, pentru aceea li se dă și lor această podoabă, care nu poate nimenea altul să li o pue pe cap, fără numai Muhtur-Aga, pe carele atâta îl socotesc, ca când ar avea sub sineși pe toate cetile Enicerilor, numai pentru că este peste straja cea din curtea Vizirului.

Și într'acest chip fiind el împodobit, îl îmbracă și Tefderdar-bașa cu un caftan, dând și

boierilor lui 27 caftane mai proaste; și apoi îl duc în lăuntru doi Capugi-bașa ținându-l vârtos de supt subsiori, împreună și pe alți patru boieri mai de frunte ce sunt cu dânsul; și viind la ușa divanului, îl silesc acei ce îl duc ca să-și plece capul până la pământ; și după aceia încă de două ori pășind câte trei pași rămâne stând drept în mijlocul divanului fiindcă nu este prea mare. Iar Împăratul din scaunul său arată Vizirului carele stă deadreapta sa cu mâinile puse cruciși una preste alta și-i zice ca să spue Domnului ceeace are de spus; iar Vizirul plecându-se până la pământ înaintea Sultanului, vorbește către Domn aceste cuvinte:

„Fiindcă credința și buna cuviința ta, s'a făcut cunoscută Măriei sale Împăratului nostru, carele este scăparea a toată lumea, pentru aceia el s'a milostivit asupra ta, și ți-a dat domnia Moldovei, deci tu și de acum înainte să fii credincios slujind cu dreptate și să fii ascultător poruncilor lui celor sfinte, căroră toată lumea se supune și să rămâi cu această evlavie către dânsul, iar pe supușii lui să-i aperi și să-i stăpânești cu blândețe și cu sânguință, să aibi purtare de grijă a privighiă la toate iznoavele vrăjmașilor, trimițând în toată vremea înștiințări sigure pentru unele ca acelea, având purtare de grije pentru acestea din toată puterea ta și apoi prea bine știi ce ai să aștepți, iară lenevindu-te la acestea nu te vei putea îndreptă cu disvino-vățiri deșerte“.

Atuncea Domnul dacă știe limba Turcească răs-

punde în scurt așa: „eu pe capul meu mă făgăduesc că voesc a jertfi toată puterea mea la slujbele prea cinstitului și prea milostivului Impăratului meu, numai de nu-și va întoarce fața sa cea milostivă de către mine, sluga sa cea nevrednică“.

Și după ce zice aceste cuvinte, îl scot Capigibașii iarăși afară din divan tot cu aceeași ținimonicie cu care a intrat, însă cu dosul înainte, pentru că nu este slobod să arate dosul către Sultan.

Și în vremea aceea gătește un cal arabesc Buiuc imirahor sau Comisul cel mare al Impăratului, împodobindu-l cu raft de aur bătut cu pietre scumpe și cu harșa cusută cu aur și cu argint și de a stânga cu o spată și de a dreapta cu buzdugan, iară doi Idiccii sau slugi dela grajdul Impărătesc țin calul în poarta curții și pe lângă dânsul stau doi Chiulahlii cu comanace albe pe capete și doi alergători cu strae de fir, cu comanace de argint și poleite cu aur, ce sunt făcute în chip de pahare.

Și așa eșind Domnul, încalecă pe cal și așteaptă venirea Vizirului și poruncește boierilor săi ca să stea în rând de a stânga lui și apoi se închină la Vizirul cel mare și la ceilalți Viziri cu plecarea capului și cu mâinile la piept, mulțămindu-i și ei cu plecarea capului și apoi ducându-se aceștia înapoi pe la palaturile lor, ese și el din curte și merge drept la biserică cea mare, tot cu tovarășia aceia cu care a și venit și cu muzica de oaste sub petrecerea Paicilor și a Chiulahliilor Impărătești și se primește de către Patriarhul și de către ceilalți

bărbați bisericești, tot cu aceiași pompă și ținimonia precum am scris mai sus, iară Cuca o ia de pe cap la intrarea în biserică și nu o pune până când nu ese și eșind din biserică, merge drept la palatul său, și acolo îl duc în divan Agalerii aceia carii l'au petrecut și luându-și bacșișurile lor, se întorc înapoi la curte, iară paicii și *Chiulahlii* rămân la dânsul și l'petrec până în Iași care este scaunul și orașul cel de căpetenie al Moldovei.

A doua zi îi trimete Reiz Efendi sau Logofătul cel mare al Împăratului, Hrisovul Domniei scris foarte cu meșteșug cu litere de aur și'i hotărăște să purceadă la scaun, cu cât se va putea mai în grabă, pentru că niciun Domn după ce merge înaintea Împăratului, nu poate să rămâne la Țarigrad mai mult de o săptămână.

La purcederea lui îi dă Împăratul un Schimne-Agasi, care se înțelege acela ce sue pe Domn în scaun și dregătorieea aceasta se dă numai la slugile cele mai din lăuntru, adică lui Capigilar Chihagasi, perdelegiului sau Portarului celui mare, Imerahorului celui mare, sau celui de al doilea, adică Comisari Împărătești și nu prea rar și Silahdariului și Ciohadarului, cari sunt întâi între slugile cele mai din lăuntru ale curții: însă acești doi nici odinioară nu obișnuiesc a petrece însuși pe Domn, pentru trebuințele lor cele mari ce au la Curte, ce trimit pe alții în locul lor.

I să mai trimete lui și un Capigi-bașa, cu patru Capigii mai mici și patru Ciași, doi

Chiulahlii, doi Ciatiri și doi Paici Impărătești și o ciată de muzicanți, de care are și Vizirul.

Și după ce se săvârșesc aceste toate, apoi cu o zi înainte de purcederea sa din Țarigrad, se roagă Vizirului ca să-i dea voie să meargă să-și eie ziua bună dela dânsul; și dobândind voie, merge la curtea Vizirului cu Capu-Chihaea a lui și cu boierii și sosind el acolo, îl duce Chihaiia în cabinetul Vizirului și Vizirul îl sfătuiește iarăși ca să fie cu credință și-i aduce aminte pentru cele ce l'au învățat mai nainte și altele pentru care cere trebuința ca să-i arate, iară el îi răspunde după cum cere trebuința și-i recomanduește pe Capu Chihaiialele sale și pe sineși însuși și sfârșind vorba îi sărută mâna și atuncea îl slobode Vizirul dela sine cu aceste cuvinte:

„Eu te voi vedea, urmează bărbătește și vitejește și Dumnezeu să-ți deie noroc și sănătate și să-ți fie la toate într-un ajutor“.

După aceea poruncește de l'îmbracă c'un Caftan care se chiamă ițuncaftan, sau caftan de purcedere și săvârșindu-să și aceasta, merge după aceea la Chihaiia și-și ia zioa bună dela dânsul și la urmă încalică pe cal și merge înapoi la palatul său, sau pre la ceialalți Viziri; ca să se închine și acelora, însă aceasta se obișnuiește a fi mai de multeori noaptea decât zioa, pentru ca să nu pricinuească Vizirului vreun prepus, că și caută luiși alte răgele sau că le și are.

A doua zi ese din cetate foarte încet și merge

cu mare pompă și tovarășie sub strigarea Ciaușilor, care se obișnuște totdeauna la încălecare și la descălecare, precum am zis mai sus și înainte merg călărașii de Moldova, dacă sunt atuncea de față și steagul îl duc înainte; după aceștia urmează o muzică creștinească cu pauce și cu trâmbete; după aceștia un steag alb, care este semn de pace și de supunere, între cele două tuiuri care i se dau lui dela Poartă; după acestea urmează Capu-Chihaialele Domnului și alți boieri de Țarigrad, pe cari îi împresoară două rânduri de Ciauși pre de amândouă părțile; după acestea vin pohodnicii Domnești de care nu poate să aibă mai mulți decât șapte ca și alți Viziri și sunt împodobiiți cu harșele de mare preț și pre de amândouă părțile sunt împreunați de șase Satiri Domnești, și după dânșii doi Satiri Impărătești, după cari urmează și Domnul îmbrăcat cu turban Domnesc.

Capul calului său îl acoper doi paici Impărătești și scările le țin doi Iedeclii, puțin mai înapoia lui de a stânga, care este partea cea mai cinstită la Turci, merge Schimni-Agasi, și de a dreapta Sângeac-Agasi, sau acel ce poartă de grijă pentru steaguri, iară denapoia lui sunt slugile sale dela cămară, și după dânșii vechilii lui Sângeac-Agasi cu trei steaguri roșii și steagul cel din mijloc are în vârful lui luna jumătate, iară celelalte două numai câte un bumb poleit; după acestea, vine o ceată de Mehteri sau muzicanți Turcești, cari cu pauce mari și cu trâmbițe fac muzică răsunătoare, iară mai pe urmă

sunt slugile lui Schimne-Agasi și ale lui Sângeac-Agasi și alții mai proști care trebuie să meargă de'mpreună.

Și cu această orânduială merge alaiul încet până la conacul cel dintâi, care nu este departe de zidurile Cetății cei mari. Iară apoi la drum de acolo înainte, nu se pot păzi așa bine toate țărimoniile acestea, fără numai când intră în vreun târg, sau oraș, atuncea iarăși se bate meterhaneaoa și se face strigarea cea obișnuită a Ciaușilor și altele și la drum totdeauna trebuie să meargă înainte până la al doilea conac, doi Ciauși și o slugă Domnească, ca să orânduască sălaș și să facă gătire pentru bucate, care toate se fac după voia și după cerirea Domnului; că într'acea vreme, din porunca Împăratului trebuie toți să asculte de dânsul ca când ar fi însuși Vizirul. Și dacă se arată vre un Turc cu necuviință, sau nu voește să asculte de porunca lui, atuncea Domnul poate prin Beșli-Agasi al său să-l pedepsească după vina lui, sau dacă voește să fie mai lin cu dânsul, apoi îl dă pe mâna stăpânului său ca să-l pedepsească.

Și într'acest chip ajungând el la Galați, orașul Moldovei cel dintâi despre Țarigrad, îl întâmpină acolo toți boierii de țara de jos, și unii încă și din țara de sus, cari sunt mai pe aproape, și îl petrec până în Iași și pe drum încă fiind el cercetează pentru supușii săi, le ascultă jaloarele și le hotărăște pricinile.

O milă de loc din Iași afară îi ese întru în-

tâmpinare Caimacamii, cari sunt puși de dânsul încă dela Țarigrad prin scrisoare, împreună cu ceilalți boieri, ostași și târgoveți, pe care îi lasă de'i sărută mâna sau poala, călare fiind el și intră în oraș tot cu asemenea pompă și ținimonia, precum au eșit din Țarigrad și descalecă la biserica cea mare a sfântului Nicolae și 'n ograda bisericei îi ese întru întâmpinare Mitropolitul, și ceilalți bărbați Duhovnicești cu smerenie și îl duc în biserică, păziind tot aceleași obiceiuri bisericești, precum am arătat mai sus și după săvârșirea slujbei Dumnezești, eșind din biserică se primește iarăși de cătră tovarășia sa cea Turcească, ce a fost rămas stând la uliță, făcându-i obișnuita strigare și muzică și cu petrecerea aceia merge la Curtea Domnească.

Și sosind acolo, îndată îl ia Schimne-Agasi, și'l duce în divanul cel mare, și rămâne stând lângă scaunul Domnesc, ce este așezat acolo și este cu trei trepte; și după ce se așează toți boierii pe la locurile lor, se lasă în Divan și ceilalți dregători de oaste și neguțătorii cii mai bogați din Iași și apoi se poruncește să fie tăcere. Și Schimni-Agasi scoate porunca Impărătească care se zice: hiuchim ferman, și o dă să o cetească secretarul, adecă Divan Efendesi, un Turc pe carele îl ține Domnul cu bună leafă în slujba sa.

Acest ferman obișnuște a se scrie cu aceste cuvinte: „Aleșilor și vrednicilor Boieri și Arhieriei, pedestrași și călărași și voi toate slugile și supușii mei, sfârșitul vostru să fie fericit. Sosind

la voi puternica poruncă prea luminatei noastre măriri căreia toată lumea este ascultătoare, să știți că în anul (N) luna (N), mila noastră cea nemărginită a văzut credința și slujbele cele făcute cu dreptate, ale prea alesului vrednicului Domn, dintru poporul care crede în Isus, și din neamul Nazareilor și l'am cunoscut a fi destoinic și vrednic de milostivirea, de mila și de ajutorul nostru, pentru aceea l'am miluit și l'am pus Domn în Moldova și i-am poruncit pre cu înțeles, ca să poarte grijă părintește pentru boieri, ori și din care stare ar fi, pentru mazilii cari sunt prin ținuturi și pentru toți supușii lui, să-i apere și să fie plecat asupra lor și poruncile noastre să le plinească cu bucurie și toate slujbele noastre să le săvârșească cu credință și cu dreptate. Iar vouă vă poruncesc ca să-i fiți ascultători în toate lucrurile și să vă supuneți lui și ceeace vă va porunci el vouă din porunca noastră, să faceți cu sânguință fără de zăbavă. Iar carele se va arăta cu necuviință și cu împotrivire, și se va feri, de la ascultarea poruncilor lui, atunci el pre unul ca acela, ori din ce stare ar fi, poate să-i pedepsească răutățile lui cu sabia sau cu alte pedepse precum îi va plăcea lui. Deci pentru aceasta voi, pe acest de sus pomenit, să-l cunoașteți vouă stăpân și Domn, carele este pus și orânduit vouă dela noi. Și vă păziți a nu gândi într'alt chip, sau să urmați împotrivă ; ci vă încredeți semnelui nostru celui cu totul prea sfânt, (adecă Tura, sau iscălitura Impără-

tească) aceasta să știți. Dată în Țarigrad, anul (N) luna (N)".

Și apoi după ce se cetește aceasta de către Divan-Efendisi, tălmăcind tălmăciul fieștecăre frăs unul după altul: răspund toți boerii c'un cuvânt toți odată: să fie voia Impăratului. Atuncea Schimne-Agasi îmbracă pe Domn, c'un caftan ce-l aduce cu sine și-l ridică în scaun cu mâna cea dreaptă, slobozindu-se tunurile într-o clipă și făcând Ciașii obișnuita strigare.

Și într'acest chip fiind el întărit în scaunul său, poruncește de îmbracă pre Schimne-Agasi c'o blană de samur, iar pe Divan-Efendesi și pe Postelnicul cel mare, numai câte c'un caftan obișnuit.

După isprăvirea obiceiurilor acestora, începe întâi Mitropolitul să-i vorbească în scurt, pofțindu-i noroc la stăpânire și îi sărută mâna și blagoslovindu-l, sărută și el mâna Mitropolitului. După aceasta vin Arhiereii și alți boieri de starea întâi ca să-i sărute mâna și poala. Și numele lor le spune Postelnicul cel mare, cu aceste cuvinte: sluga Măriei tale (N) sărută prea cinstita poala caftanului Măriei tale. Asemenea slujbă face și Postelnicul al doilea, boierilor celor de starea a doua și Postelnicul al treilea, boierilor stării a treia. După boieri urmează dregătorii de oaste fiecare după starea sa, cum și neguțitorilor și alți orașeni cinstiți din Iași.

După aceasta intră Domnul în cabinetul său cel din lăuntru, iar pe Schimne-Agasi îl duce

Perdelegiul sau Portarul cel mare cu mare alai la gazda care e gătită.

A douazi se adună iarăși boieri la Divan și așezându-se pe la locurile lor, iase Domnul mergându-i înainte Postelniceii și merge din sala cea mare în cea mică adică în spătărie¹). Și așezându-se el acolo în scaun, chiamă Postelnicul pre toți boierii celor trei stări, adecă fieștecă Postelnic starea sa. Și apropiindu-se de dânsul fieștecă boier duple starea sa, el sau îi scoate pre dânsii din slujbă, sau iarăși îi înoește, sau îi înalță dintr'o boerie mai mică într'alta mai mare, iar să scoată pe vre unul dintr'o boerie mai mare și să-l pue într'alta mai mică, nu îngăduește obiceiul pământului, fără numai atuncea când primește cineva de buna voia sa. Inșă la alte pricini poate să urmeze cu dânsii duple plăcerea sa, asemenea ca când n'ar aveă asupra lui pre nimenea în lume.

Și după ce așază pe toate duple voia sa și pune în orândueală republica ce i s'a încredințat, trimete iarăși înapoi la Țarigrad pre Schimne-Agasi și pre celelalte slugi împărătești, cinstindu-i cu multe daruri și scoțându-i din oraș cu mare slavă, petrecându-i însuși ca la o mie de pași din oraș și de acolo le dă un boier ca să-i petreacă până la Galați, iar el se întoarce înapoi în Iași.

¹) Se numește așă, pentru că spata Domnească este totdeauna pe masă întru aceea odaie; și nimeni nu intră acolo, fără numai cei șapte boieri mari.

CAP. IV

Despre întărirea sau înoirea Domnilor

Intr'acest chip precum am arătat mai sus, se da Domnilor Moldovei stăpânirea de la Poarta Otomană care măcar că se vede a fi prea bună, însă atâta este de nestatornică, încât neavând ei cele mai tari legături, nici gândesc când le cade din mâini; căci cu ce chip se arată Otomanii asupra Moldovenilor, au arătat ei îndestul de luminat, încât cu dreptate să zice pentru dânșii acest proverb: că ei nu gonesc pe epure cu câinii, ci cu carul; nici pe cal nu caută să-l amăgească cu traista deșartă.

Căci ei au socotit a fi mult mai bine ca să 'mblânzască întâi cu măgulire pe taurul cel neînduplecat al Moldovei, a căruia sălbătăcire de multe ori o cunoscuse ei spre paguba lor, decât să înduplece turburarea lui cu sila; pentrucă ei au nădăjduit că după vreme își va lepăda sălbăticirea sa, și mai slăbind din putere, lesne îl vor putea strânge în chingi.

Deci cu acest scop n'au scăzut ei lui Bogdan al III-lea, fiul lui Ștefan cel Mare, nici un obicei al slavei, după ce a închinat el țara sa Porții Otomane; ce mai vârtos i-au întărit legile țării politice și bisericești și i-au lăsat toate semnele acele de mărirea Domnească ale țării și au fost mulțemiți să plătească ei curții pe tot anul patru mii de galbeni, ca un semn de închinăciune și după moartea lui Bogdan, ale-

gând boerii domn pe fiul său Ștefan VI, ca pe un drept moștenitor al Domniei ce eră, l'au cinstit Otomanii și mai mult: pentru că Sultanul i-a trimes lui sol pe comisul cel mare și l'a heretisit poftindu-i noroc mult la intrarea în Domnie și iau trimis Tuiuri¹⁾, un singeac²⁾, turban³⁾ și caftan Domnesc și un armăsar împărătesc.

Celorlalți următori ai săi li s'au mai îngreuiat dajdiea, iar din obiceiurile mării n'au cutezat Otomanii să smintească nimic, sau să nu primească alegerea vre unui Domn. Până ce au găsit ei vreme cu prilej în zilele lui Ioan Armanul, de au mai împuținat slobozeniile cele vechi și au aruncat în țară alte sarcini noi nepomenite. Căci acest Ioan apucându-se să facă oarecare iznoave și dobândindu-l ei în mâinile lor cu vicleșug, l'au pedepsit cu moarte călcând parola ce au dat; și așa au început ei deaceia să puie țării alte legături mai cu tărie, hotărând că dacă nu își va cere Domnul întărire Domniei dela Poartă, apoi să se pedepsească ca un vrăjmaș al împărăției.

Deci într'acest chip fiind Moldova lipsită din puterea ei și văzând Turcii că ea numai poate stă împotriva însărcinărilor lor, îndată după aceea sub stăpânirea lui Miron Barnovschi au început să facă alte obiceiuri cu care au însărcinat pe Domni ca să meargă ei însuși la curte să iee semnele Domniei și la fiecare trei ani,

¹⁾ Coadă de cal.

²⁾ Drapel, steag.

³⁾ Cuca, căciulă.

să meargă la Inalta Poartă să se arate înaintea Împăratului. Și pentru ca să se păzească acestea mai cu amăruntul, pentru aceea de multe ori au schimbat ei pe Domni și i-au scos din stăpânire; prin care atâta s'au spăimântat Domnii, în cât nu numai că se 'ndeletnicesc bucuroși ca să meargă la curte, după ce trece un an, sau doi, ca să-și ceară înnoirea Domniei, ca o milă împărătească; ci încă și de frica lăcomiei Vizirului, cer de bună voie fermanul înoirii; care lesne se dă Domnului, numai dacă n'are Vizirul vre un prepus la credința lui, sau dacă nu face altul îmbiere cu vre o sumă mare de bani. Și atuncea Vizirul dă Sultanului un talhiș cu aceste cuvinte:

„Fiindcă (N.) Domnul acest de acum al Moldovei, s'au arătat atâția ani cu credință în stăpânirea sa, și nici de răpunerea vieții sau a moșilor sale nu s'au ferit în slujbile Împăratului și dajdia obișnuită o au plătit în toți anii deplin la norocita Poartă Otomană. Și osebit de acestea pre boeri și pre ceilalți locuitori ai Moldovei, i-au stăpânit cu atâta bunătate și dreptate, în cât ei prin neconținute jalbe arată, că sunt mulțămiiți cu stăpânirea lui și să roagă Măririi tale, ca să binevoiești a-i înoui Domnia lui; pentru aceea, eu îl socotesc pre dânsul a fi vrednic de mila Împărăției tale și aștept porunca cea prea înaltă a Măririi tale“.

Scrisoarea aceasta o duce Talhișciul la Împăratul după obiceiul turcesc și după ce scrie Împăratul dedesupt cuvintele aceste obișnuite:

„Amel oluna“; adică: „să fie precum serie“, apoi o trimite tot cu acel Talhişciu, iarăşi înapoi la Vizirul. Însă Vizirul măcar c'a dobândit voie dela Sultanul ca să înoească pe Domn în stăpânirea sa; iară pentru ca să poată scurge bani mai mulţi, se arată ca când n'ar fi isprăvit nimic cu Sultanul despre acea treabă. Însă şi Chihaea cu tăcerea sa. stă întru ajutor lăcomiei Vizirului şi chiamă la sine pe Capu Chihaelele Domnului şi zice cătră dânsii: cumcă prin şoptiturile şi zavistiile altor slugi împărăteşti, s'au arătat Sultanul mai puţin plecat la aceasta, decât avea ei nădejde: şi cumcă Măriea sa Vizirul a făcut de vreo câteva ori aducere aminte Împăratului pentru pricina aceasta şi încă tot n'au luat răspuns deplin. Atunci Capuchihaelele văzând primejdia Domnului lor ce le stă înaintea, se aruncă la picioarele lui Chihaea şi-l roagă pe dânsul, ca cât ar fi prin putinţă în tot chipul să stea pentru Domnul lor, făgăduind la urmă că-i vor mai mări darurile cele obişnuite, ce sunt pentru dânsul şi pentru Vizirul. Şi într'acest chip joacă pe pielea bieţilor Moldoveni lăcomia de cinste şi lăcomia de argint.

Şi tot aşă urmează, până când le îndestulează mândria care îi stăpâneşte, împreună şi lăcomia banilor.

Şi la urmă învoindu-se amândouă părţile şi unindu-se la toate şi înţelegând Chihaiia cumcă nu mai are nimic să mai scurgă, apoi sloboade dela sine pe Chihaelele; dându-le nădejde că le va merge bine treaba.

Și a doua zi trimete la dâșii pe o slugă a Vizirului, care încă nu se întoarce înapoi cu mâna deșartă și le dă de știre, cumcă Vizirul au dobândit la urmă voie dela Impăratul ca să înoească în stăpânire pe Domnul lor și le poruncește să vie la curte. Și după ce vin ei la curte, merg întâi la Chihaea și după aceia intră la Vizirul și le arată că s'a milostivit Impăratul asupra Domnului lor și după aceia îi îmbracă câte c'un caftan după obiceiul lor. După vreo câteva zile trimete Vizirul la Domn pe Capugilar chihagasi, sau pe altă slugă din curte, cu hrisovul cel nou al Domniei și cu Hin chim Ferman, ca să i le aducă lui la scaun. Și hrisovul obișnuesc să-l facă asemenea ca și acela pe care îl dau Domnilor când îi pun întâi în scaun, numai cât în locul cuvintelor acestora: „Că din mila și milostivirea noastră ți-am dăruit Domnica“, zice: „Că din mila noastră ți s'a înoit și ți s'a și întărit Domniea“.

Iară porunca aceia sau Hiuchim Ferman, este într'acestași chip: „Pre alesule dintre Domni poporului celui ce crede în Isus și prea vrednicule dintre cei mai mari ai neamului Nazari-nesc, Domnule stăpânitor de acum al Moldovei (N.) ajungând la tine acest ferman al nostru, să știi c'atât slujbele tale cele credincioase le-am văzut, cât și pentru credința ta cea tare ce ai către noi, am înțeles cunoscându-te în tot chipul că ești vrednic de mila și milostivirea noastră, pentru aceia am dat poruncă ca să-ți înoiască și să-ți întărească Dom-

niea Moldovei, puindu-te în stăpânire și dându-ți putere deplin, asupra Moldovenilor supuși împărăției noastre: către cari să te arăți cu dragoste ca și pân'acum și pe boieri și pe fiește-carele locuitor ori și de ce stare ar fi, să-i păzești și să-i aperi; și ca să nu te lenevești a arăta fără de zăbavă Porții noastre cei întru totul prea luminate, nevoia și greutățile și toate asupririle lor și să fii gata a împlini poruncile împărăției noastre care ți se vor trimete, puindu-ți pentru noi toată virtutea ta cea cu poala rădicată¹⁾; și haraciul Moldovei de preste an să-l trimiți deplin la vremea hotărâtă la vistieriea noastră; și te păzește să nu gândești sau să urmezi întru alt chip și crede iscăliturii noastre cei sfinte.

Dat la Țarigrad anul (N), luna (N). Intr'acest ferman mai adaoge și Vizirul o scrisoare, cu care înștiințează el pe Domn, zicând că el prin rugămintea și regelăcul său, i-au dobândit la urmă înoirea Domniei din mila Impărătească.

Și luând Capigi-bașa scrisorile aceste, vine cu poșta până în Iași și ajungând la Galați trimete om înainte ca să înștiințeze pe Domn pentru venirea lui și pentru ziua aceea în care să intre în Iași.

Intr'acea zi iese întru întâmpinarea lui Domnul cu toată curtea sa, o mie de pași din oraș afară și întâlnindu-se amândoi, se închină unul la

¹⁾ Aceasta este o zicere la Turci, care se înțelege o gătire spre a face o slujbă cuiva.

altul de călare și merg alături Capigi-bașa de a dreapta care se înțelege la Turci scara cea mai mică. Intorcându-se amândoi în oraș, înaintea Domnului merge o slugă de a lui Capigi-bașa, carele duce în mâinile sale fermanul Împărătesc învălit într'o basma albă și caftanul Domnesc pe brațele sale: iar înapoi vine o ceată de Mehteri împărătești și Ceaușii fac când și când obicinuita strigare; și cu această orânduială sosind ei la curte și așezându-se Domnul în scaunul său, cu toți boierii în sala cea mare, scoate Capigi-bașa fermanul, și îl dă în mâinile lui, iară el îl dă lui Divan Efendisi ca să-l cetească, care asemenea toate se urmează ca și la punerea Domnilor, precum am scris mai sus.

Osebit de înoirea aceasta care se face după fieștecare trei ani și se numește Mucarerul cel mare; se mai face încă și altă înoire pe tot anul, care se chiamă Mucarerul cel mic, la care se face cu mult mai puțină cheltueală, decât la aceea, care vom arăta mai jos; însă la aceasta, nu se înoeste hrisovul Domniei, ci se trimete numai ferman nou, c'o slugă de a Vizirului din starea de mijloc, căreia i se dă și bacșiș mai puțin.

CAP. V

Despre scoaterea sau mazilia Domnilor

Fiindcă am vorbit pentru punirea și pentru înoirea Domnilor Moldovei, cu dreptate poate să

ceară dela noi cetitorul cel poftitor de știință, să spunem și pentru mazilia lor.

Deci vom rămâne la acea orânduială ce am arătat mai sus și din izvoarele care le avem înaintea ochilor, vom ispitî cu amăruntul, obiceiurile ce se urmă în vremile vechi, cum și într'aceste de acum, la scoaterea Domnilor.

În veacurile cele dintâi întru care a început Moldova să fie Domnie deosebită, nu se scotea Domnii nici decum din stăpânire și nici putea niminea să-i scoată; pentru că ei stăpâneau fără hotar asupra supușilor săi, ca niște Impărați, fiindcă puterea lor era moștenitoare, iar nu o dobândeau prin alegerea boierilor măcar că istoricii arată, că unii din stăpânitorii Moldoveni au fost isgoniți din scaun; însă acestea s'a făcut prin tulburările cele din lăuntru, iară nu de altă silă străină, căci Moldovenii nu voia a ști nașterea cea dintâi, care pricinuește pe la stăpânirile Europei tulburările cele mai mari; și nici legile pământului nu îngăduie să împărțească frații Domniea între sine și era numai în voia părintească ca să lase în dieată următor la scaun după moartea sa, pe acela din fii săi, pe carele îl voia el. Iar când se întâmplă vreodată să-l împedice vreo moarte grabnică hotărîrea această părintească, sau când vreo lăcomie nemăsurată a cinstii, a filor Domnului celui mort, stârnea gâlceavă pentru luarea Domniei, atuncea într'alt chip nu putea să fie, ci trebuia să se scoale cu război și apoi acela lua Domniea, căruia slujea norocul de biruiă; iar cel biruit dacă

putea să scape, fugea la Ardeal sau în țara Leșească, căci în țările acestea aveau Domnii moșii și aștepta acolo până ce găsea vreme cu prilej, deși înmulțea puterea și-și întărea oastea. Și dintr'aceasta s'a pricinuit de adeverează atât istoricii cei Leșești, cât și cei Ungurești, îndemnându-se unul dela altul, zicând că Domnii Moldovenești le-ar fi fost supuși ¹⁾, numind supunere, aceea care nu era alta decât oarecare așezămînturi de pace.

Osebit de aceasta s'a mai întâmplat câte odată la unii din Domni de iau scos boierii din scaun pentru tirania, sau pentru alte nărașuri rele, pedepsindu-i câte odată și cu moartea.

Iar afară de aceste, nu era alt chip cu care putea să se lipsească Domnii de stăpînire; ci acela carele apuca să dobîndească Sceptrul în mîni, îl și ținea fără nici-o împotrivire până la sfîrșitul vieții sale.

Această orîndueală s'a călcat întîi în zilele lui Petru V Rareș, fiul cel afară de cununie al lui Ștefan celui mare, izgonindu-l din scaun Împăratul Suleiman, zicând c'ar fi aprins el cetatea Chilia; și încă trăind el, au pus în locul său, pe Ștefan al III, carele s'a arătat pe sine că este strănepotul lui Alexandru I. Și asemenea s'a întâmplat aceasta și cu Petru VI Schiopul, că alegându-l boierii Domn, după moartea cea

¹⁾ Zice Bișnig, că Craii ungurești mai înainte de Turci, au supus Moldova sub dajdie, care fără îndoială trebuie să fie luată dela istoricii cei ungurești; iară de este cu temei, nu știu.

Asemenea aceștia, se vede și pentru Leși mai jos, Cap. XVI (T).

strașnică a lui Ioan Armanul, l-au scos Turcii din scaun îndată după aceea; însă căindu-se ei pentru dânsul, în scurt după aceea, l-au pus iarăși în stăpânire.

Iar a tăeă capetele Domnilor, obicinuia Turcii foarte rar și mai ales numai la vreo răscoală de față când făcea vreunul, până ce a căzut puterea alegerei în mâinele lor, după fuga lui Miron Barnovschi, puind în stăpânire după plăcerea lor pe Ilie III, fiul lui Alexandru IV; căci după aceea n'a avut nici unul nenorocirea aceea ca să fie ucis în scaun, fără numai Eustație Dabija și tatăl nostru Constantin Cantemir. Cea ce are poftă să cerceteze mai cu amăruntul pricina aceasta, caute dacă va voi la cap. II, la catastihul Domnilor¹⁾.

Scoaterea sau mazilia Domnilor Moldovei se urmează mai într'acestaș chip. Când hotărăște Vizirul ca să scoată pe Domn din scaun și dobândind la aceasta voe dela Impăratul prin Talhiș, atuncea foarte se păzește la taină și nu spune nimănui ca să știe, fără numai Domnul acel nou ca nu cumvă să oblicească Capu-Chihaiielele Domnului celui din scaun și să-l înștiințeze; pentru aceea, poruncește Chihaea al Vizirului Domnului celui nou, să vie la curte noaptea îmbrăcat în alte strae și viind îi po-

¹⁾ Mai sus la Cap. II. Despre alegerea Domnilor, nici un cuvânt nu se pomeneste pentru uciderea lui Eustație Dabija și a lui Constantin Cantemir, încă și la Istoria Impărăției Otomane unde arată în scurt autorul pentru viața tatălui său, nu zice nici un cuvânt de vreo moarte cu primejdie a lui, ci mai vartos zice prea înțeles c'a murit la anul 1693 Martie 23 (B).

runcește ca să-și pue caimacami și să le poruncească, ca să facă aceea ce este să se urmeze din porunca Impăratului și isprăvindu-se aceasta, orânduiește Vizirul pe un Capigi-bașa ca să aducă Domnului fermanul și să-l ducă pe dânsul la Țarigrad¹⁾); iară Domnul cel nou trimete cu Capigi-bașa pe unul din slugile sale, cu cărțile și cu poruncile sale către caimacami c'o scrisoare osebită către toată boerimea. Iară lui Capigi-bașa, i se mai dau și alte două fermanuri Impărătești unul către Domn și altul către Caimacami acei orânduți de Domnul cel nou. Fermanul acela care este către Domn, obișnuiește să fie cu aceste cuvinte: „Pre alesule dintre Domnii cei ce cred în Mesia și mai vrednic dintre cei mai mari din poporul lui Isus; (pentru că Domnilor celor maziliți li se dă tot acelaș titlu, ca și celor stăpânitori); carele ai fost mai nainte Domn al Moldovei, sfârșitul tău să fie fericit. Ajungând la tine porunca întru tot prea luminatei Impărăteștii noastre măriri, căreia toată lumea este ascultătoare, să-ți fie știut; că tu prin trândăvirea ta la slujbele noastre și prin lenevirea la împlinirea poruncilor mării noastre cei Impărătești, te-ai făcut vinovat a tot felul de pedepse și canonisiri. (Câte odată se adaogă și pedepse de moarte). Inșă fiindcă îndurarea și mila noastră este nemărginită asupra ta; pentru aceea am poruncit ca să ți se ia domnia și în locul tău să se pue pe (N); deci tu fără a mai

¹⁾ Poate la Iași și din greșală s'a pus, Țarigrad. (B).

zăbovi un ceas, sau o clipeală, să te ridici cu toată casa ta, cu slugile și cu averea și să vii la pragul Porții Impărăției noastre, ci-i întru tot luminate. Și te ferește să nu gândești sau să urmezi într'alt chip. Și crede iscălituri noiaste cei sfinte. Dată la Țarigrad: anul (N) luna (N)". Iară fermanul cel ce este către caimacami, este cu aceste cuvinte alcătuit: „Aleșilor dintre boerii poporului Mesiei, sfârșitul vostru să fie bun; ajungând la voi fermenul acesta al Impărăteștei noastre măriri, să știți că ne-am înștiințat, cum că (N) Domnul vostru acest de acum, s'a purtat leneș la împlinirea poruncilor noastre și slujbele noastre nu le bagă în seamă și n'are purtare de grijă pentru popor și pentru boeri, ne apărând precum se cade pre supușii noștrii, nefăcându-le lor dreptate, ci mai vârtos îi asuprește și-i scurge în tot chipul. Și dintr'aceasta, milostivindu-se asupra voastră. Mila noastră cea nemărginită, am poruncit ca să-l scoată din stăpânirea Domniei și să-l aducă la prea luminata Poarta Impărăției noastre. Deci voi să ascultați de fermanul acesta al nostru și prea pomenitul Domn ce l'am scos din stăpânire, să-l dați cu toată casa sa, slugile și averea în mâinele lui Capigi-bașa al nostru, ce l'am trimes acolo pentru această pricină. Inșă vă păziți, să nu vă arătați către dânsul nici unul cu necuviință sau să luați cât de puțin din averea lui. Osebit de aceasta, să împliniți fără de apărare, toate acelea care vă va porunci vouă din porunca noastră, Domnul nostru

cest nou (N) și vă păziți să nu gândiți, sau să faceți într'alt chip. Și credeți pecetii noastre cei cu totul prea sfințe“.

„Dată la Țarigrad, anul (N) luna (N)“.

Și dacă au Turcii frică să nu facă Domnul vreo răscoală, înțelegând pentru mazilia sa, sau să nu fugă pre la stăpânirile cele creștinești de prin prejur, atuncea dau poruncă Seraschierului de Babadag, sau Pașii de Bendir, ca să dea lui Capigi-bașa vreo câțiva ostași cu carii să poată apucă pre Domn și cu bună strajă să-l trimită la Țarigrad.

Iară dacă sunt toate liniștite în toate părțile și nu este pricină la mijloc, pentru care să facă Domnul; apoi vine la Iași numai singur Capigi-bașa cu poștă menzil și cu acele două fermanuri, cu atâta grăbire încât îi este prin putință și pre cale tăinuește pricina pentru care este trimis, mai vârtos după ce sosește la Galați, care este orașul cel dintâiu al Moldovei de către Turcia și pentru ca să apuce pre Domn fără de veste zice că este trimes cu altă poruncă.

Și așa își întocmește mersul său, în cât potrivește să sosească în Iași mai nainte de amiază-zi, la care vreme toți boerii se află adunați la Curte. Și așa sosind el, merge drept la curtea Domnească și intrând în divan heritisește acolo pe boerii ce sunt adunați și dă fermanul în mâinile Caimacamilor, care sunt orânduți de Domnul cel nou, pre carii îi arată lui cu degetul o slugă a Domnului celui nou, carele este trimis cu dânsul, îmbrăcat în strae turcești și când le dă el lor

fermanul, le zice așa: „Domnul vostru este scos din stăpânire, deci să ascultați poruncile Domnului nou“.

Și apoi heretisindu-i în numele Domnului celui nou și acea slugă a sa le dă scrisoarea și porunca stăpânului său și la urmă adunându-se toți boerii în Spătărie, intră și Capigi-bașa acolo, viind Domnul până la ușe într-o întâmpinare a lui și închinându-se puțin unul altuia poruncește Domnului Capigi-bașa, ca să se suie în scaunul său, fiindcă are să-i vestească o poruncă Impărătească. Iară Domnul este ascultător la aceasta, măcar deși pricepe din urmările acestea, că va să-i facă mazilie și se așează în scaun ne zicând alt nimic, de cât numai aceasta: „Fie porunca prea milostivului și într-o tot prea luminatului Impărat“.

Și după aceia scoate Capigi bașa fermanul, și-l dă lui, eară el aducându-l la gură și la frunte 'dupre obicei, îl dă lui Divan Efendisi ca să-l cetească; și în vremea cetirei se scoală Domnul pe picioare și Capigi bașa, împreună cu toți boerii și după cetirea fermanului, ia Capigi-bașa pre Domn de subțioară și-l coboară din scaun, așezându-l lângă dânsul într'alt scaun mai jos; după aceea se întoarce Domnul către Capigi-bașa și-i zice așa: „Că el este Impăratului dator cu nemărginită mulțemire, pentru că n'a voit să piarză până în sfârșit pre sluga sa cea netrebnică; ci voește să-l învețe numai prin pedeapsă lină. Și cum că el toate acelea ce sunt hotărâte pentru dânsul, le așteaptă plecat și-și

cunoaște vina sa; însă nu se desnădăjduiește cu totul de mila Impărătească“.

Încă și altele ca acestea, care socotește el că sunt pentru gustul Turcilor și isprăvindu-și el vorba, îl lasă Capigi-bașa în seama boerilor pe trei zile și le poruncește, ca în cât ar fi prin putință mai curând să facă gătire pentru trăsuri și pentru alte lucruri ce sunt trebuincioase la drum și orânduind el acestea, merge d'acolo la gazda care este gătită pentru dânsul de Caimacami, iară Domnul rămâne în curtea sa trei zile. După aceia având toată puterea domnească ca și mai 'nainte, îi dau boerii tot aceiaș cinste ca și când eră în scaun, și îndrăznind cineva să se' arate către dânsul cu necuviință, sau cât de puțin nebăgător de seamă, poate să zdrobească ciolanele aceluia cu topuzul sau buzduganul ce i s'a dat lui de la Sultanul, când au intrat în stăpânire; încă și cu sabia sa spințicând pre vreun boier, măcar și din cei mai mari (însă numai însuși cu mâna sa), nici de către Impăratul nu se socotește a fi greșală. Pentru că Turcii au acest proverb: „O piatră care a fost pusă vreodată în vreo zidire, rămâne tot piatră de zidit și poate să vie o vreme, întru care va fi iarăși de trebuință la vreo zidire“.

În cuprinderea acestor trei zile, acei ce sunt orânduți Caimacami poartă grije pentru cai, trăsuri și alte ce sunt trebuincioase la drum, pentru rădicarea Domnului și trecând zilele acestea cu vade, purcede Domnul din Iași către Ța-

rigrad, cu toată curtea, familia și averea sa, dintre care nimenea nu cutează dinaintea ochilor lui să ție măcar preț de un ban și iese din curte pe poarta cea mică ce este de către amiază și toți boerii și dregătorii de oaste, îl petrec o milă de loc din oraș și descălecând de pre cai, îi sărută mâna cu mare cinste și se despărțesc luându'și voie de la dânsul asemenea ca și când ar fi șezând în scaun. Iară el le mulțumește pentru cinstea care i-au arătat și pentru petrecirea ce au avut cu dânsii și-l sfătuește cu politică duple obicei, ca să fie ascultători la poruncile Impăratului, și a Domnului celui nou și după aceia se întorc boerii iarăși înapoi la Iași, iară pentru dânsul lasă doi petrecători ca să-i poarte grije pentru conac și pentru gătitura mesei.

Intr'această călătorie, se păzește Capigi-bașa ca să nu se întâlnească Domnul cel nou, cu acest mazilit. Iară întâmplându-se una ca aceasta, apoi acela încunjură pre cestălalt și-i face loc și după ce trece Dunărea dincolo, are voie ca să trimeată înainte la Țarigrad pre unii din slugile sale la Viziriul și pre la alți prieteni buni, dacă are, ca să înduplece pre slugile cele mai mari dela poartă.

Și dacă știu ei cum vor sătură lăcomia de bani acelor mai mari ce sunt în vâslă. Atuncia ei prea lesne dobândesc poruncă cătră Capi-gi-bașa, ca să aducă pre Domn la palatul său. Iară dacă nu pot scoate porunca aceia apoi ajungând Capigi-bașa la cetate cu Domnul, așteaptă cu tăcere până când face înștiințare cu

unul din slugile sale lui Chiaia, zicând că a adus pre Domn până acolo și așteaptă porunca Vizirului cum să urmeze cu dânsul.

Și dacă este Domnul pârât cu vreo vină mai mare, sau dacă voesc Turcii ca să scurgă dela dânsul bani mai mulți, atunci se dă poruncă lui Capigi-bașa ca să-l străjuiască. Și aceasta se face numai atuncea când voesc Turcii să urmeze cu dânsul mai cu milostivire, în casa lui Capigi-bașa sau a lui Bașbachiculi, adică a Visternicului. Iară dacă voește Împăratul ca să simțească Domnul mânia lui, apoi îl bagă pre dânsul în cele șapte turnuri, unde nimeni nu poate să șează la prinsoare fără numai din însuși porunca Împăratului, însă măcar să fie el ori și unde la opreală, tot nu poate să fie lesne într'alt chip slobod, decât numai prin bani mulți și daruri mari.

Și dacă poate scăpa la urmă trăește slobod în curtea sa, până când mai găsește vreme cu prilej ca să ia Domniea.

Și măcar să se afle scos din Domnie, dar când merge la biserica Patriarchiei, șade în strana cea Domnească, întru care nimenia altul nu poate să șează, fără numai când este la Țarigrad vreunul din ceilalți Patriarhi¹⁾.

Asemenea cinste are și Doamna lui, având

¹⁾ Lesne se vede că cuvântul Patriarhi, n'are nici o înțelegere ci poate că va să zică Domn de Moldova și de Țara Românească. Căci după acest fel de urmări ale Turcilor. nu poate să fie lipsă la Țarigrad de Domni drepți, sau și mazăliți (T).

în tinda biserici strană osebită pentru dânsa, care este mai înaltă decât celelalte strane.

Osebit de aceasta și casă își zidește duple plăcerea sa și o împodobește precât îi este la putință. Și are petrecerea sa slobodă cu solii curților Europei, adică ai Franțezilor, ai Englezilor și ai Veneției și cu alții. Pentru că Turcii cred, că unul ce se află trăind în Țarigrad nu poate să facă nici o lucrare în potriva Porței Otomane și când merge undeva, ia cu sine patru sau și mai mulți din slugile sale, și dacă voește încalică pe cal împodobit cu cele mai frumoase tacâmuri; și împreună cu toate slugile sale, poartă strae ori de care văpsea duple cum voește, iară celorlalți creștini este oprit să poarte strae verzi și ciobote galbene. Și când merge el la curtea Vizirului, descalecă la scară și i se dă titlul Domnesc de către Chiaia și de la alții și i se dă cafea și altele duple obiceiul turcesc, dându-i toată cinstea care obișnuiesc Turcii a o dà Domnilor celor stăpânitori și mai înainte aveă, atât Beizadelele Domnilor, cât și Domnii cei maziliți, dela vistieria împărătească o leafă hotărâtă pre toată ziua, dela cinci până la zece taleri împărătești. Însă mai la urmă s'a ridicat acest obicei. Și de bir este slobod cu toți oamenii săi până'n vremea de acum; și poate în iveală să-și facă vin pentru curtea sa, iară să-l vânză nu este volnic: însă aceasta nici Domnii nu au cerut nici odinioară. Pentru că la Moldoveni și mai ales la obrazele cele mari, tot felul de vânzare se socotește a fi

necinstită, osebit de vânzarea pâinei care fac pe moșiile lor.

Și atuncea are un Domn și mai mare norocire, când nu se vădește vina pentru care vor să-l maziliască, ce satură numai lăcomia Vizirului. Pentru că după obiceiul turcesc schimbându-se Vizirii foarte des, apoi Vizirul cel nou ca să descopere înșelăciunea și vicleșugurile celui alt, face îndată cercetare pentru cele ce a luat cu strâmbătate și preste suma hotărâtă, de la Domnul Moldovei și al Țării Românești. Și apoi pentru ca să mai mărească el vina celui alt, de multe ori iartă pre un Domn cu greșale mai mici și descoperă lăcomia celui alt, numai ca să dea înțelegere și pentru îndestularea lăcomiei lui.

CAP. VI

Despre Boieriile Moldovinești și despre stările lor

Fiindcă până aici am pomenit de multe ori pentru boierii Moldovei, duple cum și în capetele următoare avem să vorbim încă și mai de multe ori, socotim a fi de folos ca să arătăm cetitorului celui iubitor de știință și pentru boieriile lor.

Ei se numesc în limba țării Boieri, care nume este împrumutat dela slavoni, prin schimbarea cuvântului celui drept slavonesc, boleariu, cu care popoarele slavonești obișnuia în vremile vechi a numi cu acest nume pre toți magnații lor.

Ivirea boierilor lor este neștiută și întunecată, pentru lenevirea istoricilor Moldovenești.

Numai atâta cât adeverează pildele noroadelor celor de prin prejur, a Serbilor și a Bulgarilor, cumcă slujbele lor sunt cu mult mai vechi decât descălecarea Moldovei.

Însă stăpânitorii acei de mult ai Moldovei, nu împărțiă dregătoriile cele mai de frunte ale curții, pre la boierii lor așa cum se urmează acum și sunt așezate de Alexandru I cel bun, după ce a primit el dela Ioan Paleologul, numele de Despot și coroană crăiască, voind ca să-și întocmească toată curtea sa, duple obiceiurile curții Impărătești.

Și aceasta o va crede fieștecarele prea lesne, numai de va alătură cu amăruntul boieriile ceste de acum ale Moldovenilor, cu acele ce eră mai nainte la împărații Grecești, pre care le-a scris Curopalat și Gheorghe Codin într'o carte osebită, căci va află la amândouă tot un nume și tot o slujbă a boierilor celor mari, care atât la Divan stau lângă Domn, cât și prin ținuturi împlinesc poruncile lui și slujesc curții. Drept aceia ei se împărțesc acum în Moldova, ca și odinioară la Greci, în boieri de sfat și în boieri de Divan.

Boierii de sfat, adecă aceia cari sunt în trebile țării sfetnicii cei din lăuntru ai Domniei, sunt acești seapte. Adecă:

1. Logofătul cel mare este înaintea tuturor celorlalți și la toate sfaturile este Prezident și Director, carele întâi pune înaintea celorlalți sfetnici, pricina aceea pentru care este să facă sfat din porunca Domnească. Și după ce aude el hotărîrea fieștecăruia, înștiințează pre Domn pentru hotărîrea ce s'a făcut. Iar când este tre-

buință, ca să fie Domnul rugat în numele tuturor boierilor pentru oarecare pricină, apoi numai singur el poate să facă acea arătare și pentru aceea i s'a și dat nume Grecesc, Logofetis. El mai are și trebuința hotărîtului și desfacerea pricinilor, atât pentru stăpânirea țărinilor, cât și pentru datoria ce este la munca lor și curtenii încă sunt sub stăpânirea lui, adecă aceea cari nu au ajuns în starea boierească; și pentru semnul boieriei lui, poartă la grumazi gherdan cu lanț de aur și în mîna sa toiag aurit; și când eră Moldova încă deplin în floarea sa, eră sub această boierie și oblăduirea cetății Moncastron, ce se zice acum Acherman. Însă după ce au luat Turcii cetatea dela Moldoveni, i s'a dat zăciueala din ținutul Cernăuțului.

2. Vornicul de țara de jos, poartă grijă la curtea Domnească, pentru toate trebile aceștii provincii și are sub sineși toate curțile cele dregătorești, ce sunt în partea aceasta a țării și înaintea lui se aduc toate pricinile lor cele de judecata politicească. El răspunde la pricinile cele de osândire și poate să hotărască pedeapsa morții la tâlhari, la ucigași și la prădătorii de biserici și la alți făcători de rele și fără de a întrebă pre Domn. Pentru semnul boieriei lui, poartă toiag aurit; și odinioară când se ținea Basarabia de Moldova, eră asupra lui oblăduirea cetății Chilia, iară decând s'a luat Basarabia dela Moldoveni, i s'a dat Bârladul sub stăpânire, însă pentrucă el trebuie să fie neconținut la curte, duple slujba ce are, pune în locul său pre alți doi din boieri.

3. Vornicul de țara de sus, are asemenea putere în provincia sa, ca și vornicul de țara de jos și încă poartă în mâini toiag aurit, pentru cinstea boieriei lui și sub stăpânirea sa este ținutul Dorohoiului.

4. Hatmanul sau arhistratigul a toată oastea. Această dregătorie o avea în vremile împăraților Grecești, ispravnicul cel mare al curții împărătești. El este căpitenia tuturor Călărașilor și are sub stăpânirea sa toată oastea cea cu leafă, atât călărimea cât și pedestrimea. Are oblăduirea asupra ținutului Sucevii și când merge la curte poartă în mâini toiag aurit.

5. Postelnicul cel mare. El orânduiește toate în curtea domnească și are sub sine pre toate slugile cele dinlăuntru ale curții și pre călărașii cari sunt orânduși pentru poșta Țarigradului și a Crâmului, ce să numesc Beslii. La sfatul cel de taină, nu are el nici loc de ședere, nici cuvânt de răspuns; însă de multe ori este și el primit, ori cu învoeala celorlalți, sau din porunca Domnească și atuncea trebuie să-l socotească vechil în locul Domnului și are purtare de grijă, ca ceilalți sfetnici cât de curând și duple voința Domnului să hotărască pricinile cele mai pătrunzătoare ale țării. El are oblăduirea Iașului și este cel mai ales judecător al locuitorilor lui și la curte poartă toiag de argint.

6. Spătariul cel mare, este orânduit asupra celor purtători de spata Domnească și are stăpânire peste jumătate din ținutul Cernăuțului și la praznicile cele mari ce se zic Despotice,

se îmbracă în haină de fir și cu un turban cu pietre scumpe și la vremea în care ascultă Domnul Dumnezeuasca Liturghie, sau șeade la masă, poarta spata Domnească.

7. Paharnicul cel mare, la praznicile cele mari, dă el întâi Domnului paharul cu vin și are sub sineși pre ceilalți paharnici, și toate viile domnești sunt în purtarea sa de grijă, silind ca să se lucreze cu rânduială și să se culeagă la vreme, și pentru aceea toți vierii stau sub stăpânirea lui și nimeni nu este slobod în toată țara să-și culeagă viea, până nu va lua voie dela dânsul prin oarecare dar mic, care voie să dă mai ales la 14 zile ale lunii lui Septembrie și aceasta îi aduce lui destul venit; și osebit de acestea are și stăpânire asupra ținutului Cotnarii.

8. Cu acești șapte sfetnici se mai socotește și Visternicul cel mare. Acesta strânge banii venitului Domnesc și plătește acolo unde i se poruncește de Domn și are sama cheltuelilor și a veniturilor și toți scriitorii visteriei ce se zic dieaci de visterie, trebuie să asculte de poruncile lui și numai pentrucă are la mâna sa, cheile dela casa sfatului de taină, pentru aceea se socotește și el al optulea între sfetnici, însă nu are între dânsii nici loc de ședere nici cuvânt. Iară când este la sfat și vre o pricină de-ale visteriei, atuncea și el șeade dimpreună, însă nu pentru ca să fie și el sfătuitor, ci numai ca să asculte poruncile celorlalți și să le împlinească.

După acești opt sfetnici, urmează boierii de Divan, cari se osebesc în trei stări. Starea întâi, ce se numesc boierii mari, sunt aceștea:

1. Stolnicul cel mare. Este orânduit peste cuhnea domnească și preste oamenii ei, și orânduște bucatele pentru masa Domnească, pre la sărbători și la alte veselii ale curții, și le încrede pre dânsule prin gustare și stă la masă până la al treilea pahar, și osebit de alte băuturi, i se mai dă dela cuhnea Domnească, și cele trebuincioase pentru masă.

2. Comisul cel mare, are în purtarea de grijă toate grajdurile și tacâmurile cailor, slugile lor, fierarii și carățașii. Și este orânduit preste Braniște, un șes pentru fânaț ce este lângă Prut, și poartă grijă de se cosește pre dânsul fânul pentru grajdiul Domnesc și de acoloa este hotărât pentru dânsul, un venit știut. Preste acestea, mai are încă la câte trei ani, câte 20 taleri, dela fiște care moară cu dubac, de care sunt pe Prut îndestul de multe.

3. Medelnicerul cel mare, la praznicile și veseleile cele mari, dă Domnului de spălat înainte de masă și are jumătate din venitul dela Ștefănești.

4. Clucerul cel mare, carele s'ar putea zice și ispravnic mare al Curții, este asupra tuturor cămărilor domnești, întru care se păstrează legumile, untul, mierea, brânza, sarea și altele ca acestea și poartă grijă ca să se strângă toate la vremea lor și să se păstreze bine și dă din trânsele când este de trebuință și când îi poruncește Domul. Domnii i-au rânduit lui zeciuielele oilor care le țin locuitorii țărani de pe lângă munte.

5. Sardarul (Kampiducs) ce se înțelege general leitenant, după obișnuirea limbelor Europei; este mai mare poruncitor peste călărimea din ținutul Lăpușnei, a Orheiului și a Sorocii; și apără țara care este între Prut și întru Nistru și între Basarabia, de năvălirile Tătarilor de Krăm și de Bugeac.

6. Serdarul cel mare; este asupra casapilor și are datorie ca să aibă purtare de grijă, să fie vite de tăiat pentru masa Domnească și să împărțească carnea, pre la cei ce au tain din Curte.

7. Jitnicerul cel mare; strânge grâul care este pentru trebuința Domnească și poartă grijă ca să se pue prin jitnițe!

8. Pitarul cel mare; este asupra pitarilor, și poartă grijă ca să fie făină și să se facă în toate zilele pâine proaspătă, atât pentru masa Domnească cât și pentru ceialalți tainții.

9. Șetrarul cel mare; are purtare de grijă pentru corturile Domnești și la drum pentru armele cele mari și cele mici, așază taberile, și are adică slujbă atâta ca un Feldțig-maister, cât și ca un General cvartir maister.

10. Armașul cel mare; este poruncitor celorlalți armășei care sunt ca la vreo 60. Când este cineva judecat la moarte atuncea are el datorie, ca să poarte grijă pentru plinirea hotărârei Domnești. Preste aceasta mai are el purtare de grijă și pentru temnițe și pentru tubulhana, adică muzica Enicerilor.

11. Logofătul al doilea; este în locul Logo-

fătului celui mare: și când are acela împiedecare de alte trebi mai mari, atuncea orânduiește el pe acesta în locul său, ca să hotărască arăturile și moșiile.

12. Ușerul sau portarul cel mare; este asupra celorlalți ușeri, și poartă grijă pentru Capigi-bașa și alte Agale, ce se trimit de Vizirul dela Curtea Impărătească.

13. Aga; ia aminte pentru străjle din Iași și este poruncitor peste Segbanii de scuteală, cari slujesc fără de leafă, numai pentru ca să fie slobozi de bir. El hotărăște pricinile cele mai mici ale locuitorilor din Iași și dacă întâlnește el pe ulițe pe vreun om necuvios, sau beat, îl pedepsește pe unu ca acela pe loc, măcar să fie ori unde: Peste acestea săvârșește el toate acelea ca și un Enicer Aga la Turci.

14. Postelnicul al doilea; isprăvește slujba Postelnicului celui mare și ia aminte peste toată curtea. Inșă slujba lui cea mai aleasă este, ca să ducă în lăuntru la Domn pe boierii cei mari, cari sunt scoși din slujbe și pe ceilalți dregători ai țării și când are vreunul dintre dânșii ca să se roage pentru ceva la Domn, atuncea el are datorie ca să ducă în lăuntru cererea lor, și să le aducă răspuns înapoi.

15. Logofătul al treilea, sau Secretarul Domnesc; pecetluește scrisorile Domnești cu pecetea cea mică, le serie și le dă la Domn ca să le iscălească și este orânduiește peste cămară și peste uricări, adică scriitorii de hrisovuri. Isprăvește pricinile Mănăstirilor și duce în lăuntru la Domn

pe Mitropolitul, pe Episcopi și pe ceilalți bărbați bisericești. Și când vin soli de pe la alte curți, atuncea el are purtare de grijă pentru dânsii, ca să li să facă țeremoniile după obiceiul curții și poartă la sine în lanț de aur pecetea, cu care pecetluște el anaforalele, sau hotărârile cele de judecată pe care le iscălește Logofătul cel mare cu mâna sa.

16. Căpitanul de Darabani, ocârmuește pe darabani, care nume este alcătuit din cuvântul cel nemțesc, taraban; și se înțelege pedestrași cari străjuesc la Curtea Domnească, el cearcă străjăle ziua și noaptea, le rânduește și le schimbă; și când lipsește Aga din oraș, este el deplin în locul lui.

Toți boierii acești de sus pomeniți sunt starea I-a și se numesc boieri mari. Și osebit de cinstea care le o dă lor oficia sau dregătoria lor, mai au încă și această putere, ca în toată Moldova pe unde sunt cu așezarea, să judece pe supușii lor și să le hotărască pricinile. Inșă boierii de starea a II-a și de starea a III-a, nu au puterea aceasta.

Sardarul, Logofătul al II-lea, și Logofătul al III-lea, Postelnicul al II-lea, cum și Căpitanul de Darabani, măcar că sunt sub ascultarea altora și au asemenea slujbe ca și boierii cei mari, cari au tot aceleași dregătorii și ar fi mai mult să se socotească în starea a doua; însă pentru că slujbele lor le dau mai multă cinste, decât ale acelora din starea a II-a și pentru că în toate zilele sunt mai mult pe lângă

Domn, pentru aceea au şederea lor între boierii din starea dintâi.

Osebit de aceştia ce am pomenit mai sus, se mai socotesc întru această stare şi Vameşul şi Căminarul, carele strânge la sine zăciuiala Domnească din ţară; însă nici unul dintre dânşii nu au loc ştiut în divan, ei trebuie să stea la acelaşi loc unde le porunceşte lor Domnul, însă mai sus de Serdarul nu pot încăpea.

Iară starea a doua a boierilor de divan, sunt :

1. Spătarul al II-lea, poartă spata Domnească în sărbătorile cele mai mici şi în lipsa Spătarului celui mare, isprăveşte toate slujbele aceluia.

2. Paharnicul al II-lea, asemenea urmează în slujba Paharnicului celui mare, şi mai ales are purtare de grijă pentru viile Domneşti, care sunt pe lângă Huşi şi pentru lucrarea şi culegerea lor ca să fie la vreme.

3. Vistiernicul al II-lea, poartă seama cheltueleur vistieriei, trei luni după Vistiernicul al III-lea, şi le supune Vistiernicului cel mare, care orânduială asemenea se urmează cu toţi ceilalţi slujbaşi economi.

4. Stolnicul al II-lea, are purtare de grijă în toate zilele pentru cuhnea Domnească, orânduieşte bucatele pentru Domn, le aşază pe masă şi le încrede întâi prin gustare.

5. Comisul al II-lea, face slujba Comisului celui mare şi în toate zilele are privighere pentru grajdul Domnesc şi când voeşte Domnul să meargă undeva călare, atuncea îi pune el şaua

pe cal și îl aduce lui înaintea. Leafa lui este a treia parte din venitul Comisului celui mare.

6. Medelnicerul al II-lea.

7. Clucerul al II-lea.

8. Suldgerul al II-lea.

9. Jitnicerul al II-lea și

10. Pitarul al II-lea, asemenea ca și Visternicul al 2-lea, trebuie să-și poarte slujba trei luni, după dregătorii ce sunt cu asemenea nume în starea a 3-a.

11. Armașul al II-lea, are izvod pentru toți cei ce șed la închisoare și sunt să se pedepsească și-i arată în toate Sâmbetele seara la Domn și-l întreabă pe dânsul ca să-i poruncească ce să urmeze cu robii. Și când este să se aducă cineva înaintea Domnului, pentru vreo greșală, atuncea el aduce pe unul ca acela împreună cu vre-o câțiva armășei.

12. Ușerul al II-lea, în lipsa ușerului celui mare, poartă el toată slujba aceluia.

Boierii din starea a 3-a, sunt:

1. Postelnicul al III-lea, se află ziua și noaptea, în curtea Domnească, împreună cu alți doi postelnici și slujba lor este aceasta: când are să spună Domnul ceva Postelnicului celui mare, atuncea ei aduc porunca aceea la dânsul, încă și pentru alte porunci Domnești care li se spun lor de către slugile Domnului, au purtare de grijă ca să se plinească și să aducă răspunsul lor la Domn. Pentru aceea, acești trei au voie slobodă ca să intre în cabinetul cel mare, care la alți boieri nu este slobod.

2. Spatarul al III-lea, în toate zilele poartă spata Domnească; și pentru aceea, osebit de boieria lui, mai are și altă dregătorie între slugile Domnești.

3. Paharnicul al III-lea, este asupra viilor Domnești dela Bacău și dela Trotuș și poruncește vierilor ca să culeagă poama de vreme și să o calce.

4. Visternicul al III-lea, este sub ascultarea Visternicului celui mare și este dator ca să-i dei samă pentru slujba dregătoriei sale. Și după ce poartă Visternicul cel mare sama cheltuelilor Visteriei trei luni, apoi o dă Visternicului al III-lea și purtând-o el o lună, o ieă dela dânsul asupra sa Visternicul al II-lea. Și acesta precum am zis mai sus, după trecerea unui cvert de an, o dă iarăși Visternicului al III-lea, și acesta iarăși după 30 de zile, își dă sama acea încredințată lui la Visternicul cel mare. Și întru acest chip, neconținut se petrece slujba Visteriei prin acești trei Visternici; așa cât purtându-o cei doi mai mari câte trei luni, ajunge apoi la acest mai mic două luni. Asemenea orându-eală se păzește și la celelalte dregătorii, precum vom arăta mai jos.

5. Comisul al III-lea, are asemenea slujbă ca și Comisul al II-lea.

6. Sludgerul al III-lea și

7. Jitnicerul al III-lea, fac slujbele celor mai mari cu boieria aceasta, ca și Visternicul al III-lea, ajungându-i slujba totdeauna a patra lună.

8. Cămarașul de suldgerie, împărțește carnea după cântar.

9. Cămărașul de jîtniță are samă pentru pâinea care este în jîtnițele Domnești; și pentru leafa sa, are dela fieștecare car câte 30 aspri.

10. Patru Vornici de poartă, sunt cu șederea dinafară de curte și desfac acolo pricinile cele mai mici, pedepsesc pe curve; și pe femeile care cu sila se necinstesc cu păcatul curviei, sau de bună voie se pleacă a fi țiitoare, le împreunează prin cununie cu făcătorul păcatului aceluia, dacă sunt de starea proastă; iară când este vreo parte cu obraz cinstit, atuncea înștiințează pe Domn. Și când șade Domnul în scaunul cel de judecată, stau și ei deoparte și zic poporului să tacă și aduc în divan pe jăluitori și când vre unul dintre aceia zăbovește și nu vine cu pârâșul său la vadea înaintea Domnului, atuncea ei pe acela îl însemnează în condica lor, pentru ca cel ce nu se arată la vadea, se face prin aceea vinovat neascultărei către Domnie și este rămas din judecată. Și pentru slujbele acestea li se dă lor ca o leafă, adetiul din târgul Romanul.

Pe toți boierii aceștia de mai sus pomeniți, îi ține ținera pentru slujbele Domnești; și pentru aceea rar poate să ajungă cineva la aceste dregătorii, de nu va fi neam de boier, măcar de și este la voia Domnească, ca ori și cui, încă și celor mai proști, să dea vreo boierie de acestea.

Jupânesele lor au fiecare loc de ședere după starea bărbaților în sala Doamnei care este în harem (Ghinekion). Osebit de boierii aceștia obișnuiți ce am zis mai sus, cari slujesc la cur-

tea Domnească mai au Domnii și slugi de casă, cari se chiamă boiernași, cari nu numai din neamul boieresc, ci și din birnici și din oamenii cei mai de jos, se primesc întru această stare, prin care asemenea dobândesc putere și volnicie boierească.

Aceștia sunt:

Cămărașul cel mare este asupra slugilor cabinetului celui mare și asupra vistieriei Domnești, ce este deosebită de cealaltă vistierie a țării; el dă porunci pe la curtenii cei dela cămară și pe la boierii cei din starea cea mai mică. Așează cumpenele și măsurile neguțătorilor după care trebuie să-și vânză marfa lor și iau aminte ca să nu vânză cu alte cumpene și cot viclean și pedepsește după pravilă pe călcători; încă și neguțătorii cazaclii cari aduc în Moldova negoțuri de prin orașele căzăcești și din Rusia, stau sub porunca lui.

Vatavul de aprozi; este asupra aprozilor de Divan, și are asemenea slujbă ca și un Ceauș-bașa la Poarta Otomană. El împlinește datoriile celor jăluitori, cu volnicia judecății și la toți cei ce sunt împreună judecători la Divan, le arată el locul lor. Și pentru semnul dregătoriei lui, poartă în mâinile sale biciu cu mânuchiul învălit cu argint.

Vatavul de stolnicei; este mai mare peste slugile mesii și când duc aceștia bucatele din cuhnie, la masa Domnească, merge el înaintea lor, ținând în mâinile sale biciu, însă nu legat cu argint.

Vatavul de paharnicei; este poruncitor peste paharnicei, adică aceia ce dau pe la boieri paharele cu vinul la masa Domnească, sau pe la alte ospete.

Cuparul, dă Domnului în toate zilele paharul cu vin când şade la masă şi este mai mare peste pivniţa din curte; el dă pe la crăşmari măsură dreaptă, însemnată cu pecetea Domnească şi când găseşte el pe vre unul vânzând vin cu măsură mai mică decât acea poruncită, atunci pe unul ca acela îl pedepseşte el după lege.

Ciohodarul; poartă grijă de ciubote şi de papuci pentru Domn şi pentru toată curtea şi Domnului îmbracă el ciobotele şi are sub sine pe toţi cismarii din Iaşi.

Medelnicerii; de aceştia se obişnuieşte să fie trei sau patru şi în toate zilele pun masa Domnească, aduc apă pentru spălat şi au sub pază lor, toate tacâmurile mesii cele de argint, blidele, talgirile şi paharele, precum şi feţele cele de masă, şervetele şi celelalte podoabe pentru masă.

Cămăraşul din lăuntru; are la mână sa straele, petrele cele scumpe şi alte giuvaeruri Domneşti şi este mai mare peste slugile cămărilor celor de jos.

Vatavul de copii; este asupra slugilor dela cămara cea cu arme şi din divan şi venitul lui curge din slujbele lor; pentru că aceştia se trimit foarte des pe la boierii ce se află la ţară şi sunt chemaţi de Domn, şi vatavul lor, are câte un leu, din şase lei, care le dau lor fieştecare boier chemat după obicei.

Cămăraşul de dulceaţi; poartă grijă ca să se aducă seara pe masa Domnească mâncările cele lucrate în zahar şi întru alte chipuri şi are porţelanul sub mână lui.

Cămărașul de rafturi : are asupra sa, șălile și frăile sau rafturile, cele împodobite cu aur și cu argint și toate alte podobe ale cailor.

Pivnicerul, este mai mare peste slujitorii de pe la pivniți, iară el stă sub ascultarea cuparului și butnarii și alți oameni cari lucrează în pivniți, sunt sub mâna lui. Și pentru leafa sa, are drojdiile vinului, din care face rachiu.

Logofătul de visterie; este poruncitor celorlalți scriitori de visterie și păstrează catastivele și stă sub ascultarea Visternicului celui mare.

Cămărașul de catastive; are la sine toate izvoadele și toate catastivile pentru osebite cheltueli Domnești împreună și condica ostașilor; și când se face adunare oștilor pentru cercetare, atuncea cetește el numele fiecăruia. Și asemenea face și când li se dă leafa, dând după aceea fiecăruia. Căpitan condica ostașilor din ceata lui, pe care o scrie el însuși cu mâna lui; și pentru oste-neală, are de fiecarele câte un taler nemțesc; adică doi lei, zece parale.

Cămărașul de lumini; are sama birului de ceară și de săpun ce se numește haimen. Și îl cheltuește la luminări și opaițuri pentru curte.

Vornicul de târg; strânge dejma din toată marfa care se vinde cu măsura și cu cumpăna, ci se numește la Moldoveni mortasipie și ia luminări dela Cămărașul de lumini și le împărțește pe la slugile din curte; și mai are datorie ca să poarte grijă și pentru lemnele de foc ce sunt de trebuință pentru curte și la vreme

trebuincioasă să le împărțească prin odăi și prin cuhne.

Vatavul de aprozi de târg; este asupra slujitorilor divanului, cari strâng birul și alte dări ale orășenilor și le aduc la Visterie; cari stau toți sub Visternicul cel mare, împreună cu vatavul lor.

Vatavul de paici; are supt sine pe cei opt paici Domnești cari sunt încinși cu brăe de argint, cu sabie și cu lănci cu mănunchele și vârfulurile legate cu argint poleite cu aur, iară pentru slujba Domnului sunt aceștia.

Doi Vornici, carii sunt și mai mari peste ținutul Vasluiului.

Un comis: carele poartă grijă pentru grajdul ei, pentru caretă și pentru cai.

Doi Cluceri, cari poartă grijă pentru hrană, de orz și de fân, atât pentru slugi, cât și pentru grajd.

După aceștia sunt slugile cele de neam boieresc cari slujesc la curtea Domnească, pentru ca să iasă mai la înalte trepte de boierie:

Adecă:

50 Slugi ale divanului, carii stau împrejurul Domnului când șede în divan și chiamă înlăuntru pe boieri.

24 Slugi la cămara cea cu arme.

12 Slugi la cabinetul cel mare.

3 Slugi la cabinetul cel mic.

7 Postelnici mai mari și

24 Postelnice mai mici, sau și mai mulți după cum voește Domnul să aibă.

50 Aprozi de divan, cari se aseamănează cu Ceauşii Turceşti, adică: au datorie să aducă la divan, pe pârâţi; cari nu se arată la vadea şi să împlinească datoriile de pe la datornicii cei răi de plată.

24 Paharnicei carii slujesc la masă şi dau pe la boieri paharele cu vin.

24 Stolnicei, carii aduc bucatele dela culne, la masa Domnească.

60 Armăşei, carii țin la opreală pe tâlhari şi pe boierii carii umblă să fugă, sau fac vreo gresală mai mare.

Uşierii, carii duc la gazdă şi slujesc pe solii Turceşti ai Porţii Otomane şi ai Hanului Tătarilor de Crăm.

CAP. VII

Despre oastea Moldovenească

Fiindcă am vorbit pentru boierii Moldoveneşti şi pentru dregătoriile slugilor din curtea Domnească, urmează acum ca să dăm o scurtă înştiinţare şi pentru oastea ce ţinea Moldova odinioară şi încă tot mai ține şi până acum.

Hronicile patriei noastre, povestesc, cum că, când încă era Moldova slobodă, avea oaste la şaptezeci de mii şi de multe ori şi până la o sută de mii de oameni. Şi nici va fi necrezut aceasta, de vom socoti cu ce megieşi puternici a avut Moldova război pe acele vremuri: Adecă cu Turcii, Leşii, Cazacii, cu Ungurii şi cu

Muntenii: Și cum că își apăra slobozenia ei de către năvălirile lor, până în vremea lui Bogdan III-lea, ei încă și hotarele și le-au lungit. Însă această putere a Moldovenilor după cum a fost ajuns vârful cel mai înalt sub stăpânirea lui Ștefan cel Mare, așa a început după aceea a-și cădea încet, încet; căci stăpânitorii țării, carii au fost în urma lui Bogdan III-lea (care a închinat Moldova la Turci) ne mai având frică de năvălirile vecinilor pentru că se află sub paza Turcilor, au părăsit purtarea de grijă de război, duple cum pretutindinea se obișnuiește în vreme de pace: Și pentru că ei socotea a nu mai fi de trebuință să ție atâtea oameni, neavând trebuință de dâșii, au îngăduit bucuroși de nu numai că au căzut cetele ostașilor din vitejia lor cea veche. ei încă au scăzut și din numărul lor. Însă tot povestesc hronicile Moldovenești că până în vremile Movileștilor, nu s'au ținut oameni de oaste mai puțini decât patruzeci de mii. Iară apoi în urma acestora, atât prin turburările cele din lăuntru, cât și prin sila Turcilor, (carii au luat prilej din răscoalele Domnilor, de au micșorat puterea Coronii Moldovenești): atâta a căzut puterea Moldovenilor, încât acum de abia sunt vrednici să stea împotriva vrăjmașilor lor, cu șase sau opt mii de ostași. Și aceștia se oselesc între sine, în ostași cu leafă și ostași de scuteală, cari slujesc cu cheltueala lor, numai ca să fie scutiți de bir. Preste ostașii cei cu leafă sunt acești dregători:

1. Baș bulu-bașa: acesta poruncește la zece

bulu-bași sau căpitani, dintru carii fieștecarele are supt mâna sa mai câte o sută de Simeni, ce se numesc așa turcește și se înțelege ostașii aceia cari slujesc cu bună leafă dintre Sârbi, Bulgari, Arnăuți și Greci și sunt pentru straja Domnească din curte, cari neconținut se schimbă între sineși pre rând și au lăcașurile lor pre lângă zidul curții.

2. Patru căpitani nemțești, cari aveau mai nainte sub porunca lor, preste o mie de oameni; iar acum de abia au rămas câte 25 de oameni supt steagurile lor.

3. Patru căpitani căzăcești, încă aveă mai nainte asemenea o mie de ostași, sau și mai mulți supt ocârmuirea lor, iară acum de abia au rămas cu 40 sau 50 de oameni patrioți ai lor, cari sunt mai ales din Zaporojeni.

4. Douăzeci de căpitani călăreți, povățuesc ca la o sută de oameni și fieștecarele are leafă, pe lună 6 lei 30 parale, sau 3 taleri nemțești.

5. Unsprezece Vel căpitani, adecă căpitani mari, sunt toți supt ascultarea Hatmanului. Căpitanii Tătarilor Lipcani, adecă ai Schiților acelora cari au fost locuit în Litvania și acum sunt Mohametani: acești căpitani sunt patru sau și mai mulți duple voința domnească.

6. Beșliagasi, are sub ascultarea sa doi căpitani de ai Beșliilor. Acești Beșlii sunt Tătari sau Turci, pre cari îi ține Domniea pentru împiedecarea răpirilor de către oștile Turcești și pentru pedepsirea Turcilor, când fac vreo necuvință, pentrucă muftiții zic că este mare gre-

șală ca să bată și să pedepsească necredincioșii (creștinii), pre vre un mohametan; aceștia sunt mai sus decât ostașii cei de scuteală.

7. Bulugbașii de târguri, sunt în fiecare târg câte patru sau cinci, iară în Iași sunt zece și stau sub ascultarea Agăi. Opt căpitani preste dărăbani și asupra lor este vel căpitan de dărăbani, carele încă stă sub ascultarea Agăi.

8. Nouăsprezece căpitani de polcuri, întru care polcuri sunt o mie de oameni de prin cele 19 ținuturi ale Moldovei și fieștecare polc eră mai nainte câte din zece roate, cari se zic la Moldoveni sutași; însă acum foarte le-au scăzut numărul. Aceștia stă mai nainte sub ascultarea Vornicilor celor mari, acelui de țara de jos și acelui de țara de sus; iară acum toate cetele ostașilor s'au dat supt ocârmuirea Hatmanului.

Aceia carii se află dintru acești căpitani pre lângă hotar, păzesc străjile munților și trecirea apelor; iară cei ce sunt în mijlocul țării unde nu este frică pentru vrăjmași, străjuesc la curtea Hatmanului și se trimet de către dânsul în slujbele țării, și cumcă ei să fi fost odinioară Husari, ne arată numele cetelor acelora, care se numesc Hănsari. Hănsarii de țara de jos și de țara de sus, sunt ai celor doi vornici mari a provinciilor acestora; și nu fac slujbă ostășească, ci sunt numai pentru lucrarea țărinilor și pentru aceia le-au și stârnit lor Moldovenii acest proverb, care zice: dela arme la sapă.

Tot către această stare se socotește și ceata vânătorilor Moldovenești, care are spre locuire

cu vataful ei, un sat mai mare de o sută de case, la munte în ținutul Neamțului, carii au datorie la vreme de război, să fie tot pre lângă Domn în taberi; iară la vreme de pace se zăbovesc numai cu vânatul și aduc la curte tot felul de fiare, cerbi, oi sălbatică și altele care se află prin codri; pre unele vii, pentru desfătarea Domnului și pre altele moarte pentru masa lui și pentru aceea sunt scutiți de bir; iară pentru cheltuiala încărcăturii puștilor, au leafă osebită.

9. Călărașii de Țarigrad sunt 50, cu vataful lor și toți vorbesc turcește și au datorie să meargă la Țarigrad când este trebuință și pentru aceea osebit că sunt slobozi de bir, mai au și dela Visteriea țării câte 20 de taleri.

10. Călărașii de Galați, încă au vataful lor și fac asemenea slujbă ca și călărașii de Țarigrad, fiind și la număr tot 50; însă când se trimit undeva, nu li se dă mai mult dela Visterie decât câte 10 taleri.

11. Umblătorii de Hotin sunt 50 și asemenea atâtea umblători de Soroca, și toți înțeleg limba Leșească și Rusească; și când cere trebuința, se trimit în țara Leșească și în Rusia și amândouă cetele au câte un vataful osebit.

12. 24 de fuștași: la vremea de pace strejuesc la perdelele Doamnei și la gvardia curții în care se închid slugile curții pentru greșele mai mici. Și când este să se bată cineva cu toege din porunca Domnească, atuncea ei au datorie ca să isprăvească această slujbă. Și când

ese Domnul din oraş cu alai sau la altă desfătare, atuncea ei merg pe lângă dânsul pe de amândouă părţile cu fuşti lungi în mâini. Şi asemenea slujbă fac şi la război şi au un căpitan osebit asupra lor care se chiamă vataş de fuşaşi.

Aceste sunt oştile carele ţine ţara cu cheltuiala sa pentru Domni.

Iară când voeşte vreun Domn, să ţie mai mulţi ostaşi cu cheltuiala sa, nu are împiedecare dela nimenea; însă ei niciodată nu îndrăznesc să-şi înmulţească oştile, fără numai atuncea când voiesc să facă vreo răscoală; căci ei socotesc a fi mai de folos ca să-şi strângă banii în vistiriile lor, decât să-i împrăştie pe la ostaşi, neavând trebuinţă de dânsii.

CAP. VIII

Despre obiceiurile şi ăerimoniile curăii Domneşti

Acum credem că va fi un lucru plăcut pentru cetitorul cel poftitor de ştiină, ca să-i descoperim împreună şi pompa şi orânduiala care se păzeşte pe la alaiurile cele răsăătate şi ospetele Domneşti, precum şi la biserică.

Ori şi când ese Domnul afară din oraş, ca să meargă la vreo biserică sau mănăstire sau şi la război, atuncea nu se întâmplă mergerea lui într'alt chip, decât numai cu cea mai mare pompă sub petrecerea a mulăime de ostaşi. Inainte merg vreo câăiva povăăuitori şi îndreptători de

drum, care sunt buni pentru această treabă dintre ostași și dintre alergători.

După aceștia urmează călăriinea, înaintea căreia merge steagul și căpitanii cetelor, așa în cât între fiecare ceată se lasă loc deșert, ca să se poată deosebi una de alta; și de amândouă părțile steagului merg căpitanii cetelor și iau aminte pentru ostași ca să meargă toți cu rânduială și în dreaptă linie. După aceștia urmează călărașii și umblătorii cu vatazii lor și după dânșii caii domnești, mergându-le înainte două tuiuri care se dau Domnului dela Poarta Otomană. După aceștia vin fii Domnului și ceva mai depărțitor de dânșii urmează tatăl lor, drept în mijlocul liniei, înconjurat de Paici de pe amândouă părțile; pentru a căroră îmbrăcăminte și slujbă am arătat mai sus. Mai depărțitor de-a dreapta urmează Comisii și vatazii slugilor de curte, iar de-a stânga Postelnicul cel mare cu ceilalți postelnici.

În linia de a treia după Domn, merg Bugbașii patru pe deamândouă părțile și adică cei mai vechi, mai aproape de Domn și mai pe urma cetei aceștii dântâiu, sunt Sigmenii sau ostașii cei cu leafă pe de amândouă părțile. Pentru care iau aminte Căușeii ce se înțeleg căprari după obiceiul Europei, ca să meargă în dreaptă linie și cu pas potrivit. Iară mai aproape în urma Domnului este locul Spătarului care duce armele domnești. După aceștia urmează boerii cei din lăuntru duple cum se numesc, adică: Vistiernicii, Paharnicii, Ciohodarul, Medelnicerii; după

aceștia vatazul de copii cu slugile, al doilea Paharniceii și al treilea Stolniceii.

După aceștia urmează Singeacul cel mare, adică steagul cel mare care are în vârf luna jumătate împreună cu alte două steaguri ce se dau Domnului când intră în stăpânire dela curtea Impărătească. După steaguri merge Tubulhanaua sau muzica Enicerilor, după care merg armașii pe deamândouă părțile; după aceștia, în linia dintâiu, sunt boerii cei mai mari; într'a doua cei din starea II-a și într'a treia cei din starea III-a, iară cei fără de slujbe, merg fiecarele după starea și boeria sa unul după altul.

Sfârșitul tuturor cetelor este o grămadire amestecată de slugi boerești, de orășeni și de neguțători.

Iară când este să meargă Domnul la vreun război, apoi urmează armele cele mari adică tunurile, sub purtarea de grije a Șertrarului celui mare și Căpitanul de Darabani cu pușcașii sau tunarii și cu toate cele trebuincioase ale unei tabere și zahereaua; iară dacă nu merg la război, apoi urmează și aceștia cu ceilalți boeri după boeria lor.

Și cu acest fel de orânduială ajungând Domnul la vreo biserică, sau mănăstire, rămâne toată călărimea stând la poartă și se închină la Domn când trece, iară pedestrimea câtă poate încăpea în ogradă, se tocmește în rând în cât este prin putință și ajungând Domnul la scară descalecă de pe cal strigând Ceaușii, să trăiască mulți

ani! După aceea îi iese într-o întâmpinare Mitropolitul cu sfânta cruce și cu diaconii săi cântând și sărutând Evanghelia intră în biserică cântând cântăreții: „Cade-sesă te ferim”. Și după ce se închină cu evlavie pe la sfintele icoane, pe dinaintea analogului pe unde numai preoții și el pot să treacă, merge în mijlocul bisericii și se însemnează cu semnul crucii și întorcându-să către strana să se sue într’însa, și here-tisește cu plecarea capului întâi pe Mitropolitul și apoi pe boierii care sunt așezați pe la stranele lor. Și fiindcă facem arătarea pentru obiceiurile și țărimoniile curții, pentru aceia nu va fi de prisos să arătăm oarece și pentru orânduiala stranelor din biserici.

La stâlpul cel de-a dreapta din biserică este scaunul sau strana domnească cu trei scări, săpată și poleită și amândoi pereții ei împodobiiți cu stema Domnească și deasupra cu o coroană poleită, sub care este icoana sfântului aceluia pe care-l are Domnul păzitor. De cealaltă parte la stâlpul dela stânga, este altă strană pentru fii domnilor, asemenea ca și cea Domnească însă numai cu două scări.

De-a dreapta lângă Domn stă Spătarul cu spata domnească pe umăr și cu topuzul în mână; iar de-a stânga Postelnicul cel mare, și mai un rând de Postelnice până la scaunul de-a stânga, cu toege în mâini. Dinapoia acestora sunt celelalte slugi ale curții, fiecare după starea sa.

De-a dreapta Domnului către altar este strana

Mitropolitului și a unuia din Episcopi, după care urmează Arhimandriții și Egumenii mănăstirilor până la strana cântăreților; de-a stânga în dreptul Mitropolitului stau alți doi Archierei cu Egumeni cu asemenea rânduială, de-a dreapta mai întâi după bărbații bisericești este Visternicul cel mare și ține la îndemână banii pentru Leturghie, pe care obișnuște Domnul a-i da la anaforă și pentru aceasta are șederea sa așa aproape, pentru ca să nu aibă atuncea pricină să-l cheme mai de departe și prin aceia să risipească evlavia ascultătorilor; iară dincolo de-a stânga este secretarul sau logofătul al III-lea, pentru că este purtătorul de grije pentru pricinele mănăstirilor și ale părții bisericești.

În unghiul stranei de-a stânga stau cântăreții Moldovenesci, iar de-a stânga cântăreții Grecești care pe rând într'amândouă limbile cântă cântările bisericești.

În urma stranei Beizadelelor stau boierii din starea I-a în rând până la stâlpul cel din tinda bisericeii; după aceștia urmează boierii cei fără de slujbe, și după dâșii căpitanii cei mari și ceilalți căpitani împreună cu toți ceilalți câți pot încăpea în biserică.

Iar în urma stranei Domnești, sunt jupâne-sele boierilor celor ce sunt în dregătorie fiecare în drept cu bărbatul său până la stâlpul cel de pe urmă de-a dreapta bisericeii.

La acest stâlp este strana Doamnei asemenea cu trei scări, iară Domnițele stau între Doamnă și între jupâne-sele boierilor. De-a dreapta Doam-

nei, stau jupânesele cele din curte care sunt în slujba ei, iar de-a stânga o păzesc doi Vornici și o apără de îmbulzirea poporului. În tinda bisericei sunt jupânesele boierilor celor fără de dregătorie, fiecare în dreptul bărbatului ei.

Și măcar că în toate stranele acestea sunt scaune, dar nimenea nu cutează să șează pe dânsule fără numai la vecernie; și nimenea nu are voie să fie cu capul acoperit, fără numai singur Domnul și numai la părțile cele mai mari ale sfintei Liturghii își ia de pe cap și la priciastnă merge întâi Mitropolitul și sărută icoanele și după dânsul merge Domnul; și când se pogoară din strana sa se depărtează și boierii puțin de pe la locurile lor, ca să i se închine lui la întoarcere și săvârșindu-se Dumnezeiasca Leturghie dă Mitropolitul anafură Domnului, Doamnei și Beizadelelor, Domnițelor și împreună și la toți boierii cei ce sunt în dregătorie; însă acestora le o dă el șezând în strana sa. Mai pe urmă dă Logofătul al III-lea prinoasele preoților ca să guste dintr-un dânsule.

Și după acestea ies boierii înaintea Domnului din biserică și încălecând pe caii lor dinaintea bisericei se întocmesc în rând și stau cu capetele goale până ce trece Domnul și apoi urmează și ei după dânsul la curte, tot cu aceiași orânduială precum am zis mai sus. Și ajungând acolo, descalecă la scara cea din afară, pentru că nimenea nu cutează să meargă călare până la scara cea din lăuntru și se întocmesc rând pedestru și primesc pe Domn cu cinste la des-

călecarea sa. Și după ce sue el scările se întoarce către dâșii și le mulțumește cu capul gol; și după aceea se duce fiecarele la casa sa.

Masa domnească când nu este vreo veselie se pune mai totdeauna la amiazi în sofrageria cea mică dar de multe ori și în cea mare sau în sala Doamnei Ghinechion. Și totdeauna se opresc la masă doi boieri mari și alți doi mai mici și boieri de oaste dacă este loc și câte odată și ostașii vechi.

Iară la masa de seară, nu șade nimeni altul fără numai acela care este rudenie cu Domnul, sau carele este de către dânsul socotit mai mult decât ceilalți, sau carele îl poate zăbovi pe dânsul cu măguliri și vorbe dulci.

Uneori șade și Doamna cu dânsul la masa de amiazi; iară alteori se pune pentru dânsa masă osebită în Ghinechion sau harem, și are pentru slujba mesei pe unii din slugi și Medelniceri și pe cupari și fete alese din neam de boier.

Iară la zile mari de gală, se pune masa în divanul cel mic. Sunetul dobilor, a paucelor și a trâmbițelor dă semn pentru darea bucatelor pe care le duc din cuhne la masă stolniceii; mergându-le înainte vatazul lor și Stolnicul al II-lea și le dă Stolnicului celui mare ca să le așeze pe masă și viind Domnul, zice Mitropolitul rugăciunea mesei după obicei și blagoslovește bucatele; iară Medelnicerul cel mare dă apă de spălat și așezându-se Domnul la locul său, se așează și ceilalți fiecarele după boieria sa; iară

boierii cei de starea I-a, stau împrejurul lor și-și fac slujbele sale.

Stolnicul cel mare încrede întâi bucatele care sunt puse pe masă înaintea Domnului și când începe Domnul a mânca, se slobod tunurile și se bate meterheneaua cea turcească și cea moldovenească.

Băutura cea dintâiu o dă Domnului paharnicul cel mare cu un pahar mic, care se zice „credința“ în limba țării, turnând vinul într'însul din alt vas mai mare. Atuncea Mitropolitul și cu ceilalți Archierei (cari au dinaintea lor bucate de pește și de lapte fiindcă ei nu mănâncă carne după canoanele sfântului Vasile) se scoală pe picioare împreună cu toți boierii și se închină la Domn când bea, iară după aceea nu se mai scoală însă tot se pleacă uneori către dânsul când bea, măcar de și sunt beți.

Boierii cei mari stau la masă până la paharul al 3-lea, iar după aceea Spătarul cel mare dă spata la Spătarul al II-lea, și Paharnicul al II-lea drege cu paharul împreună, și ceilalți boieri din starea II-a fac slujbele celor mai mari. Și mai pe urmă le dă Domnul și lor la fiecare câte un blid cu bucate de pe masă, arătând semn pentru mila sa și sărutându-i mâna îl ia fiecarele și-l pune în odaia cea mai deaproape, în care se pune osebită masă pentru dânsii.

Asemenea cinste arată el și la ceealalți boieri mai mici care sunt de față; adică Bulugbașilor și Căpitanilor. Și după ce au mâncat cu toții și au băut merg iarăși la masa domnească pe

la scaunele lor și poartă grije ca să dea pahar-niceii vin pe la boieri și stolniceii să ridice bucatele de pe masă și să le ducă și slugile să schimbe talgirile și să păzească toate după orânduială.

Armașii stau la coada mesei cu buzdugane și străjuesc pe Domn și după ce au băut cu toții împrejur de vreo câteva ori, și au început capetele a-și înfierbânta, mai beau cu toți câte un pahar mare de vin, mulțumită pentru darul și mila Dumnezeiască, al doilea îl beau pentru Impăratul, însă fără de a mai pomeni vre un nume; pentrucă Moldovenilor li se pare a fi un lucru necurat și urât, a bea pentru sănătatea Turcilor, dar pentru sănătatea Impăraților creștinii le este cu primejdie ca să închine. Paharul al 3-lea îl bea Mitropolitul după ce face puțin cuvânt pentru sănătatea Domnului, și când pomeneste numele lui îndată se scoală toți boierii de pe la locurile sale și stau în mijlocul divanului în rând.

Și după săvârșirea rugăciunei, face Mitropolitul cruce în fața Domnului și-l blagoslovește, și puind Domnul paharul la gură, se slobod toate tunurile împrejur, și se bat meterhenelele. După Domn bea Mitropolitul un pahar ca de o sută de dramuri, însă nu se depărtează dela locul său, și numai cât se scoală; iară boierii care stau sau șed pe acolo deșartă toți doi câte doi paharele care li se dau. Și după aceia sărutând mâna Domnului, și ținându-l Postelnicul

cel mare de subțiori se așează iarăși pe la locurile lor cele de mai înainte.

După această băutură, se mai deșartă paharele pentru sănătatea Doamnei, a Beizadelelor și a Domnițelor și pentru alții; pentru că Domnii nu obișnuiesc a se scula mai nainte dela masă până când nu se aduc luminările, pe care le așează pe masă Medelnicerul cel mare; și apoi atuncea se scoală toți dela masă și se slobozesc de către Domn și când pune și el șervetul pe masă, este semn că s'a sfârșit ospățul. Și înțelegând de aceasta Postelnicul cel mare, lovește în pământ cu toiagul său cel de argint pe care îl poartă în mâini, și după acest semn îndată se scoală toți cari pot să mai stea pe picioare, iară acei cari sunt atâta de beți de nu se mai pot sluji de picioarele lor, îi ridică alții și-i duc de acolo.

Și sculându-se Domnul, îi aduce Medelnicerul apă de spălat și prosop de șters.

Și Mitropolitul săvârșind rugăciunea, își face Domnul trei închinăciuni, și se întoarce către boieri și cu capul gol își ia seara bună dela dâșii; și întorcându-se după aceia cu dosul cătră masă, cu mare grăbire iau slugile curții bucatele de pe masă, fieștecarele ce poate apucă; pentru că ei își socotesc loru-și einste ca să mănânce oareș-ce de pe masa Domnească; însă pentru ca să nu lipsească vre un vas de argint, le este oprit ca să scoată afară vre un vas cu bucate; sau dacă sunt câte mulți la un loc și fiecarele voește să mănânce deosebi, atuncea

trebuie să arate câte vase a luat, la cel ce este peste camera cea cu arginterii și să i le aducă iarăși înapoi.

Iară muzica Domnească petrece pe boieri până la casele lor; și a doua zi să adună iarăși cu toții în divan și sărută mâna Domnului, și-i mulțimesc pentru cinstea care au avut-o și se roagă pentru ertare la greșalele care le-au făcut la beție.

CAP. IX

Despre vânatul Domnilor

Dupre cum toți Domnii pământului obișnuiesc a iubi vânatul, asemenea îl iubesc și Domnii Moldovei foarte. Nu ca să se gândească, că ei ca un popor ce este cu totul plecat la arme socotesc mai mult vânatul (pentru că este în chip de războiu) decât toate celelalte deprinderi trupesti, ci numai pentru aducerea aminte că le-au dat prilej de ș'au aflat patria lor și au luat-o iarăși în stăpânire.

Iară fiindcă Domnii mai în urmă, au pășit peste măsură și întru acest lucru și bieților țărani carii locuia în câmpii și în pădurele acele care eră în îndemânare pentru vânat de abea le lăsă numai atâta vreme câtă le eră de trebuință pentru agonisirea hrănii lor, și pentru acea de multeori s'au stârnit răscoale. Și osebit de aceasta, au mai luat seama oamenii cei înțelepți, cum că Domnii carii era cu totul plecați vâ-

natului, lenevia și trebile țării lăsându-le cu totul numai asupra sfetnicilor săi; și vremea care era rânduită pentru trebile aceste, o cheltuea numai la aceste zburdări. Pentru aceia Domnii cei din urmă, au socotit paguba aceasta și au pus măsură și vreme desfătării aceștia întru acest chip, încât nici țăranul nu este asuprit până întru atâta, nici Domnii nu sunt lipsiți de aceasă desfătare.

Ei au rânduit pentru acest lucru, zilele cele ce sunt aproape de posturile cele așezate de biserica răsăritului, la care vreme se adună la acest vânat Domnesc, toate breslele, boierii, ostașii, mazilii și neguțătorii împreună și vreo câtevă mii de țăranii din satele de prin prejur, carii intră prin codrii și gonesc fiarele; iară de către câmp despre toate părțile cuprind marginile pădurilor vânătorii, unii cu câinii, iară alții cu mreji și întru acest chip fără de oste-neală mare, prind fiarele pe care le gonesc țăranii cu chiotele lor. Și pentru deșteptarea sânguinții vânătorilor au rânduit Domnii câte un bacșiș știut pentru fieștecăre fiară vânată.

Celui ce vânează un iepure i să dă 25 de aspri, pentru o vulpe 60, pentru un rămător sălbatic un taler, pentru un urs, un galben și pentru o ciută 80 de aspri.

După isprăvirea vânatului, se aduc fiarele cele curate, o parte în cuhnea Domnească, iară cealaltă parte se împărțește pe la boieri și pe la dregătorii oștii, iară pe cele necurate, vulpi, lupi, urși, mâțe sălbatice și alte fiare care mai

sunt prin codrii Moldovei, le lasă Paicilor, sau slugilor Domnești, carii nu își scot loruși puțin. folos.

Osebit de aceste patru vremi ale anului ce sunt rânduite pentru vânat, poate Domnul de câteori voește, să strângă locuitori și să-i pue la vânat, căci niminea nu poate să'l oprească, sau să-i stea împotrivă, duple cum am și zis mai sus, însă își pricinuește prin aceia nume rău și în urmă veșnică defăimare și nici nu poate să fie el bine încredințat că nu îl vor pârî boierii la Poartă pentru niște asupriri ca aceste.

Iară când îl îndeamnă pe dânsul o vreme frumoasă, sau gustul locului, ca să-și facă vreo desfătare ca aceasta, atuncea își orânduiește el un vânat din adunarea curtenilor săi și a ostașilor, carii totdeauna au datorie să'l asculte; însă nici aceasta nu o fac așa des, încât să cheltuească vremea la vânat și să-și lenevească trebile țarei.

CAP. X

Despre îngroparea Domnilor când mor în scaun

Moldovenii nu cinstesc pe Domnii săi, numai când sunt în viață; ei încă și după ce mor; căci îndată după ce moare Domnul, dacă este vară îi bălsămuesc trupul și până atuncea rămâne ne îngropat în patul său, până când se adună toți boierii cei mari și cei mici, Arhie-

reii, Arhimandritii și Egumenii tuturilor Mănăstirilor, cum și Monahii carii sunt vestiți pentru viețuirea cea sfântă și Preoții cei mai aleși.

În vremea aceasta îl îmbracă cu hainele și juvaerurile Domnești și boierii cei mari și cei mici și celelalte slugi stau împrejurul lui, cu asemenea smerenie, ca și în viața lui și tot poporul umblă în oraș cu capetele goale pentru jelire și în toate zilele până când îl îngroapă, trag toate clopotele ziua și noaptea; și'n ziua îngropării, se face alai asemenea ca și acela pe care îl face el în viața sa când merge undeva.

Partea bisericească merge înainte și cântă cântările îngropărei după obiceiul bisericii răsăritului; și pe amândouă părțile merg ostașii cu puștile și cu steagurile întoarse, arătând cu toții jelire în fețele și întru îmbrăcămintea lor, cu care împărtășesc încă și pe caii lor, făcându-le lăcrămarea ochilor cu must de ceapă.

Năsăliea o ia pe umere boierii din starea întâi și se schimbă pe rând, de cătră tovarășii lor cei din stările cele mai de jos, arătând că stau spre ascultarea poruncilor Domnului lor atât în viață, cât și după moartea lui.

Mai în urma alaiului este muzica ostășească amestecată cu dobe, care dau un sunet jalnic, fiind slăbănogite.

Și cu această rânduială îl duc pe dânsul la biserica cea mare și până când se cântă prohodul, îl pun jos lângă strana aceea întru care a șezut el în viață.

După aceasta se suie cuvântărețul în anvon

și face pentru dânsul cuvânt pre larg, povestind faptele și năravurile lui cele bune și arătând paguba care s'a pricinuit țării cu moartea lui; iară mai pe urmă mângâie pe ascultători pentru paguba aceea, dându-le nădejdi că iarăși vor afla faptele acele slăvite la fiul următorul lui.

După săvârșirea cuvântului, se apropie de năsălie toți Arhieriei, Egumenii, boierii cei mari și cei mai mici și toți aceia carii au fost în slujbile lui și îi sărută mâna dreaptă și crucea care este în mâna aceea.

Și apoi după ce îi dau lui și această cinste mai de pe urmă; dacă a hotărât el mai dinainte să-l îngroape în oraș, îl duc la locul cel de îngropare, tot cu aceeași petrecere cu care l'au adus la biserica cea mare și boerii din starea întâi, îl slobod în mormânt cu năfrâmi de mătăasă și Mitropolitul aruncă întâi țărâna peste secriu; și isprăvindu-se aceasta, se slobod tunurile și se bat mehterhenelele, cu care este amestecat vuetul clopotelor și așa se face un vuet încurcat, care nu se sfârșește până când este mormântul acoperit deplin.

Iară dacă a poruncit el ca să-l îngroape în vreo Mănăstire depărtată de oraș, apoi se orânduiesc numai vreo câțiva din boieri cu slugile curții și cu mare pompă îi duc trupul acolo, arătându-i asemenea cinste ca și în viață, căci dacă au să treacă prin vreun oraș, sau târg, îl ia din carâtă pe umerele lor și așa îl duc până ce trec de acea parte de oraș. Și dacă

sosesc la Mănăstirea aceea care este rânduită pentru îngropare, îl îngroapă cu aceeași rânduială precum am zis mai sus, și așează stema Domnească în păretele cel mai de aproape al bisericei.

CAP. XI

Despre legile țării Moldovei

Ce fel de pravele au fost în Dacia în vremele vechi, este neștiut, pentru tăcerea Istoricilor.

Însă dintru asemănarea obiceiului de pe la celelalte popoare barbare putem să prepunem, cum că voea Domnilor și dreptul firesc au avut putere ca și o lege scrisă.

Însă după aceia cu biruirea craiului Decebal, de Împăratul Nerva Traian, s'au gonit popoarele Dace din Dacia și țara s'a făcut ținut Romanesc, umplându-se cu popoare Romanești ș'au primit și legile Romanești dela locuitorii ei cei noi și au ținut atâta cât a fost țara supt stăpânirea împăraților Romanești și Țarigradești.

Iară după ce a fost ea golită de locuitorii săi prin năpădirile barbarilor și împărații Țarigradului văzându-să siliți a o părăsi purtând grije numai pentru dânșii; au început apoi și legile Romanești între Daci până într'atâta a se strică și a se schimba, încât, după descălcarea cea norocoasă a lui Dragoș, mai că nu știe judecătorii să judece drept.

Și pentru aceea Alexandru Despotul cel dintâi al Moldovei, pe carele l-au numit locuitorii cel bun, pentru faptele lui cele mari; voind să vindece rana aceasta, a primit dela Împărații Țarigradului, cu coroana Crăească împreună și legile Grecești; care eră cuprinse în *cărțile* lui Balsamon ¹⁾.

Și din *cărțile* acele prea largi, au scos numai aceea ce este acum Legea Moldovei.

Însă obiceiurile cele multe, pe care le-au fost luat ei de pe la popoarele cele învecinate cât au umblat ei rătăciți prin prejur, nu le-au putut sminti; precum la moștenirea în scaun, la obiceiul dieților și la împărțirea acareturilor de moștenire și a moșilor, fiecare neam pe pământ are osebit obicei.

Pentru aceea și la Moldoveni s'a făcut două legi una scrisă, care este întemeată pe canoanele împăraților Romanești și Țarigradești și pe canoanele soboarelor bisericesti; iară alta nescrisă care se poate zice ivirea sau apucare a neamului căci să și zice în limba noastră, obicei, cu cuvânt slavonesc.

Însă pentrucă aceste obiceiuri nefiind scrise, de multe ori le călca și le schimonosea judecătorii cei strâmbi, pentru aceea Vasile Albanitul, carele a fost Domn în Moldova în veacul trecut, a pus oameni bine încuviințați și pricepuți la legi, de au adunat la un loc toate Legile țarei, cele scrise și cele nescrise, făcând dintru dânsese o carte

¹⁾ Cărțile numite Basilice.

osebită de Legi, cari și până în ziua de astăzi este pentru judecătorii Moldovei ața dreptății după care judecă drept.

CAP. XII

Despre Divanul de judecată al Domnilor și al boierilor

Anul deplin, osebit de zilele postului ce sunt oprite de biserică, se face judecată în Divan înaintea Domnului, pe toată săptămâna de trei sau patru ori. Divanul acesta, care cu cuvânt turcesc se înțelege sala cea de judecată, este totdeauna în mijlocul palatului Domnesc. Într'acesta este la peretele cel dinapoia scaunului Domnesc și deasupra lui chipul Domnului Isus Hristos, carele se arată de față la judecată și dinaintea Sfântului Chip arde neconținut o făclie. În partea dea stânga, care și la Moldoveni se socotește partea cea mai cinstită, după obiceiul Turcesc, este șederea Mitropolitului și după dânsul sunt boierii cei ce sunt în slujbă, fiecarele după starea sa; iară dincolo dea dreapta la păretele Divanului, este șederea boierilor celor fără de slujbe. În mijloc deadreața mai aproape de Domn, stă Spătarul cu Spata Domnească; și ceva mai depărțitor tot de această parte, stă Postelnicul cel mare c'un rând lung de postelnice; iară ceilalți cari mai sunt de trebuință la Divan, aprozi și armași, stau drept dinaintea Domnului.

Și făcând Domnul puțină rugăciune către

judecătorul Hristos, se așează în scaun și poruncindu-se fiecarele să tacă, aduc Aprozii în-lăuntru după porunca păzitorilor dela perdea, pe doi trei dintru poporul cel jeluitor, care se află adunați la perdea. Și după isprăvirea jeluirii și după hotărîrea ce li se face, se slobozesc iarăși afară pe altă ușă a Divanului, dacă nu este să-i ducă la temniță.

După aceștia urmează alții, până când nu este nimenea altul să mai jeluască, iară bătând ceasul de amiazi, se pune celorlalți jeluitori altă zi cu vadea, ca să vie la Divan.

Această judecată este atâta de înfricoșată și nefățarnică, încât însuși Logofătul cel mare pârândul măcar un țăran și auzind că se pomeneste numele său, îndată trebuie să se scoale de la locul său și să stea dea stînga pârâșului său până când își isprăvește jalova sa.

Pricinile cele mai mari le hotărește însuși Domnul; iară cele mai mici le lasă asupra boierilor și aceștea le cercetează pe la casele lor și le hotăresc; și dacă se împacă cu judecata lor amândouă părțile, pârâșul împreună cu cel pârât, apoi asemenea se ține în seamă ca și când s'ar fi curmat în Divanul Domnesc. Iară când vreunul dintr'amândoi gândește că i s'a făcut ștrâmbătate; atuncea poate să mai cerce la Divanul Domnesc și acolo să cerceteze pricina de al doilea; și dovedindu-se vreun boier c'a făcut judecată fățarnică, luând mită, sau făcând părtinire, sau neavând măcar pricepere să judece, atuncea se pedepsește cumplit; iară de va cunoaște Domnul,

că acelui carele ă jeluit, i s'a fost făcut judecată dreaptă, apoi îl pedepsește pre acela cu bătae, pentru c'a defăimat judecata boierului și pentru că n'a ținut în seamă porunca stăpânească, îl globește Domniea cu ceeace socoate, plătind el îndoit și cheltueala celuilalt, pre care l'a tras el la judecată.

Când voește Domnul să asculte însuși jalovile și pricinile cele mari; atuncea chiamă înaintea sa în Divan pe pârâșul și pe cel pârât și dă voe la amândoi ca să spue toate ce au, pârâșul de pârât și cel pârât, pentru apărarea sa; și cercetându-se pricina, spune întâi Mitropolitul gândul său cu glas și după dânsul ceilalți boieri judecători, fieștecare precum socotește măcar de și știu că Domnul are alt gând; și hotărăsc pe cel pârât sau a fi slobod sau îl judecă a fi vinovat; iară boierii cei fără de slujbe nu cutează să zică nimica, nici să-și arate gândurile lor, fără numai atuncea când sunt întrebați de Domn. Și după ce s'au auzit gândurile tutulor, cunoscând pe unul a fi vinovat, întreabă Domnul pe Mitropolitul, de ce pedeapsă e acela vrednic după legile politicești și bisericești, iară Mitropolitul arată întâi hotărîrea legilor și după aceea, pune înainte mila Domnească, căreia nu poate judecata să-i pue hotar și făcând și boierii asemenea, pe urmă arată și Domnul gândul său și hotărăște pe cel pârât ori a fi slobod, sau îl judecă la moarte, sau la altă pedeapsă. Și aceia carii sunt pârâți pentru vre-o greșeală mare vrednică de chinuit, se dau pe mâna Armașului celui mare,

ca să-i pue la prinsoare; iară aceia cari au fost aduși la judecată pentru vre-o datorie, se dau pe mâna Vătafului de aprozi.

Chinurile și pedepsile sunt de multe feluri pe tâlhari îi spânzură; pe prădătorii de biserici îi ard; boierilor care omoară pe cineva le tae capetele; iară pe țăranii cari fac vre-o ucidere de om, îi pun în țeapă, având moarte mai prelungită și mai cumplită; și acest fel de greșale, pre rare ori poate să aibă pedeapsa mai lină, de către stăpânitori, fără numai atuncea când se poate învoi ucigașul cu rudeniile celui ucis, împăcându-se de față înaintea Domnului, zicând, că ei îi iartă lui greșala și nu cer să se răsplătească sânge pentru sânge, sau moarte pentru moarte. Și dacă poate ucigașul să dobândească ertarea aceasta dela dânsii, atuncea poate el oareșce să se nădăjduască spre mila Domnească; însă pentru aceea tot nu poate el să fie bine încredințat că va rămânea cu viață; căci având Domnul știință pentru purtările lui cele mai dinainte, că nici c'un fel de pedeapsă nu l'a putut face să înceteze dela răutățile sale; sau fiind măcar și alte pricini, pentru care nu voește el să-i dăruască viața; atuncea le dă el răspuns după obicei, zicând: că măcar că jăluitorii și rudeniile celui ucis, pot să-i erte greșala lui, însă el nu poate suferi ca să trăiască în țara sa ucigași de oameni și răpitori de odihnă, ca să umple cu puroile lor și mădulările cele sănătoase ale țarei; și cu acest cuvânt hotărăște

el pe unii ca aceea să-i pedepsească cu moarte, sau să-i trimită la ocne.

Când ascunde vreun boier banii Domnești, sau face vre-o socoteală primejditoare împotriva Domnului său, care de multe ori să și întâmplă, după cugetele cele nestatornice ale Moldovenilor; atuncea pe unii ca aceea poate Domnul să-i pe depsească cu moarte, fără de a se sfătui cu ceilalți boieri; iară dacă n'are frică că va aveà pagubă din pricina prelungirii, sau n'are de a purtă grijă, că vor pune acei sfătuiți în lucrare socoteala lor, văzând nevoea; atuncea el ca să-și arate dreptatea judecăței sale, și să înspăimânteze pe ceilalți; aduce pe acel vinovat înaintea Divanului și-l dovedește pe dânsul din scrisorile lui pe care le-au prins, (dacă are) sau cu alte temeieri deale vicleșugului lui și îl pedepsește cu moarte sau cu altă pedeapsă și dacă este vinovat de moarte, nu poate să-l pedepsească cu altfel de moarte, fără numai cu tăerea capului; iară dacă este să-l pedepsească cu bătae, atuncea nimeni altul nu poate să-l bată, fără numai însuși Domnul cu mâna sa, adecă cu topuzul sau buzduganul care măcar că este bătaia cea mai cumplită, dară cinstea nu este vătămătoare, sau cu toege și cu bice, care este pedeapsa cea mai de ocară.

Alte pricini n'au zăbavă la Divan, ci o pricină ca aceea de judecată ia sfârșit într'o zi și mai ales în ziua cea dintâiu, sau dacă este prea încureată, se hotărește în trei sau patru Divanuri; și când nu poate Domnul ca să vie în

Divan, având împedecare de alte trebi, sau fiind bolnav; atunci toți boierii se așează pe la locurile lor, șezând asemenea ca și când ar fi Domnul de față și judecă și hotărăsc pricinele jeluitorilor, trimițând înscris către Domn judecățile lor, împreună cu înștiințarea pentru toată curgerea pricinei.

Osebit de aceasta, mai este slobod fieștecăruia ca să dea jalova sa la Domn, când merge el la vreo biserică, sau când ese la preumblare și luându-le Spătarul al III-lea, le pune pe masa domnească, când se întore la curte înapoi, după aceea merge Logofătul cel de taină și le citește înaintea Domnului și scrie d'asupra lor hotărârea domnească.

Iară jalocele cele mincinoase, sau care cuprind vreo cerere fără dreptate, le rumpe; și după aceea le dă Spătarul acela iarăși în mâinile jeluitorilor, și povățuitorul aprozilor are purtare de grijă ca să se plinească hotărârea domnească.

Niciodată nu s'a auzit povestind să se fi întors prin daruri judecata vreunui Domn, sau să se fi abătut dela dreptate făcând părtinire vreunei părți; măcar de este și știut că la boieri s'a întâmplat unele ca acestea câteodată; aceasta este orânduiala cu care ajung jalocele celor asupriți la judecătorii cei mai înalți ai Moldovei, adică la Domnii și cu care se judecă de către dânșii. Deci s'arătăm acum oarece și pentru judecățile cele mici; aceste sunt de două feluri, adică judecăți de obște ale țării și judecăți deosebi ale unui ținut.

Toți sfetnicii domnești și boierii cei de divan din starea I-a îndată ce se află afară din Iași

au putere în toată Moldavia să judece și să hotărască pricinele cele de judecată; însă Vornicii cei mari au amândoi mai multă putere în provinciile lor; căci de judecata lor, nu poate să se ferească nici unul carele este de sub stăpânirea lor; însă pe ceilalți boeri nu-i primesc atuncea ca să le fie judecători, ci calcă judecata lor și se întorc la divanul domnesc; dară și cu judecata Vornicului neîmpăcându-se o parte sau alta, are voie ca să dea jalovă la divanul domnesc și apoi acolo nu se mai cercetează pricina de al doilea, ci se caută numai să vază, de este judecata curmată drept după legea țarei, precum scrie în mărturia Vornicului care se dă după obicei la partea cea învingătoare; asemenea numai atunci se cercetează și judecata altui boier, când nu se mulțumește vreo parte cu dânsa și dă jalovă la divan; iar când se află nedreaptă judecata vreunui boier, care se obișnuiește să fie prea de multe ori, atuncea unul ca acela trebuie să sufere pedepse grele; iar aflându-se la cercetare că s'a judecat drept și jeluitorul numai pentru gâlceavă a vătămat cu defăinare cinstea boierului, atunci acela se pedepsește cu bătae, plătind îndoit și cheltuiala aceluia cu care s'a judecat.

S'a mai îngăduit boerilor din starea I-a ca și în Iași să judece și să hotărască pricinile; însă dacă voesc amândouă părțile cele gâlcevitoare; pentru că nimeni nu poate să fie oprit delă divanul domnesc. Când a hotărât vreun boier în divanul domnesc o pricină de judecată

care a fost dată în seama lui, atuncea trebuie el judecata să împreună cu temeiurile hotărârei, să o dea la Logofătul cel mare, prin mâna unui Logofăt de divan, și văzând acesta că s'a făcut judecata după legea politicească și bisericească și după închipuirea pricinei, atuncia serie cu mâna sa dedesubt: „S'a cercetat“. Și o dă Logofătului al III-lea, ca să o întărească cu pecetea divanului, făcând-o prin aceia neschimbătoare; iară dacă cunoaște el că boerul a făcut judecata nedreaptă, atuncea rumpe ¹⁾ scrisoarea și îndreptează pe jeluitorul la divanul domnesc; însă afară din curte nu poate Logofătul cel mare, să cerceteze judecata altui boer, sau să o lepede.

Un boier de stare mai mică nici într'un chip nu poate să poticenească judecata unui boier mai mare, iară pentru că boerii cei mari, trebuie să fie la curte mai neconținut neputând căută pentru toate pricinile în toată țara; pentru aceia în fiecare oraș și târg, s'au orânduit osebiți judecători, ca să judece pe locuitori.

Aceștia în vreo câteva locuri se chiamă Pâr-călabi, iar într'altele Vornici și Cămărași; Pâr-călabii sunt câte doi, la Hotin, la Cernăuți, la Suceava, la Neamț și la Soroca; și pentru că cetățile acestea sunt cele mai alese, pentru aceia se și zic pe numele dregătoriei aceștia ale oblăduitorilor lor; și mai sunt câte doi și la Roman, la Botoșani (Tg. Doamnei), la Orhei, la Chișinău, la Lăpușna, la Fălci, la Galați, la

¹⁾ Rupe.

Tecuciu, la Tutova și la Putna; iar la celelalte târguri mai mici, precum este Bacăul, Tg. Frumos, Hârlăul și Covurluiul, au numai câte un Pârcălab; la Bârlad sunt doi vornici judecători, în locul Vornicului celui mare de țara de jos și asemenea sunt doi și la Dorohoi, în locul Vornicului de țara de sus; doi la C.-Lung și unul la Vaslui; asupra ocnelor sunt osebit doi Că-mărași.

Aceștia toți, măcar că au putere să caute și să cerceteze toate pricinile, însă de a le hotărî, n'au voie, fără numai pe acele mai mici; iară pe cele mari, trebuie să le trimită către Vornicul cel mare al părții aceia, sau la divan. La această întâmplare, hotărâsc ei celor cu pricina o zi de vadea, întru care este să iasă amândoi înaintea Domniei; și aceasta se face într'acest chip, adică: Pârcălabul scrie o scrisoare întru care arată, că: „(N) și (N) având gâlceavă unul cu altul pentru această pricină, au dat jalovă și s'au apucat că se vor afla la divan în cutate zi“, asemenea scrisoare se dă de către dânșii la amândouă părțile; și când nu se arată vre-unul în divan la vadeaoa însemnată, apoi acela trebuie să plătească gloabă; un țaran 25 galbeni, un mazil 100 și un boier 600; neputând să facă la aceasta nici o îndreptare, fără numai atuncea când poate să arăte c'a fost împedecat de vreo boală sau de vreo slujbă domnească, sau cu altă treabă poruncită de cei mai mari.

CAP. XIII

**Despre veniturile cele vechi și cele deacum
ale Moldovei.**

Cum că Moldova, după descălecarea lui Dragoș, a fost moșie moștenitoare, numai câte la un Domn singur, arată destul de luminat atât hronografiile noastre, cât și hrisoavele Domnilor celor vechi; căci locuitorii cei noi ai Moldaviei, n'au putut să-și aleagă moșiile anume și să le ia în stăpânire; ci după vitejia fiecăruia, le-a dat Domnii boierii, dăruindu-le și sate și moșii; și adevărul pricinii aceștia îl întăresc toate hrisoavele neamurilor celor vechi din Moldova, care le au pentru stăpânirea satelor și ale moșiilor lor; dintru care se vede că sunt numai dani, pentru care au să mulțamească dărniceii Domnilor.

Și pentru ca să se vază mai luminat, iată c'am adăogit a pune aicea și acest hrisov, pe care l'a dat Ștefan-Voevod cel mare, lui Teodor-Cantemir strămoșului nostru, care se cuprinde într'acest chip:

„Fiindecă Teodor Cantemir Pârcălabul de la Chilia și de la *Smil*¹⁾, s'a arătat întru apărarea acestor cetăți ca o slugă credincioasă, și ca un ostaș viteaz al crucei lui Hs., împotriva năvălitorilor turcești și tătarăști; însă pe urmă cu voia lui D-zeu, pustiind și luând Turcii toate

¹⁾ Așa se numea înainte Ismailul.

locurile acestea și el prin puterea lor fiind silit ca să-și părăsească moșiile părintești, care au fost dăruite moșului și strămoșului său, de Domnii care au fost mai înainte de noi, pentru slujbele lor cele credincioase; pentru aceia din mila și din dragostea creștinească dăruim mai sus numitului Teodor Cantemir, trei sate în ținutul Fălciilor cu toate ale lor, pădure, câmp, ape și pescării; și-l facem mai mare preste tot codrul Tigheciului și Căpitan mare preste călărima de Tigheciu; (care era pe atuncea la opt mii de oameni precum arată istoricii)“.

Așijderea tot asemenea zic și hrisoavele care sunt date pe la alte familii.

Și pentru aceasta nici un neam boeresc nu este în Moldova, care să nu-și aibă numele său împrumutat după numele satului, pe care l-a făcut el întâiu, fiindu-i dăruit de domnie, precum s'a numit și Cantemir după aceia Siliștean, despre satul lui cel cu asemenea nume; Racovitză, de pe Racova; și Ureche depe Urechești.

Iară fiindcă în vremele aceste mai din urmă, s'a înmulțit prea tare numărul boerilor, în cât se părea că aceste danii vor împresura de tot venitul Domniei; pentru aceia Domnii au împărțit în osebită vistierie veniturile cele de trebuință pentru folosul obștei, care era mai înainte pentru cheltuelile Domnești, cât și pentru cheltuelile cele trebuincioase ale obștei; și pentru cheltuiala curții lor, ș'au oprit toate orașele și târgurile din Moldova, împreună și 12 sate de pe aproape, încă și ocnele, vămile, și zeciuala

sau dajdia oilor, a rămătorilor și a stupilor, de pe la țărani și dela mazili; pentru că boierii tot au rămas slobozi până acum de dările aceste. Iară celelalte venituri, pe toate le-au lăsat pentru trebuințele obștei și pentru boieri; și au așezat cu întărire, ca fiecare casă, țărănească, care se zice fumărit, să dea la vreme de pace, pentru trebuința republicei, câte 80 de aspri; (adecă 1 leu), iară la vremea deschiderii vreunui războiu să dea o rublă adică 120 de aspri, și la nevoie mai mare câte un galben 200 de aspri; adică 2 lei și 20 de parale, iară mărimea sumei care se făcea dintre aceștia, poate cetitorul s'o cunoască dintru aceasta, căci era cu îndesulare pentru cheltuială la 40 de mii de ostași Moldoveni și 14 mii de streini Nemți, Cazaci, Sârbi, Bulgari, Albaniți și Greci.

Iară veniturile domnești, era pe an preste 900 de mii de lei și cum că dela C. Lung se aducea câte 24 de mii de oi, zăciuială, știm din catasticele cele de socoteală ce se pot vedeă.

Iară acum, vai! întru atâta sărăcie și ticăloșie s'a acufundat Moldova, încât abia poate să iasă a șeasa parte din veniturile cele mai dinainte, adică: din vămi ese ca la 45 mii de lei, din ocne 15 mii, din orașe și din târguri pe unde sunt Pârcălabi 22 de mii și cinci sute, din zeciuele 15 mii; iară în anul cel dintâiu la începutul stăpânirii, când dau și boerii zeciuală, se cuprinde ca la 30 de mii din zeciuală stupilor și a rămătorilor, 37 de mii și cinci sute, de pe la curteni, sau boieri din starea

cea mai mică, 22 de mii și cinci sute; care socotindu-se preste tot, se fac ceva mai mult decât 150 de mii de lei.

Aceste venituri pot Domnii după plăcerea lor să le cheltuiască pentru dâșii și pentru curtea lor.

Iară veniturile cele pentru obște, nu sunt așezate după puțința locuitorilor, ci după măsura lăcomiei turcești; căci aceia ce cer ei, nu se poate a nu se primi; și Domnul nu este silit ca să dea și el din venitul său ajutor locuitorilor pentru ușurarea lor.

Purtarea de grije pentru venitul de obște, este asupra celor dintâiu șapte boieri de sfat; aceștia toți au voe ca să intre în vistierie, adică odaia întru care se face sfatul de obște și mai șade atuncea între dâșii și Visternicul cel mare; pentrucă este asupra visteriei și are și cheile dela câmara vistieriei.

Când vine vreo poruncă dela curtea turcească sau când este de trebuință pentru alte pricini ale obștei, atuncea poruncește Domnul prin scrisoare, ca să se adune acoloa acești șapte boieri și să facă sfat asupra pricinei aceștia; și adunându-se ei în vistierie se sfătuesc, și trimit înștiințare la Domni cu Visternicul cel mare, după cum au socotit că cere trebuința ca să se urmeze; și dacă este plăcut Domnului sfatul lor, poruncește ca până într'atâtea zile să se pue pricina în lucrare.

Atuncea se trimit prin ținuturi doi, trei sau și mai mulți, după cum cere trebuința și aceștia adună banii, sau *zahereaua* sau și alta care le

este lor poruncit și le dau în seama Visternicului, luând dela dânsul scrisoare de primire.

Tot acestora șapte boieri de sfat, are Visternicul datorie, pe tot *cvertul*¹⁾ anului să le dea seama pentru primiri și pentru cheltueli.

La vremenile liniștite, se găsesc la cămara Visteriei, câte 45 până și la 60 mii de lei; iară când se trimite Domn nouă dela Poartă sau acel vechiu când se înoește în Domniea sa, cu vreun ferman de înoire; atuncea trebuie să se adune ca vreo 75 mii de lei; care se iau de pe la bieții locuitori, ori cu ce chip, numai ca să potolească nesățioasa lăcomie de bani a Turcilor.

Pentru aceia, trebuie să privim înaintea ochilor apunerea cea mai din afară, înmulțindu-se în toate zilele lipsa și ticăloșia.

CAP. XIV

Despre birul și darurile ce dă Moldova Porții Otomane.

Din vremele întru care s'au ivit armele turcești la țărmurile Dunărei și până în zilele lui Ștefan Voievod cel mare, și-au apărat Moldovenii tot cu vitejie slobozenia, neplecându-și grumajii sub jug strein, fără ca să înșele nici prin măguliri nici prin promisiuni mari, dară nici prin pilda megieșilor săi a Muntenilor.

¹⁾ La fiecare trei luni.

Iară cum că Domnii Moldovei de multe ori au dat bani la Turci, precum arată hronicele Patriei noastre, nici noi nu ne dăm în lături; pentrucă Domnii noștri cei înțelepți, când puteau să-și răscumpere cu bani strimtorările și nevoile lor, mai bucuroși își golea punga, decât să-și rănească țara și pe locuitori; urmând după pilda Senatului Veneției, cel slăvit pentru înțelepciunea ocârmuirii. Inșă alt bir care să fi fost neconținut în toată vremea, nu a putut să li s'arunce lor dela nime, până după vremea lui Ștefan cel mare; căci atuncia fiul său Bogdan Chiorul, din porunca tatălui său după cum se zice, a închinat țara sa Turcilor, cu așezământ ca să le dea pe an câte 4 mii de galbeni, 40 de cai și 24 șoimi, însă nu bir, ci numai ca semn de închinăciune. Și când v'a merge însuși Impăratul la războiu, atuncia să trimeată și el la oastea turcească 4 mii de Moldoveni, ca să fie pentru deschisul drumurilor și pentru întocmirea podurilor; și această tocmeală cu așezământ a ținut mai un an ¹⁾ pentru că Turcii fiind mulțumiți că au pus numai funia în capul boului Moldovenesc n'au cutezat s'o scurteze până ce l-au înblânzit.

Iară mai pe urmă după răscoala lui Ioan Armeanu fiind scurse de tot puterile Moldovenilor, au făcut Turcii început ca să ceară dela Petru Voevod Schiopul, următorul lui Ioan, câte

¹⁾ Aici este iară o greșală căci acest așezământ s'a puzit o lungă vreme (*Ed.*).

12 mii de galbeni ca un bir, sau haraciu și măcar că boierii s'au învoit la aceasta, iară Petru nu a voit să primiască, pentru ca să nu-și pricinuiască în urmă defăimare, c'a pricinuit el întâiu bir Moldovei; ei părăsindu-și scaunul, s'a dus la Ardeal la moșiile sale și în locul lui au pus Turcii pe Iancul Sasul, un om crud (hain) și tiran, Sardanapalul Moldovenilor, carele s'a primit și a învoit Turcilor toate cele ce cerea, numai ca să dobândească Domnia, căci el nu avea frică că'și va vătăma numele său cel bun; pentrucă nici l-a avut vreodată.

Iară apoi mai în urmă după aceia, ispitindu-se Domnii de multeori ca să-și lepede jugul și mai ales când se întâmplă și alte tulburări în țară, au găsit Turcii vreme cu prilej de au mai mărit birul acela, în cât acei 12 mii de galbeni, adică 30 de mii de lei¹⁾ sau suit la 97 de mii și cinci sute de lei, care se plătesc acum la Visteria curții turcești.

Și pentru ridicarea banilor acestora, când nu sunt Turcii încurcați în războiu cu alte stăpâniri din Europa, trimit ei la Moldova pe tot anul, câte o slugă de taină de a Impăratului, cu nume de Hasne-Agasi. Acesta după ce sosește și intră în oraș cu mare pompă, numără banii aceia ai haraciului și-i dă iarăși în seama Domniei ca să-i trimeată la Tarigrad; și pentru această osteneală, i se dăruiesc 11.250 lei și o

¹⁾ Se înțelege, că în zilele Domnului Dimitrie Cantemir câte 2 lei și 20 parale umbla galbenul (*T.*).

blană de samur și altele; ori i se dau bani mai mulți, mai ales când se poruncește în scrisoarea Vizirului, sau când este știut, că acel Hasne-Agasi are mare trecere la Impăratul.

Și după ce plătesc Capuchihaialele Domnului, banii aceia la visteria împărătească; primesc scrisoare la mână de la Hasne-Agasi și o dau apoi lui Meden-Calfasi (mai marele băilor) și acesta le mai dă și altă scrisoare, într-o care zice: „Că s'a plătit haraciul pentru tot anul acesta“. Și după aceea aduc ei hârtiile aceste două la Mectubci-Efendi, Logofătul cel întâiu al Vizirului, sau la Logofătul Vizirului cel de taină; și luând acesta scrisorile celorlalți le dă altă scrisoare de la sine, „precum că s'au plătit banii“.

Și mergând Capuchihaialele la Vizirul cu scrisoarea aceasta mai de pe urmă, îi îmbracă el cu câte un caftan și scrie atât Vizirul, cât și *Teftedarul*, o scrisoare către Domn într'acest chip.

„(După titlu), banii cari aveți să plătiți pe tot anul s'au adus și s'au plătit drept deplin cu trimisul nostru Hasne-Agasi și prin Chihaiarele tale, care ne'ncetat slujesc la Poarta Otomană, deci foarte bine; să fii preste măsură binecuvântat într-o toate lucrurile tale și să-ți fie cu pace pânea într-o tot prea luminatului nostru Impărat și Domnului nostru celui sfânt; eu te voi vedea, urmează tot asemenea și de acum înainte, cheltuindu-ți la slujbele Impăratului toată puterea cu poala ridicată și să te înfri-

coșezi de a face rău sau a te împotrivi poruncilor ce ți se vor trimite, și umblă în credință cu picior statornic. Pace ție“. Osebit de haraciul acesta de peste an, pentru carele am arătat acum, mai dă Moldova încă și la Baeramul sau paștele turcesti ca un peșcheș Impăratului 18.750 de lei și două blane una de samur preț de 3.250 de lei și alta de răs; Validei Sultane adecă mumei Impăratului 7.500 de lei și o blană de răs; pentru ceară de făclii pentru curtea împărătească 9.000 lei; pentru seu de uns corăbiile cele de oaste 18.000 de lei; lui Chizlar-Agasi (mai mare peste fameni) 2.500 de lei și o blană de samur; Vizirului 7.500 de lei și o blană de mult preț, lui Chihaia 3.750 de lei și o blană de samur, Tefterdarului 500 lei și o blană de samur, lui Reis-Efendi 750 lei și o blană de samur. Celelalte daruri cari se împărțesc pe la slugile împăratului și ale Vizirului, postavuri, pânzuri de mătase și blane de samuri mai proaste cari se zic paicea pentru că sunt făcute din picioarele samurilor prea rare ori se coprink în bani mai puțin de 60.000 de lei.

Osebit de acestea când se face vre-un război cu Leșii, sau cu Rușii, mai are țara datorie când poruncește Vizirul, să facă pod peste Dunăre, sau să dea cai pentru grajdul împărătesc sau pentru trăsurile tunurilor și să dea zaharea, însă cheltuiala acestora se scade din haraci.

La punerea Domnilor, nu se plătește totdeauna

sumă potrivită, ei se hotărăște plata aceia, după lăcomia de bani a Vizirului și după ambiția candidatului adică a celui ce voește să ia domnia; măcar că obiceiul este ca să dea Împăratului 37.500 de lei, Validei Sultane 5.700, Vizirului 22.500, lui Chihaia 11.250, Tefterdarului 1.500, lui Reis-Efendi 750 de lei.

Darurile, ce se zic Bairam-peschiș, pentru celelalte slugi ale curții și boieri se sue la 60.000 de lei. Lui Schimne-Agasi, carele aduce pe Domn în scaun, i se dă 10.000 de lei și prea de multe ori cuprind toate cheltuelile aceste încă și până la 300.000 de lei. Numinat însă nu le dă Domnul de la camara sa, ci numai țara are datorie ca să le plătească pe toate.

Încă și înnoirea sau întărirea Domnilor cere cheltuelile sale.

Aceasta este, ori cea mică, sau cea mare, precum am arătat mai sus, cea mică se face numai cu hiuchim ferman care se plătește numai cu 37.500 lei sau și mai puțin, mai ales când este Vizirul voitor de bine Domnului aceluia.

Iară înnoirea cea mare, la care se înnoește hrisovul Domniei, după trei ani ai stăpânirii, cere asemenea cheltuială ca și la punerea din nou a unui Domn.

Osebit de aceste când se trimite către Domn cu vreo poruncă, vreun Capigi-bașa sau altă slugă Împărătească, atuncea nici acela nu poate să rămâe ne dăruit.

CAP. XV

Despre neamul boieresc din Moldova

Cela ce voiește a cercetă pentru ivirea neamului boieresc, nu are trebuință după pilda altor popoare, să crează iscodirile cele neadevărate și întunecoase. Căci Istoricii Grecești și Latinești carii de toți învățații lumii sunt cunoscuți a fi adevărați, ne arată lumina cea mai curată la pricina aceasta și eu nici nu cred că va tăgădui cineva că n'au fost ostași și cetățeni Romani popoarele acelea, pe care le-au răsădit Traian în Dacia, după ce a biruit el pe Craiul Decebal, risipind toată Impărăția Dacilor și când ne-ar lipsi și mărturia aceasta, adecă: cum că Adrian după moartea lui Traian, dând barbarilor multe țări din Asia, numai pentru aceia s'a oprit pe sinesi a nu părăsi și Dacia, pentru că se temea să nu surpe atâtea mii de Romani, ce locuia într'însa; atuncea cetitoriul cel știutor de întâmplările vremilor celor vechi, voind ca să se încredințeze pentru adevărul pricinei aceștia, îi va fi din destul ca să-și aducă aminte numai de obiceiul cel neconținut al Romanilor, după care le eră lor oprit a nu primi pe niminea în vreun legion de nu va fi din politic ¹⁾ și de neam.

Deci socotim că nu va mai fi de trebuință să facem vreo adeverință de mărturie împotriva

¹⁾ Adică cetățean.

lui Enea Silvie, care zice: că Moldova a fost numai un loc de ocrotire pentru Romanii cei isgoniți ¹⁾, pentru că nici odinioară mărturia unui istoric carele a fost pe vremile acelea, nu poate să se socotească mai puțin decât închipuirile și presupunerile cele de sine ale altuea, carele a fost cu o mie de ani mai târziu.

Iară chipul cu care s'a sădit înainte și s'a ținut în Dacia vița Romană așa multe sute de ani, de la Traian, până în vremile noastre; nu ne este voea ca să-l descoperim așa pre larg ci numai singur adevărul acesta îl punem împotriva celor ce sunt cu îndoeală, adică: limba Moldovenească care mai mult decât toate alte limbi se asemează cu limba Romană, ne îndreptează la spița neamului nostru destul de luminat, încât nimenea nu poate să mai stea împotriva cu nimic.

Însă noi cu toate acestea, tot nu îndrăznim a zice cu încredințare, cumcă neamurile boierești cele mai de frunte care sunt acum vestite în Moldova, a întrecut cu slava pre neamul acesta și mai înainte, supt stăpânirea Romanilor când locuia în Daciea; căci prefacerea pământului nostru ne este cunoscută îndestul și știm prea bine, că Dragoș descălecătorul Moldovei, n'a dat boierii mai mari celor ce avea nume de neam, ci acelor carii întrecea pe alții cu vitejia și cu credința, puindu-i în dregătoriile cele politice și în cele ostășești și mai știm încă,

¹⁾ Isgoniți exilați.

că ei prin satele cele ce eră pustiite de năvălirile Tătarilor, au aşezat țăarani goniți de prin țara Leșască; și ori că puneau numele sale sator aceloră, mai ales care erau făcute de dânșii; sau după cum se vede a fi mai adevărat, li se dă lor satele ca un semn pentru că s'au boierit.

Și prea știut este, că în vremile cele mai dincoace, prin puterea turcească răsăpindu-să crăia Serbilor și crăia Bulgarilor, împreună și scaunul Grecilor căzând sub stăpânire streină, multe neamuri boierești din cele mai de frunte ale popoarelor acestora, s'au tras la Moldova ca la locul cel de obște pentru scăpare de pe vremea aceea și prin purtările lor cele cu credință, au dobândit slavă și boierie.

Asemenea s'a întâmplat și cu vreo câteva neamuri boierești de ale Tătarilor, care, sau c'au căzut în robie prin războaiele cele neconținute ce avea Schiții cu Moldovenii, sau și pentru neunirile care cumva se întâmplă între dânșii, se plecă de bună-voe Domnilor Moldovei și creștini făcându-se se puneau la slujbele țării, atât la cele politice cât și la cele de oaste.

Însă după aceea mai ales în veacul cest trecut, începându-se a se trimete de la Țarigrad Domni în Moldova și aceștia până când eră Țarigradeni, își cumpără robi Cerchezești și Avasești și după ce'i slujea pe dânșii robii aceștia multă vreme cu credință îi puneau pe la dregătoriile curții Domnești și după aceea încă și în starea boierească.

Și Domnii au mai primit în slujbele boie-

rești și vreo câteva neamuri Leșești, mai ales care eră plecate asupra țării, după cum și din Moldoveni, mulți au primit boerii Leșești.

Intr'acest chip, înmulțindu-se prea tare numărul boierilor, au socotit Domnii și au deosebit boieriile în trei stări. În stare cea dintâi au așezat pe aceia, carii sau că au fost puși însuși de Domni prin dregătoriile cele mai mari ale țării, sau că eră născuți dintr'același neam, ei au asemenea protie ¹⁾ înaintea celor mai mici ca și boierii cei mari în Rusia ²⁾.

În starea a doua, sunt curtenii, sau oamenii cei din curte, carii au dobândit un sat și altul prin moștenire.

În starea a treia sunt Călărașii, carii pentru folosul moșiilor ce le sunt lor dăruite de Domni totdeauna merg la război cu cheltuiala lor.

Cei mai de pe urmă sunt rezeșii, cari se asemează cu odnodvorții Rusești și n'au vecini, ci locuiesc câte mulți în sate și își lucrează moșiile lor însuși ei, sau cu slugile ce le au năimite.

Neamurile boierilor pe cari le arată dintru început istoria Moldovenească, sunt încă și până acum toate și este de minune, că nici un neam boieresc din cele vechi, nu s'au stins de tot fără numai singur neamul lui Vasilie Albanitul Domnul Moldovei, carele eră mai mult la număr decât toate celelalte; iar acum s'au stins

¹⁾ Rang.

²⁾ Numiți Boiarski rod.

de tot și măcar că oarecare neamuri au scăpătat la atâta sărăcie încât, din câte cinci mii de case ce aveă mai fiecare supt stăpânire, deabia au rămas câte cu cinci, însă tot a rămas măcar neamul.

Deci noi voim ca să arătăm aicea neamurile acestea fiecarele pe numele lor și fiindcă toate sunt deopotrivă încât pentru vrednicie, pentru aceea le-am pus după rânduiala alfabetică, adică:

Abazeștii	Darieștii
Arbureștii	Doniceștii
Azanii ¹⁾	Durăceștii sau Do-
Arăpești	neștii
Bantoseștii	Dragoseștii
Bașotești	Joreștii
Balșeștii, (două neamuri)	Zorileștii
Bogdăneștii	Isaceștii
Bouleștii	Cantacuzenii ²⁾
Buhușeștii	Cantimirești ³⁾
Burgheleștii	Carabașeștii
Buțurenii	Carpeștii
Vârlăneștii	Catargieștii
Ganeștii	Clucereștii
Ghengeștii	Costăchești, sau Ga-
Goenești	vrilițeștii

¹⁾ Carii se trag de la Azan un frate al lui Ioan carele a fost Domn în țara Românească pentru carele pominește Honieat.

²⁾ Greci, ce se trag de la Ioan Cantacuzino Impăratul Țarigradului.

³⁾ Tătari de Crăm.

Costineștii, Serbi	Stărceștii
Crupențșcheștii, Leși	Talpeștii
Chiriacăștii	Tanschii
Micleștii	Totoeștii
Mileștii	Tudureștii, Greci
Mireștii	Turculețștii
Mihuleștii	Tălăbeștii
Movileștii ¹⁾	Tămășeștii
Moțoceștii	Tăutuleștii
Murguleștii	Urecheștii
Naculeștii	Frățiceștii
Niculeștii, Greci	Hinceștii
Paladeștii, Grecii	Hăbășeștii
Petralifii, Greci	Hăzareștii
Pilateștii,	Hrisorvergi ²⁾
Pisoscheștii Leși	Țibăneștii
Prăjeștii	Țifeștii
Razii, Greci	Cerchezeștii, Cerchezi
Racovițeștii	Ciogoleștii
Ropceneștii	Șepteliceștii
Roseteștii, Greci,	Șipoteneștii
Sturzeștii	Șoldăneștii.
Stăvăreștii	

Moldovenii aveau mai înainte obiceiul care prin lungimea vremii, s'a fost făcut ca și o lege de nu da boierie oamenilor celor tineri, măcar de eră și din neamul cel mai de frunte, până când nu își arată ei credința la alte slujbe mai proaste și se făcea iscusiți prin deprinderi, pentru aceea

¹⁾ Din neamul acesta au fost cinci Domni.

²⁾ Greci, neam de împărat.

boierii cei mai mici, își dă pe copii lor îndată după ce trecea anii copilăriei, de slujea pe la boierii cei mari; însă nu'i punea la altă slujbă fără numai cât slujea la masă și avea privighere pentru stăpânul lor într'altă casă mai aproape și după ce 'nvăță ei până 'n trei ani, obiceiurile curții și năravuri împodobite, atuncea stăpânul lor îi punea înaintea Domnului și prin rugămintea lui îi așeză între slugile divanului celui mare și după un an îi schimbă în divanul cel mic și de acoloa în spătărie și după ce da vreunul acoloa probe de cugete bune și de năravuri cinstite, încât putea să aibă cineva vreo nădejde, atuncea să primea între slugile cămării celei mari și mai trecând vreo câțiva ani, se făcea Postelnice, prin rugămintea altor boieri, pentru că socotea lucru necinstit să vorbească însuși părinții cu Domnul pentru fii săi. De acești Postelnice sunt 12 și toți poartă în mâini înaintea Domnului toege albe suptiri, de măsura statului lor.

Și după ce își arată ei către Domnul și în slujba aceasta credința și iscusința sa, apoi îl pune și la alte dregătorii ale curții, încă și'n slujbile cele de taină; și așa după ce își petrecea tinerețile sale, îl ridică mai întâi în starea III-a a boieriei și mai pe urmă la starea cea dintâi, iară când cunoștea Domnul la vreunul o minte prea deosebită și înțeleaptă, atuncea în puțini ani putea să-l ridice la boieria cea mai mare, măcar de ar fi fost și din starea cea mai proastă.

Însă în vremea de acum adăogându-se mândria și sărăciea, socotesc boierii, că își vor necinsti starea lor, dacă vor sluji pre alți boieri mai mari; și fiindcă nici lăcomia cinstii nu le dă voe să trăească prosteste, ci socotesc numai cu ce chipuri ar putea face prin mijlocirile rudeniilor sale ca să intre în rândul boierilor celor dinlăuntru ce se zic boiernași și să iasă deodată.

Și pentrucă starea aceasta, este ca și o răsadniță a ocârmuirii, din care obicinuește a să plini numărul boierilor celor mari, pentru aceia nici se poate spune ce fel de neoameni ajung la cele mai înalte trepte ale boieriei, și aceasta este pricina pentru care de multe ori se află între boierii cei mari oameni trufași, sumeți și mânioși; și nu numai fără de nici o știință pentru ocârmuirea trebilor obștiei ci încă cu totul fără de năravuri bune și fără de viețuire cinstită, la carii nimic nu se găsește vrednic de laudă, fără numai acel fel de bunătate, ce este la vreunul dăruită din fire, care n'are ajutor pe dinafară nici c'un fel de creștere.

La această întâmplare socotesc că nu va fi rău ca să povestesc, în ce chip dau Domnii boierii pe la boierii Moldovei. La sfârșitul lui Decemvrie ce este ziua înaintea praznicului sfântului Vasile, toți boierii din porunca Spătarului celui mare își lasă semnele boieriilor sale în spătărie; sau în postelnicie, a doua zi, adecă ziua cea dintâi a lunii lui Ianuarie, cu trei sau patru ceasuri mai înainte de răvârsarea zilei se adună la curte toți boierii, atât cei ce sunt în slujbă.

cât și cei fără de slujbă și merg cu Domnul la biserică fără de semnele boieriei asemenea ca când ar fi scoși de prin dregătorii; și săvârșindu-să utrenea es din biserică și se întorc la curte și Domnul se așează în scaunul său în spătarie, iară boierii toți rămân stând afară în divanul cel mic, după aceea Domnul prin cămărașul cel de taină, chiamă la sineși pe Postelnicul cel mare, dacă voește să-l mai lase în dregătorie; iară dacă nu, apoi chiamă pe acela pe carele a socotit să-l pue în locul lui și intrând el înlăuntru, îi vorbește Domnul, făcându-i aducere aminte pentru slujbile care a făcut țării, însuși el sau părinții lui, arătându-i pricina pentru care voește să-l pue într'această dregătorie, sau să-l înoească întru dânsa și-l sfătuește să fie cu credință, dându-i bune făgăduinți și împreună lăudându-se; și spuindu-i ce are să urmeze; îi dă un toeag de argint, pe care luându-l el, sărută mâna Domnului și poala hainei lui; și pășind înapoi puțin, îl îmbracă Cămărașul cel mare cu un caftan.

Postelnicul cel mare primește întâi semnele dregătoriei, nu pentru că el se protimisește doară înaintea celorlalți, căci el este al cincilea după rând, precum am arătat mai sus; ci pentru că el are datorie să chieime înlăuntru pe ceilalți boieri, pentru aceea fiind el întărit desăvârșit, îndată chiamă înlăuntru, din porunca Domnului, pe acela pe care voește Domnia să-l cinstască cu dregătoarea Logofetei cei mari, acestuia după puțină sfătuire, îi dă Domnul un toeag aurit;

iară Postelnicul cel mare îi pune caftan peste umere și luându-l cu blândețe de subsiori, îl apropie către Domn ca să-i sărute mâna și poala, asemenea slujbă face Postelnicul cel mare și celorlalți sfetnici și boierii de starea întâi.

Iară pe boierii de starea a doua, îi cheamă înlăuntru Postelnicul II-a și îi îmbracă cu caftan, iară pe cei din starea III-a, îi slujește la aceasta Postelnicul III-a, însă pe acești de pe urmă nu îi îmbracă cu caftan; ci din porunca Domnească se întăresc numai prin dregătoriile lor.

Și după ce se isprăvește aceasta, merg toți cu Domnul iarăși înapoi la biserică, ca să asculte liturghia ¹⁾ și boierii cei noi, se așează în biserică pe la locurile celor scoși din dregătorie, iară aceștia rămân în tinda bisericii, cu ceilalți boieri.

După săvârșirea liturghiei, cheamă Domnul la masă pe care voește el; iară mai de către seară, trimite dar fieștecăruia sfetnic și boier de starea I-a, câte două pahare de argint cari cuprind mai două oca.

Iară boierilor celor din starea II-a, fieștecăruia numai câte un pahar; și apoi toți le bea pline cu vin înaintea Domnului. Cucoanele boierilor celor mari, încă se dăruiesc de către Doamnă, câte c'un pahar oareșce mai mic.

A doua zi iarăși se adună boierii la curte și mulțămesc Domnului pentru facerea de bine

¹⁾ Luminat se arată că în vremea lui Dimitrie Cantemir nu numai prin mănăstiri obișnuia a eși din biserică după utrene, ci și prin bisericile de mîr. Apoi intră la liturghie. (T).

care i-a întâmpinat, aducându-i fieștecarele dar prin Postelnicul cel mare, câte un cal de mult preț, sau alt lucru frumos ce are, asemenea cinste arată și Doamnei, cucoanele boierilor întru aceiași zi în sala cea mare (*Tinechion*) adecă a haremului.

În cealaltă vreme a anului, prea rar obișnuiesc Domnii să facă schimbare boierilor, măcar că nimic nu poate să-i împedice, ca ori și în care vreme când vor voi să schimbe pe boierii cei vechi și să pue pre alții noi. Însă pentru că s'au fost obișnuit ca să schimbe și să prefacă boieriile numai la începutul anului, pentru aceia poate că și ei urmând obiceiului celui vechiu, au ales pentru aceste țereumonii vremea aceia a anului, care obișnuiau și ceilalți Domni mai înainte de dâșii, a o socoti bună pentru treaba aceasta.

CAP. XVI

Despre ceilalți locuitori ai Moldovei

Eu nu cred că mai este altă țară de potriva Moldovei, întru care să se afle locuind așa multe feluri de noroadă, căci osebit de Moldoveni, ai căroră moși s'au întors din Maramureș, mai locuesc întru dânsa și Grecii, Albaniți, Sârbi, Bulgari, Leși, Cazaci, Ruși, Unguri, Nemți, Armeni, Evrei și Țigani cei plodoși.

Grecii, Albaniții, Sârbii și Bulgarii trăiesc întru dânsa slobozi și alții se îndeletnicesc cu

neguțătoria, iar alții slujesc cu leafă la Domnie. Nemți, Leși și Cazacii sunt puțini și unii sunt ostași, eară alții slujesc în curte, însă din Leși s'au ridicat vreo câțiva și în starea boieriei. Iar Armenii sunt supuși ca și ceilalți neguțători și târgoveți și sunt prin orașele Moldove și plătesc asemenea bir la Domnie și bisericie lor sunt ca și ale papistașilor și nici sunt mai nici nici mai puțin împodobite decât ale pravoslavnichilor și sunt slobozi de a-și păzilegea lor. Evreii încă sunt supuși și plătesc pre an mai mare bir decât cel de obște și cu alt nu se îndeletnicesc, decât numai cu neguțătoria și cu câreiumăritul și unde voesc acolo pot să-și facă sinagogă însă numai de lemn, eară de piatră n'au voe. Ruși și Ungurii totdeauna au fost țărani boierești ai Moldovei. Țigani sunt împrăștiați prin toată Moldova și nici un boier nu este carele să nu aibă robi vreo câteva salașe de dânsii. Iară de unde și când a venit acest neam în Moldova, nici ei singuri nu știu și nici în hronicile noastre nu se găsește nimic pentru dânsi, și toți vorbesc un grai amestecat cu multe cuvinte grecești și persienești și nimic alta nu lucrează decât meșteșugul zlătăriei și al ferăriei și asemenea sunt închipuiți ca și ceilalți țigani de prin alte țări, au asemenea năravuri ca și aceia; și faptele lor cele mai mari și semnele cele pentru deosebire, le este trândăvirea și furtișagul.

Se mai zăbovesc pentru neguțătorie și Turci mulți în Iași și prin alte târguri, însă nu le

este slobod să-și cumpere moșii nici într'un loc, cu cât mai puțin măcar să-și facă casă la târg sau la vreun sat, sau să-și zidească moschee adevărată casă de rugăciune, sau să-și facă la vedere rugăciunile și închinăciunile. Măcar că nici Poarta n'a silit ca să li se dea voie nici la unile de acestea și măcar de ar da Dumnezeu, ca să aibă pentru acest lucru tăcere deapănare.

Cei ce sunt adevărați Moldoveni, oșebit de stările boierești, pentru care am pomenit mai sus, unii sunt târgoveți, eară alții țărani; târgoveții sunt aceia, carii se află cu locuința prin orașe și prin târguri, iară țărani sunt aceia cari locuiesc prin sate; cei de pe la târguri, nu sunt supuși nimărui fără numai Domniei la care își plătesc dăjdiile lor și se îndeletnicesc la toate lucrurile, iară neguțătorii sunt prea puțini din Moldoveni; pentrucă Moldovanului din fire este născută mândria, sau să zic mai bine lenea, căci ei ori ce neguțătorie, socotesc că este lucru de rușine, oșebit numai de neguătoria, cu pâinea care o fac ei pe moșiile lor. Și eu socotesc, că aceasta este pricina cea mai mare, de se găsesc prea puțini din Moldoveni târgoveți bogați și căci este în țară neconținut lipsă de bani, măcar de și se trec preste hotar afară mai multe lucruri, decât cele ce se aduc în lăuntru, căci neguțătorii, cei streini, Turci, Jidovi, Armeni și Greci, carii se zic țeleni, au apucat în mâini toată neguătoria Moldovei, din pricina lenevirei patrioților noștri și turme întregi de dobitoace mici și mari, pre care le cumpără din Moldova cu

puțin preț, le duc pe la Stambul și pre la alte cetăți și acolo le vând cu preț îndoit și întreit. Inșă fiindcă aceștia sunt cei mai bogați. nu au voie să fie cu moșii și cu case statorniciți în Moldova, pentru aceasta banii cei mai mulți se petrec afară din țară, iară preste Dunăre înapoi vin prea puțini și de abia sunt cu îndeostulare pentru plădirea birului și ale altor cheltueli Turcești.

Țăranii nici nu sunt drepti Moldoveni, ci aceia cari se află țărani, se trag sau din Ruși, sau din Ardeleni cărora le zic Moldovenii Ungureni și adevărat că în veacul cel dintâi după descălecarea Moldovei, cu totul a împărțit Dragoș celor ce venise cu dânsul, toată țara cea nouă care a fost găsită golită de locuitori. Iară mai pre urmă văzând ei că nu este bine ca să lucreze și să muncească boieri la boieri, pentru că toți care era din neamul Romanilor se socoteau că sunt boieri și pentrucă neamul acesta fiind deprins numai cu armele, se socotea a fi mai vrednic, decât a se pune tocina să lucreze pământul; pentru aceia următorii lui Dragoș, au fost siliți să-și caute cu învoeala Domnilor, prin alte țări de prin prejur și să-și aducă oamenii carii eră deprinși cu munca și să-i așeze pre la moșiile lor.

Adevărul la pricina aceasta îl întărește singur numele țăranului, care se zice la Moldoveni vecin, pentru adevărintă, precuin că aceia au fost întâi țăranii, carii au fost siliți la această muncă de armele cele cu noroc ale Moldoveni-

lor. Și pentru aceia în țara de sus, unde a început Dragoșești a locui, sunt mai multe sate țărănești, iară în țara de jos, unde au locuit ei mai în urmă, nu sunt alți țărani, fără numai aceia, pre carii iau cumpărat cu bani boierii dela cei din țara de sus și iau pus pe la moșiile lor, sau aceia pre carii iau cumpărat ei dintre răzeșii aceia, carii pentru sărăcie ș'au vândut moșiile lor cele părintești și iau silit cu strâmbătate ca să primească jugul supunerei.

Pentru aceea când trage un boier pre vre unul ca să-l supue cu judecată, lesne se poate veadea din ce stare este, căci dacă poate jăluitorul să adevereze, cum că neamul său ar fi stăpânit vreo moșie, (măcar de au și pierdut-o apoi din pricina sărăciei, sau a vremilor celor turburate), sau că ar fi fost în ciata călărașilor, sau a curtenilor, sau a aprozilor, atuncea îndată îl hotărăște judecata a fi slobod. Pentrucă la slujbele acestea, nimenea nu poate să încapă, fără numai oamenii cei slobozi. Iară dacă n'are cu ce să adevereze aceasta, apoi unul ca acela rămâne sub stăpânirea boierului.

Cei ce au fost aduși din țara Leșească și au fost așezați în mijlocul Moldovei, ș'au uitat limba lor, pentru îndelungarea vremii și au deprins pe această Moldovenească. Iară Ungurii, pentru c'au rămas nesmintiți în legea lor cea papistășească, își țin împreună și limba lor, măcar că și pre această Moldovenească toți o înțeleg.

Acești țărani toți ori și din ce limbă ar fi, sunt foarte aspru asupriți, cu munca stăpâni-

lor lor. Căci lucrul nu le este lor așezat cu hotărâre, ci numai singur în voia stăpânului stă câte zile să-i lucreze ei. Iară banii sau dobitoacele lor, nu poate el să le ieie cu sila și agonisinduși țăranul cât de multă bogăție, stăpânul său nu poate să ieie nici o parte dintr'însa; iară luând-o el cu sila, atuncea judecata îl silește ca să i-o dea înapoi. Însă voind el să-i facă strâmbătate, îl bate atâta de mult, până când țăranul de bună voia sa îi dă ceeace cere el, iară ca să'l omoare, îl oprește legea și întâmplându-se cu vre un chip ca să-l omoare, atuncea nu numai că stăpânul acela să judecă la moarte, ci încă și femeia și copiii celui ucis se slobod cu pace. Pentrucă nici nu are putere asupra vieții sau a morții unui Moldovean, fără numai singură Domnia. Iară să vânză vreun boier pre țăranul său, are voie, însă nu afară din satul întru care s'a născut și dacă voește să-și vânză toată moșia împreună cu țărani, i să dă voie.

Mărimea birului lor este la voia Domniei și n'are nici nume, nici vreme hotărâtă și într'adevăr zic, că eu ași socoti pre țărani Moldovenești. că sunt cei mai bicisnici decât toți locuitorii de sub soare, dacă împotriva voinței lor, nu i-ar scoate din sărăcie rodirea pământului și săcerișurile cele bogate. Căci ei sunt foarte leneși și trândavi pentru lucru, ară puțin, samănă puțin și totuși seceră mult și nu se nevoesc ca să-și agonisească cu munca, aceea ce ar putea ei să aibă, și se mulțumesc ca să a-

dune în jătnițele lor, numai atâta cât socotesc că le va fi deajuns într'un an pentru hrana lor, sau până la pâinea cea nouă, duple cum obișnuiesc să și zică. Pentru aceea când se întâmplă vreun an neroditor, sau când îi împedică dela seceriș vre-o năpădire a protivnicilor, sunt în primejdie să moară de foame, și dacă au vreo vacă sau două, socotesc că le este destul pentru hrana lor și a copiilor, pentru că unele dintre dânsle dau pe zi câte 40 sau cel mai puțin 24 oca¹⁾ de lapte și dacă are unul 20 de stupi prea lesne poate din venitul lor să-și plătească birul pe tot anul. Căci când este și timpul duple pofta prisăcarilor, atuncea fiește care stup dă pre an câte șapte roi. Apoi socotește, că la retezat din toți se scoate câte două sau și mai multe oca de miere și ocăua se vinde câte o rublă.

Cei ce locuiesc la munte, au oi, miere și poame cu îndestulare și cei dela câmp au pâine, boi și cai. Iară la cei ce sunt megieși cu Tatarii, le merge mai rău decât la toți. Căci Tătarii nu numai că fură dela dânsii toate cele ce pot să apuce, ci cu chip că merg cu războiu asupra Leșilor, răzbat în Moldova și fac prăzile cele mai mari, prind pre toți locuitorii de prin sate și ducându-i cu dânsii, îi vând la Tărigrad cu chip că sunt Ruși, măcar că acest fel de năpădire de mult s'a oprit de multe ori prin poruncile împărătești. însă la aceasta cine poate

¹⁾ Poate că litre zice, că oca este peste măsură (T).

să se păzească așa bine, de șeretlicurile Tătarilor? Și pre cei ce îi ducе întâmplarea la Țarigrad sunt mai norociți; căci acolo dacă găsesc Capuchihaielile Domniei, pre vreun Moldovan robit, unde îl găsesc de acolo îl iau fără de plată și îl slobozesc cu pace.

Cele ce am pomenit mai sus pentru țăranii Moldovei, numai cu locuitorii din trei ținuturi nu se urmează asemenea. Căci ei măcar că nu sunt din starea boierească, însă nu sunt supuși nici la un boier și sunt de sine ca o republică, adecă cel dintâiu este: Câmpul lung în ținutul Sucevei și este ocolit cu cele mai înalte vârfuri de munți și sunt într'însul ca vreo cincisprezece sate și fieștecare au obiceiuri și judecăți ale lor deosebite.

Uneori primesc și dela Domnie doi Vornici, însă de multe ori îi și gonesc afară din ținut, când întartă cugetele locuitorilor asupra lor și se lasă în nădejdea cetăților ce au făcute din fire. Ei nu pricep lucrul pământului, pentru că nici au țărini prin munții lor, ci tot lucrul lor este numai păstoria oilor și împreună plătesc și ei bir pre tot anul, însă nu atâta cât li se cere lor dela Domnie, ci numai cât făgăduesc ei Domnilor la intrarea în scaun și așezământul acesta totdeauna îl înoesc ei prin trimișii lor, când se pune stăpânitor nou în Moldova și când voește vre un Domn să urmeze mai aspru cu dânșii și să le arunce alte sarcini noi, atuncea ei nu stau îndelung la tocmeală, ci cu toții nu voesc să le primească și fug prin părțile cele

nerăsbătute ale munților. Pentru aceasta și Domnii, nici odată n'au cerut dela dânsii mai mult, fără numai atâta cât s'au îndatorit să dea.

Uneori prin îndemnările unor capete răscolnice, au eșit ei de supt stăpânirea Domnilor și s'au dat supt paza Leșilor, care îmtâmplare a și dat pricină unora din istoricii Leșești, de au zis, că Moldova a plătit dajdie la Leși.

Însă aceasta este știut de fiește carele: că Moldova mai înainte până a nu cădea supt stăpânirea turcească, avea așezământ de pace cu Leșii, după cum mărturisește însuși vlădica Piazițius, măcar că'i stă împotriva Dlugos, Sarnițius și Oricovius. Iară după aceea începând a plăti haraciu la Turci, nici n'au avut Leșii gând ca să o silească să fie supt ascultarea lor, ci mai ales unii din Craii lor umbla să le dea ajutor, ca să se pue iarăși în slobozenia ce avea mai înainte.

Al doilea republică mai mică, este Vrancea în ținutul Putnei, la hotarul țării Românești din toate părțile încunjurat cu munți strașnici și sunt întru dânsul 12 sate cu două mii de case și nici locuitorii aceștia n'au știință pentru plugărit. Pentru că și ei se îndeletnicesc cu păstoria oilor, ca și Câmpulungenii, și plătesc pre an la Domnie o dajdie știută și hotărîită și se țin cu legile sau obiceiurile lor iară porunci și judecători dela Domnie nu primesc.

Al treilea, este Tigheciul, în ținutul Fălciilor adică un codru ce este despre hotarul Tătarilor de Bugeag și este pieptul Moldovei cel mai tare

între Prut și între Basarabia. Locuitorii plătesc la Domnie pre tot anul o dajdie mică și sunt toți călăreți și mai nainte era ei la număr opt mii de oameni, iară acum deabia sunt două mii pentru oaste și întrec cu vitejia pre toți ceilalți Moldoveni, încât se obișnuște a se zice pentru dânșii acest proverb „Cinci Tătari de Crăm, plătesc mai mult decât zece de Bugeag și cinci Moldoveni, biruesc pre zece Tătari de Crăm. Iară cinci Codreni adecă, Tighecenii, bat pre zece Moldoveni“. Pentru dânșii am vorbit mai mult la partea întâea.

CAP. XVII

Despre năravurile Moldovenilor

Fiindcă ne-am apucat să arătăm năravurile Moldovenilor, pentru care lucru nici unii din cei străini, sau prea puțini au știință adevărată, dragostea ce avem asupra patriei noastre, și neamul dintru care suntem născuți, ne îndeamnă ca să lăudăm și să închinăm pre locuitorii țării, căroră avem să le mulțămim pentru iubirea noastră, ne stă însă și dragostea adevărului în cale, ca să lăudăm aceia, care cu dreptate ar fi să se hulească. Căci mai de mântuire le va fi lor, când li se vor așterne slobode înaintea ochilor greșalele care le fac, decât să fie înșelați și amăgiți cu vreo măgulire mângăioasă și apărare iscusită și prin aceia să creadă că urmează bine întru greșalele acele, pentru care

toată lumea cea cu năravuri bune îi hulește. Deci noi din pricina aceasta voim să zicem curat, că noi la năravurile Moldovenilor nu putem să aflăm nimic lesne ca să putem lăuda, osebit de credința cea adevărată și primire de oaspeți.

Din toate greșalele care sunt obișnuite și pre la alți oameni, au și Moldovenii de nu prea multe, încă nu prea puține.

Năravuri bune sunt rari la dânșii, pentru că nu au nici creștere cum se cuvine, nici deprindere la năravurile cele bune și pentru aceia cu greu se va găsi vreunul mai împodobit cu năravuri bune decât alții, de nu va avea vreo fire bună spre ajutor.

Dârziea și semeția este maica și sora lor, căci dacă are vreunul cal bun și arme bune, atuncea gândește că nici un om nu poate să-l întreacă și nu s'ar feri, de ar fi cu puțință însuși cu Dumnezeu să se lupte. Și toți de obște sunt îndrăzneți și semeți, foarte înținați de a începe gâlceavă, însă prea lesne să liniștesc și se împacă iarăși. Luptă cu sabia câte doi numai, nu obișnuiesc; și țărănimea încă prea rar se întoarce la arme, numai din vorbe, ci cu bețe, cu ciomege și cu pumnii astupă gura cea fără de omenire a protivnicului lor și asemenea fac și ostașii, rar săr cu sabia unul la altul numai din sfadă și când se întâmpla aceasta vreodată, trebuie aciea să sufere pedepsele cele mai cumplite. Ei cu toții sunt șegalnici și veseli și inima nu le este departe de gură; însă duple cum

uită degrab mânia, asemenea și prieteșugul nu țin îndelung și de băutură n'au greață prea mare, însă și prea tare plecați asupra ei încă nu sunt. Desfătarea lor cea mai mare este uneori a petrece în ospete dela 12 ceasuri până la 9 după miazănoapte și alteori și până la revărsarea zilei și beau până ce varsă. Dar aceasta încă nu se obișnuște în toate zilele, ci numai pe la sărbători mari și eara când este vreme rea, și silește frigul pre oameni ca să șează pre la casele lor și să-și încălzească mădulările cu vin. Rachiu nimenea nu iubește, fără numai ostașii, iară ceilalți beau numai câte un pahar înainte de masă. Cei ce locuesc în țara de jos și pe lângă hotarul țarei românești, iubesc vinul mai mult decât ceilalți.

Odineoară sau apucat pre rămas un Moldovean cu un Muntean, să vază carii sunt mai bețivi, Moldovenii sau Muntenii ș'au mers pe podul din Focșani, care este hotar între Moldova și între țara Românească și atâta sau gâlcevit amândoi cu paharele, până când a căzut Munteanul de multă băutură de vin. Iar pre Moldovean pentru învingere, l-au dăruit Domnia cu boerie.

Arcul îl întind ei foarte bine, și se pricep a purtă și sulița. Iar cu sabia totdeauna fac ei mai multă izbândă, iar puște poartă numai vânătorii, pentru că zic că este lucru cu rușine, să se lupte la oaste cu acest fel de arme, cu care nu poate să se cunoască nici meșteșugul războiului nici vitejia.

Ei la începutul războiului totdeauna sunt foarte vitezi și de al doilea mai slabi de inimă.

Iar dacă îi înfrâng protivnicii înapoi, atuncea prea rar au bărbăție să înceapă de a treia oară, însă au învățat dela Tătari de se întorc iarăși înapoi din fugă și prin această apucare cu meșteșug, au smuls biruința de multeori din mâinile protivnicilor.

Către cei robiți se arată acum cu blândețe și acum cu tiranie, după cugetul lor cel nestărnit și să ucigă pre vreun Turc, sau vreun Tătar, socotesc drept datorie creștinească și pre cel ce se arată cu blândețe către aceste neamuri, îl socotesc că nu este creștin bun; și această urmare au adevărit-o ei prea cu îndesțulare la pustiirea aceasta mai de pre urmă a Bugeagului, când a năvălit Petriceicu asupra Basarabiei, după războiul Austrieceșc.

Ei nu au măsuri în cugetile lor, când le merge bine sunt semeți, iar de le merge rău părăsesc bărbăția și la vederea dintâiu nimic nu li se pare cu greu. Iar dacă li se întâmplă la aceia cât de puțină sminteală împotrivoare, atuncea cad în uimire și nu știe ce să facă și la urmă dacă văd că ostenelele lor sunt zădărnice, se căesc că s'au apucat însă prea târziu.

Deci dar nu putem zice alt nimic, fără numai că din prea osebită și nemărginită providință a lui Dumnezeu, o împărăție așa mare și înfricoșată a Otomanilor, biruind cu armele sale pre toată puterea romanilor în Asia și o bucată nu prea mică în Europa și pre Unguri,

Sârbi, Bulgari și alte stăpâniri nenumărate, aducând cu sila sub stăpânirea sa și pre Greci norodul cel mai înțelept. Iar pre un norod așa prost și fără de putere, n'a fost vrednică ca să-l silească cu război, ca să i se plece sub stăpânire și mai pre urmă umblând de atâtea ori să lepede jugul cel primit de bunăvoie, totuși a rămas neatins și nesmintit, atât la obiceiurile lui cele politicești cât și la orânduelile cele bisericești.

De alta, nu numai că Moldovenii nu sunt iubitori de științi, ci mai la toți le sunt și urâte. Și așa nici numele științelor și ale meșteșugurilor frumoase nu le sunt lor cunoscute; și zic, că oamenii cei învățați își perd mintea și când voesc să laude învățătura cuiva zic că este nebun de știința cea multă și cel mai de ocară lucru este pentru că zic, că numai preoților se cuvine să, învețe, iar pentru mireni este destul să citească și să serie și să-și iscălească numele și să știe cum își vor pune la isbod boii, caii, oile, stupii și altele de acestea; iar celealte toate sunt netrebuitoare.

Femeile lor măcar că nu le ascund de bărbați așa cu băgare de seamă ca Turcii, însă totuși obișnuesc prea rar a se depărta de pe la casele lor, dacă sunt măcar de puțină ceva stare.

Cucoanele boierilor sunt bine închipuie, iar pentru frumusețe cu mult mai în urma celor proaste. Căci acestea sunt cu chip mai frumos, iar cele mai multe sunt desfrânate unele beau

pe acasă vin mult, iar la adunare prea rar se arată vreuna beată. Pentrucă un obraz femeesc se socotește a fi mai cinstit cu cât mănâncă și bea mai puțin pe la ospete, și pentru aceia prea rar poate cinevă să o vază aducând câte o bucățică la gură, sau să-și deschiză buzele până întru atâta, ca să i se vază dinții, ci așa de tăinuit vără bucatele în gură, cu cât îi este prin putință, și nimic nu socotesc mai de rușine, decât a se vedeă părul capului la vreo femeie cu bărbat sau văduvă și este cea mai mare greșală, a descoperi la vedere capul vreunei femei. Însă fecioarele socotesc rușine să-și acopere capul măcar cu cât de subțire pânză, pentrucă goliciunea capului, o înțeleg semn de feciorie.

Celelalte obiceiuri atâta sunt deosebite, ca și aerul în cele mai multe părți ale țării. Locuitorii din țara de jos, care sunt obișnuiți de mult să trăiască în războiu cu Tătarii, sunt ostași mai buni și oameni mai sălbatici decât ceialalți și mai mult sunt rescolnici și nestatornici și dacă n'au niciun protivnic străin să bată războiu, atuncea de trândăvire prea lesne se amăgesc și stârnesc zurba asupra mai marilor săi, însă și însuși asupra Domniei. Pentru Dumnezeuiasca slujbă au puțină știință și mulți dintre dânșii, mai ales oamenii cei proști, cu toții zic: că fieștecăruea om este hotărâtă dela Dumnezeu ziua morții sale și mai înainte de ziua aceea nu poate nimenea să moară, nici să piară la răz-

boiu¹⁾, și aceasta le dă lor atât de mare bărbăție, încât, uneori orbește se slobod asupra protivnicilor lor. A ucide, sau a prădă pre Turci, pre Tătari și pre Evrei, nu socotesc că este păcat nici ucidere și cei ce locuiesc aproape de Tătari, fură și ucig cu sirguință și când fac vreo pradă în țara' Tătărăscă, zic că n'au prădat, ci ș'au întors numai al lor înapoi, pentru că zic că Tătarii n'ar fi având acum alt nimic, fără numai aceia ce au apucat cu sila dela strămoșii lor. Prea curviea este rară la dânșii. Iară cei tineri nu numai că socotesc a nu fi păcat, ci încă le este cinste ca să iubească pre ascuns curviea până ce sunt holtei, asemenea ca când ar fi slobози de toate legile. Pentru aceia de multeori se aude la dânșii vorba aceasta: „Fătul meu! ferește-te de furtișag și de ucidere, că eu nu te voi putea scăpa de spânzurătoare, iară pentru că te vei culca cu cineva, n'ai să porți frică de peire, numai să plătești banii pezevenchiului“.

Primirea lor de oaspezi, care o arată către cei nemernici și drumeți este foarte vrednică de laudă, căci măcar că sunt prea săraci din pricină că se află megieși cu Tătarii, însă niciodată nu este să nu dee oaspețului sălaș și mâncare, ținându-l în dar trei zile împreună cu dobitocul său și pre cel nemernic îl primesc cu fețe vesele, ca când ar fi frate, sau altă rudenie a lor și unii așteaptă cu masă până la 7 cea-

¹⁾ Fatalismul există și până astăzi între Români (*Ed.*).

suri din zi și ca să nu mănânce singuri trimit pre slugi pe la căi, ca să cheme la masă pe câți drumeți îi vor întâmpina. Numai singuri Vasluienii n'au lauda aceasta, că ei nu numai că își închid casele și cămărilor de către oaspeți și când zăresc pre vreunul că vine atuncea se tăinuiesc, îmbracă haine sparte, și vin înapoi în chip de calici, și cer milostenie însuși dela cei străini.

Locuitori de țara de sus, au mai puțină pricepere la războiu și nici sunt deprinși așa bine cu armele, căci ei mai bucuroși își agonisesc pâinea în sudoarea fețelor sale ș'o mănâncă cu liniște și în odihnă.

Asupra religiei sunt plecați mai până la Eres și nu numai în ținutul Sucevei sunt vreo 60 de biserici de piatră și în toată țara de sus mai mult de 200 mănăstiri mari de piatră, ci încă și munții sunt plini de monahi și de sahastri, carii acolo în liniște își jertfesc lui Dumnezeu viața cea cuvioasă și singuratecă.

Furtișag este între dânșii prea puțin, sau nici ca cum și totdeauna s'au aflat buni credincioși Domniei și măcar de s'a și întâmplat între dânșii vreo turburare, însă și aceea a fost numai din pricina boierilor de țara de jos și mai înainte de a se căsători sunt curați și sunt oameni prea încuviințați. cu cari prea rar se află asemenea vreunul din țara de jos.

În slujbele țării sunt mai harnici decât ceilalți și trebile gospodăriei le fac foarte bine și poruncile le plinesc cu cea mai mare râvnă și

la primirea oaspeților, se îndeletnicesc mai mult decât ceilalți locuitori din țara de jos.

Jocurile Moldovenilor au cu totul altă închipuire, decât pre la alte popoare, căci ei nu joacă doi cu doi, sau patru cu patru, ca Franțezii, sau ca Leșii, ci joacă mai multe obraze deodată, împrejur sau în rând și altădată nu joacă bucuroși, fără numai la nunte, când se țin toți de mână și joacă împrejur cu pas potrivit după cântare, mergând despre dreapta spre stânga, atuncea se chiamă horă, iară când stau în rând și se țin de mână, însă fruntea și coada slobodă, atuncea se chiamă danț cu cuvânt Leșesc.

La nunte sunt obișnuiți să joace mai înainte de cununie în ogradă, sau și în drum și adecă cu două rânduri, unul de bărbați și altul de femei și la amândouă rândurile pun câte un povățuitor, om bătrân și cinstit, carele poartă în mâini toiag de lemn poleit și legat la capăt cu naframă cusută și unul dintre dânșii trage după sineși pre ceilalți din rândul său, despre dreapta spre stânga și iarăși despre stânga, așa încât să stea față în față. După aceia îndărăpt spate la spate și apoi se întoarce fieștecăre rând cu încordare atâta de încet ca să nu se încurce, încât abia se poate zări vreo mișcare și întru amândouă rândurile își alege loc fieștecărele după cinstea sa. Cocoanele și fecioarele boierilor, își iau loc dupre starea bărbatului, sau a tatălui lor, însă locul cel dintâi, este pentru povățuitor, al doilea, pentru Nun și al treilea

pentru Mire. Asemenea și în rândul femeilor este întâi povățuitorul; apoi nuna, după dânsa mireasa, măcar de sunt și de stare mai proastă decât ceilalți iară la urmă se amestecă amândouă rândurile și joacă ocol împrejur, avându-și fieștecarele femeia sa din dreapta, iar holteii câte o fată de starea lor și uneori obișnuște hora să se întoarcă în trei părți sau patru, sau și în r'unul, duple voia și iscusința povățuitorului.

Osebit de jocurile acestea ce se obicinuesc pre la veselii, mai sunt și alte jocuri cu eres, alcătuite cu număr nepotrivit adică 7, 9, 11 și jucăușii se chiamă călușeri și se adună odată într'un an, se îmbracă în haine femești și pun pe cap cunună de pelin împletită și împodobită cu alte flori, vorbesc cu glas femeesc și ca să nu se cunoască, își învelesc fața cu pânză albă și în mâini poartă sabie goală, ca să taie cu dânsa ori și pre cine ar cuteză să le descopere fața, căci puterea aceasta le-au dat-o lor un obicei vechi, așa încât nimenea nu-i poate trage la judecată când fac vreo ucidere întru acel chip.

Povățuitorul cetei se chiamă Stareță și cel de al doilea Primicer și are datorie să întrebe ce fel de joc poștește Stareța și apoi să spue celorlalți în taină, ca să nu auză norodul numele jocului, până când nu-l va vedeă cu ochii, pentrucă ei au mai mult de o sută de sărituri și unele așa de potrivite, încât aceia cari joacă se pare că nu se ating de pământ ci se poartă în văzduh și cu acest fel de urmări, cu jocuri

și cu săltări, prin toate târgurile și satele se petrec acele zece zile, ce sunt între praznicul înălțării, și a coborîrei Sfântului Duh, și într'această vreme nu se culcă ei nicăeri, fără numai sub strașinile bisericilor și zic : că de se vor culcă la alt loc, ar fi căzniți de strigoaice și când se întălesc pre drum două cete de călușări, bat război una cu alta și ceata cea biruită face loc celeilalte și după ce fac învoiala de pace, apoi ceata cea biruită este supusă celeilalte nouă ani și întâmplându-se să se omoare vreunul la acest fel de bătălie, atuncea nu se încapă judecată și nici judecătorul nu întreabă pre cel ce a făcut ucidere și cel ce intră în vreo ceată de acestea, trebuie nouă ani în tot anul să se afle adunat dimpreună, iar întâmplându-se să nu se arate vreodată, atuncea zic ceilalți că este căznit de duhuri rele și de strigoaice și prostimea cea eretică crede, cum că ei au putere să gonească acel fel de boale. Căci ei fac vindecare într'acest chip, adică : aștern la pământ pre acel bolnav și încep a sări și la o notă anume a cântării îl calcă fieștecarele dela cap până la călcâie și mai pre urmă îi zic la urechi niște cuvinte alcătuite de dânșii într'adins și poruncesc betesugului să se depărteze și după ce fac ei aceasta de trei ori în trei zile, apoi urmează lucrarea care o nădăjduea ei; și așa într'acest chip cu prea puțină osteneală se pot vindeca boalele cele mai grele cari se împotrivesc meșteșugului doftoresc. Asemenea lucrare are nădăjduirea și în farmece.

CAP. XVIII

Despre obiceiurile logodnelor și a nuntelor în Moldova

Fiindcă am arătat pentru purtările și nărvurile Moldovenilor, socotesc că cititorul cel iubitor de știință nu va fi nemulțumitor ca să-i descoperim în scurt și obiceiurile ce au ei pe la logodne și pe la nunți.

Ei căsătoresc pre copiii lor la vârsta care este hotărâtă de biserică și este rușine ca să-și ceară fecioara bărbat, căci obiceiul țării este ca să-și aleagă holteii loru-și neveste, iară nu părinții fecioarelor să-și caute gineri. Drept aceia plăcând unui holtei o fecioară, trimite la părinții aceia starosti, cari se chiamă pețitori, cu cuvânt Latinesc, care este stricat din cuvântul petitores și aceștia ispitesc pre departe cugetele părinților fecioarei, ca să nu le fie atuncea rușine, când n'ar voi părinții și cunoscând că le este lor voia ca să o deie, apoi merg starostii în casa fecioarei cu toate rudeniile mirelui și cel mai de frunte dintre starosti începe să aducă cuvânt, pre care l'am pus și noi aice, pentrucă mai în tot locul obișnuște, să se facă cu aceste cuvinte, adecă:

„Moșii și strămoșii părinților noștri celor mai dinainte umblând la vânat prin codrii, au aflat această țară, întru care ne aflăm și noi acum și ne hrănim și ne desmierdăm cu mierea și cu laptele dintr'însa. Deci prin pilda aceasta fiind

îndemnat și slăvitul boer (N), a mers la vânat prin câmpi, prin codrii și prin munți și a dat preste o fiară, care fiind rușinoasă și cinstită, nu a stătut față cu dânsul, ci a fugit și s'a ascuns și viind noi pe urma ei, ne-a adus într'această casă. Deci, D-voastră trebuie să ne-o dați sau să ne arătați unde a fugit fiara aceasta pre care noi cu atâta osteneală și sudoare am gonit-o din pustie“. Și mai adaogă încă și zice și alte alegorii și metafore după cum se pricepe.

Iară părinții zic dintâi, cumcă acest fel de fiară n'a venit în casa lor, ci poate că ei i-au rătăcit urma și ea se va fi ascuns aiurea, la vre-un megieș. Inșă dacă silesc starostii ca numai decât să le-o arate, atuncea scot părinții înaintea lor, o fată urâtă și bătrână, îmbrăcată cu strae sdrențuroase, și întreabă ei pe starosti de este această fiara aceia pe care o caută ei. Atuncea starostii zic, că nu este aceia. „Căci fiara lor este cu părul galben ca aurul, cu ochii ca de șoim, dinții săi stau ca mărgeaua, cu buzele roșii ca cireșile, la trup ca o leoaică și la piept ca o găscă, cu grumajii ca de lebădă, degetele mai gingașe decât ceara, și fața mai strălucitoare decât soarele și luna“. Și dacă tăgăduesc părinții dealdoilea precumcă nu au văzut de acel fel de fiară, atuncea starostii dau răspuns, zicând: „Că câinii lor atâta sunt de adușmănători încât niciodată nu i-au înșelat și acum le-au dat semnele cele mai adevărate, cumcă fiara aceia pe care o caută ei ar fi ascunsă acolo“. După aceea lăudându-li-se și cu arme și

cu silă scot apoi părinții pre ficia lor, împodobită duple putința și averea lor și văzând-o starostii zic, că aceasta este fiara pre care o caută ei și atunci chiamă pre un preot, sau dacă acesta este împedicat cu alte trebi, apoi chiamă pre cei mai bătrâni din megieși și înaintea acestora își schimbă mirii inelele și după aceea îndată iarăși tănuiesc părinții pre ficia lor și așează masă și în vreme când șed la masă, hotărâsc ziua aceea întru care va să fie nunta.

Iară dacă sunt mirii feciori de boieri, atunci fără de învoeala Domniei și fără de mărturia arhiereului nu poate să fie nici logodna nici cununia, căci cu pecetluitul sau mărturia arhiereului se ia aminte ca să nu se facă vreo nuntă în potriua așezământurilor bisericeii, și cu învoiala și știrea Domniei, pentru ca să nu se unească mai deaproape prin legătura aceasta multe neamuri boierești fără de voia Domniei.

Și după ce se hotărâște ziua întru care va să fie nunta, atunci în Lunea cea dinainte merg rudeniile dimpreună atât la casa mirelui cât și la casa miresei și aduc muzicanți, cari rar pot să fie alții de cât numai țigani și se ospetează unii cu alții și după ce se rădică masa, apoi fetele și alte femei cern făina cară este ca să fie pentru nuntă, pentru aceea să și zice, ziua cernutului, și dacă sunt tot în'trun târg sau întru'un sat, sau măcar dacă nu sunt tocma cale de 2 sau 3 zile depărtate una de alta, apoi atunci se începe veselia nunței de Joi, la amândouă părțile și ține până Duminică. iară Duminică se

gătesc toți prietenii și rudeniile mirelui ca să aducă mireasa, și trimit înainte conăcarii să spue de venirea mirelui și cei ce sunt adunați la mireasă, străjuesc la drum și caută să-i prinză până a nu sosi ei la casa miresei și ei pentru ca să nu li se întâmple aceasta își caută cai foarte ageri, iară de se întâmplă să se prinză, apoi la oamenii cei proști îi leagă pre dânșii foarte vârtos și îi pun îndărăpt pre cai, iară la cei mai de frunte, numai cât îi încunjiură rudeniile miresei, și luându-i între dânșii îi duc la casa ei ca când i-ar fi rob și după ce sosesc acolo, îi întreabă pre dânșii ce caută? Iară ei dau răspuns că ar fi trimiși să vestească război și oastea încă îndată va sosi, ca să ia cetatea. Și după ce zic ei cuvintele acestea îi poftesc înlăuntru și îi silesc de bea vreo câteva pahare de vin și după aceia îi trimet earăși înapoi cu vreo câțiva din oaspeții miresei și după ce văd oamenii miresei, că se apropie mirele, dau drumul conăcarilor cu ocări și degrab să întore iarăși înapoi și dacă pot petrecătorii mirelui ca să-i ajungă pre dânșii, apoi asemenea îi leagă și ei și iau împreună cu sine și după aceia adunându-se amândouă părțile de oaspeți la casa miresei, fac întrecere cu alergarea cailor, dându-se bacșiș celui ce se arată mai cu vitejie. Adică la cei mai proști o năframă, iară la cei mai cinstiți postav de bun preț, sau vreo pânză de mătăasă, și după ce se trimet oamenii înainte ca să puie semne unde să alerge și dând unul prin chiot semn ca să alerge, atuncea cei ce soco-

tesc că au cai mai buni dau pînteni și cela ce ajunge întîi ia acel bacșiș singur din mîna miresei și calului său i se pune cunună de flori împodobită.

Seara după vecernie merg mirii la biserică cu toată slava cîntă le este lor prin putință și primesc cununia. În mijlocul bisericeii se așterne un covor, pe care stă mirele de-a dreapta și mireasa de-a stînga și sub dînsul pun galbeni, atît sub picioarele mirelui cît și sub ale miresei, iară la oameni cei mai proști pun taleri, un semn care se înțelege că ei nu caută la lume, ci toată mărirea sa o calcă în picioare. Lîngă dînșii stau nunii cu două făclii potrivite și așa le citește preotul slujba cununiei și le schimbă inelele cîte de trei ori și împodobindu-i pe amîndoi cu cununii îi poartă pe la icoane ca un danț, cîntînd cîntăreții obișnuita cîntare.

În vremea aceasta aruncă rudeniile pe la cei ce stau împrejur arginți mărunți (parale), nuci și hamei uscat, ca să arate că cer de la Dumnezeu dătătorul de viață numai timpurile cele roditoare de nuci și de hamei, iară cealaltă bogăție și însumuțare a lumii aceștia, pre toată trebue să o lepede. Pre urmă dă preotul la amîndoi tinerii pîne întinsă în miere și gustă de trei ori ca un semn de iubire și de unire nedespărțită. Și pentru ca să dea preotul pricină privitorilor să răză la această prăznuire de veselie, îi amăgește de trei ori cu această îmbucătură, și luînd sfârșit și obiceiurile acestea să întorc apoi cu toții iarăși la casa miresei cu aceiași orînduială cu care au

venit înhobotând fața miresei cu o pânză prea subțire de mătase roșie, priponind-o cu două săgeți pe care apoi le bat în perete la capul tinerilor, frații sau rudeniile miresei atuncea când este să se aducă mireasa la cămară.

Și apoi mănâncă și bea alte ori până la nouă ceasuri dimineața și după al noulea ceas să aduce pre masă un cocoș fript cu pene cu tot, iară unul dintre oaspeți intră sub masă și cântând ca cocoșul vestește revărsarea zilei și după aceea dând toți oaspeții câte un bacșis bucătarului, să ridică de la masă, iară mirele cu mireasa, ținându-se de mână stau în mijlocul casei și un scriitor citește cu glas izvodul cel de zestre și apoi zestreă aceasta care era înai înainte pusă într'o casă deosebit ca să o vază toți oamenii, se încarcă toată într'un car și se aduce la casa mirelui.

După aceea povățuitorul sau vătășelul miresei cere în numele ei ertăciune dela părinții sei, adică: face pomenire pentru nașterea, pentru creșterea și pentru alte faceri de bine care a avut ea de la dâșii și le mulțumește pentru dânselle și își cere blagoslovenie de la dâșii și această blagoslovenie i se dă ei sau însuși prin gura părinților săi sau și prin alții în numele părinților și pentru amândoi rugând pe Dumnezeu și pe îngerul lor cel păzitor ca să-i păzească și să le dea dragoste deplin și pat nespurcat și apoi le dau la amândoi să bea câte un pahar de vin, care se chiamă băutura căii cei înțelepte; și așa îi slobod dela sine și când voiesc să iasă pe

ușa casei, atuncea le stau înainte la ușă cu sabia scoasă, frații miresei sau dacă nu are frați apoi frații părinților ei și îi propesc stând în ușă cu sabia curmeziș; iară mirele se rescumpără pe sine dela dâșii cu un cal bun sau cu alt dar ce are la îndemână și eșind să suie mireasa numai singură într'o trăsură dimpreună cu maica sau o soră a mirelui, pentrucă din casa părintească nu poate să ia cu sine nici slugă nici slujnică și așa merge după bărbatul său carele merge înainte. Și după ce sosesc la casa mirelui mai deșartă vreo câteva pahare de vin și după aceea duce nuna pe tineri la cămară iară mirele să ia aminte ca să poată înțelege a doua zi oarece părinții nevestii pentru fica lor, căci ei a' treia zi după nuntă vin la dânsa cu toate rudeniile lor ca să o vază, care se chiamă cale prea mare, pentrucă întru acea călătorie, duple cum să întâmplă, sau se împărtășesc părinții de cinste multă sau de rușine multă, căci dacă se află fica lor fecioară, atuncea nu numai că sunt toate bune, ci încă îi și ospătează cu masă frumoasă, la care se aduce după aceea și cămașa miresei pe un blid cu semnele fecioriei și o arată pe la toți, la care obișnuște să arunce fiește carele câte un bacșiș mic însă aceasta se face numai între oamenii cei proști, iară la cei cinstiți să arată numai la socri.

Iară dacă fica lor și-a fost stricat fecioria mai dinnainte, atuncea a doua zi după mâncare, chiamă mirele la sine pe toate rudeniile sale și le arată că nu ș'a găsit mireasa fecioară, deci ei caută

căruțele cele mai rele și cu curele rupte înhamă pe părinți în loc de cai, după ce vin și pe ficia lor o pun în căruță, iară pe dâșii îi silesc cu bățai ca să o tragă singuri până la casa lor; și așa o ia înapoi ca pe o curvă și nimeni nu poate să le facă sminteală la drum. Iară îndrăsnind cineva săi sloboază pe dâșii, atuncia unul ca acela osebit de alte bățai se mai pedepsește și de către judecătorul locului ca un călcător de legile și de obiceiurile țării.

Iar zestrea miresei toată o oprește bărbatul ei și toată cheltueiala care a făcut-o el la nuntă o plinește cu porunca judecătorilor de la părinții aceia care nu și-au păzit pre copilul lor.

Și așa urmează între țărani cu bieții oameni aceia; iară cei mai de frunte își păzesc mai de aproape pe fetele lor, încât nu poate așa lesne să se întâmple unele ca acelea; iară de se și întâmplă să nu fie vre una fecioară, atuncia plinesc părinții fecioria prin zestre mai mare, cu sate și cu bani și nemulțumindu-se ginerele lor nici cu aceia, apoi părinții iau pe ficia lor iarăși înapoi și lui îi dau voie ca să ia pe alta.

Când cunună Domniea, atuncia se pune masă în curtea domnească și mirelui se dă asemenea gugiuman ca și cel domnesc, împreună și un cal și la masă șade deadreapta Domnului cu gugiumanul pre cap și toate slugile curței domnești îl slujesc asemenea ca și pre Domnul lor și când merge la biserică, sau la casa sa, i se face alai ca și cel domnesc, cu muzica Moldovenească și Turcească.

A treia zi merge împreună cu mireasa, cu daruri la Domn și la Doamna, și mulțămesc pentru o cinste așa mare.

CAP. XIX

Despre obiceiurile îngropărei în Moldova

Moldovenii îngroapă pe morți cu orânduiala aceea care este așezată de biserică; căci îndată după ce moare cineva îl spală cu apă caldă și până a nu amorți trupul mortului îl îmbracă cu hainele cele mai noi și mai bune pre care le-a avut; și după aceea îl pun pre o năsălie în mijlocul casei sau a tinzii. Inșă nu-l îngroapă îndată în ziua aceea dintâi ci așteaptă până a treia zi; ca nu cumva să se întâmple să îngroape de viu pre vre un bolnav carele numai a fost leșinat. După ce aud clopotele se adună megieșii și se tânguesc și ei împreună cu rudeniile mortului, și în ziua îngropărei încă vin cu toții și petrec pe mort la biserică, mergând preoții înainte și rudeniile în urmă și după săvârșirea prohodului, îl îngroapă în țințirumul bisericei. Iară când moare vreun boier de oaste, atuncia cail lui se îmbracă cu postav negru și deasupra lor pun hainele cele mai de preț și înaintea năsăliei duc o sulită, întru care este spânzurată o sabie cu mănuchiul în jos; și deamândouă părțile merg vreo câțiva ostași înzăoați și încoifați; și în ochii cailor pun must de ceapă sau praf de pușcă, ca să se arate ca când ar plânge

și caii asemenea ca oamenii pentru moartea stăpânului lor.

Trupul unui boier îl petrece însuși Domnul împreună cu tot alaiul și dacă a fost el unul din cei mai mari, atunci merg înaintea lui cu semnul cel de boierie până la groapă și după aceea duc semnul iarăși înapoi și îl pun în spă-tărie, sau în divan și locul boieriei lui rămâne deșert cel mai puțin trei zile.

Jelirea nu este la toți de o potrivă, când moare vreun țăran, trebuie feciorii lui să umble șase luni cu capul gol, măcar de este și la mijlocul ernei și să-și lase părul și barba și cât dedeaparte să aibă a merge nu cutează să-și învelească capul cu nimica. Asemenea și cei mai de frunte obișnuia mai înainte să urmeze patruzeci de zile; iară acum au părăsit acest fel de eres și numai cât îmbracă haine cernite și-și lasă părul capului să crească.

Iară când moare fratele vreunei fecioare de țăran atunci ea după obicei taie din părul capului său și leagă la crucea care se pune la mormântul frăține-său și ia aminte într'un an ca să nu lipsească de acolo sau să cază jos, iară întâmplându-se se lipsească atunci mai pune iarăși dealdoilea altă legătură de păr.

Ei de obște un an de zile în toate Dumini-cele merg cu toții la mormânturi și plâng pe morții lor și cei mai bogați năimesc femei care știu a cântă osebite versuri de jale, în care arată ele mișelia și ticăloșia vieții aceștia, duple cum se poate vedea dintr'un acest vers care mai toate au începeri asemenea: „Plâng și mă tâguesc,

pentru viața cea rea a lumii aceștia ce se rumpe ca și ața, și celelalte“.

După aceia, ca când ar fi mortul viu așa îl întreabă pentru multe lucruri și zic că s'a supărat pe lumea aceasta și nu voește să le dea răspuns: iar mai pe urmă zic; că pentru atâta rugămintă a rudeniilor lui, se umilește și începe să vorbească, și învață pre dâșii ceea ce au să facă și ceea ce trebuie să părăsească și zice că de acum înainte nici va mai vorbi cu dâșii nici se va mai întoarce înapoi, pentru că a început a gusta din desfătărilor raiului, care le-a gătit Dumnezeu slugilor sale celor credincioase și alte multe de aceste bârfituri femeiești.

PARTEA ECLESIASTICĂ ȘI LITERARĂ

CAP. I

Despre religia Moldovenilor

Lenevirea celor mai nainte de noi, este singură pricina, de nu putem să spunem acum, ce fel de religie au avut locuitorii Moldovei mai nainte până a nu răsări soarele dreptății în părțile noastre, iară de vom voi să credem cum că Dacii cei vechi, s'au tras din Schiți, duple cum zic împreună și toți istoricii cei ce ne sunt nouă cunoscuți; atuncea gândesc că și prepusul acesta, va fi adevărat, adecă cumcă și ei s'au închinat tot la aceiași idoli, de cari mărturises hronicile Rusești că s'au închinat și Schiții, adecă la Perun, zeul tunetului; Volos, al dobitoacelor; Pohvist, al văzduhului; Lado al veseliei; Cupalo, al săcerișului, și la alți idoli ca aceștia, precum: Osliado, Corza, Dașuba, Striba, Semargle și Mocoza.

Și se vede că și Romanii, pe cari nici un

popor nu i-au întrecut cu eresurile, nu numai că n'au părăsit slujba cea veche a idolilor, ci încă au mai înmulțit-o și cu de ai lor. Și aceasta va crede prea lesne fieștecarele, numai de își va aduce aminte pentru Romani, cumcă ei ori și când biruiă vreo țară, jertfea atât la idolii neamului celui biruit, cât și la ai lor, ba încă și când au biruit ei Egiptul adecă pre Maica cea roditoare a idolilor, au și luat cu sine mulți idoli de acolo și aducându-i la Roma au jertfit împreună și acelora.

La aceasta se mai adaugă și această credință, care avea toți cei ce eră plecați cu totul asupra slujbei idolești; încât nu numai fiecare țară, ci încă și fiecarele casnic avea idol de casă păzitor vieței sale și credea că poartă grije osebită pentru dânșii și cela ce nu se împăca cu dânșii nici țara sa nu putea să și-o stăpânească cu norocire, nici în casa sa nu putea să trăiască cu pace.

Însă în vremea în care a secat în Moldova eresul păgânesc și s'a primit legea creștinească, nu arată istoricii nici c'o mărturie luminată; ci se socotește cu părere, că întâi sub stăpânirea marelui Constantin s'au început în Dacia la vedere deprinderea religiei creștinești; pentrucă în vremea lui Constantie fiul marelui Constantin, avea amândouă Daciile arhieriei săi, după cum adeverează Tipicul soborului de la Sardiea. Și se poate ca și în vremea de mai nainte să vor fi plecat mulți a urma steagului lui Hs.; prin învățăturile cele sângerate ale Mucenicilor.

Iară acum tot neamul se ține de biserica răsăritului și nu are cugete streine nici pentru o închietură a credinții și nu părăsește nimic din cele ce sunt poruncite de biserică și nu face nimica ce este oprit de dânsa.

Vre un eres sau vre un eretic nu s'a arătat nici odinioară în Moldova, cu cât mai puțin să se poată încuiba. Poate că este și din pricina aceasta pentru că poporul niciodată n'a primit teologie sholastică și meșteșugurile cele amăgitoare ale celor îmbolditori; ei a crezut că învățătura Evangheliei și a sfinților părinți și fără de școale este îndestul pentru mântuirea sufletelor.

Nici o religie nu este urâtă Moldovenilor ca aceea papistășească, măcar de și țin de biserica apusului multime de locuitori Unguri cari au și episcop la Bacău.

Ei zic, că toate celelalte religii eretice sunt cunoscute și prea lesne se înțelege depărtarea lor dela biserica cea pravoslavnică; însă papistașii ascund chipul lor cel de lup sub cojoc de oaie, căci ei uneori numesc pe pravoslavnici frați și uneori shismatici și achefalon, adică fără de cap, pentru că nu cinstesc pe Papa ca pe un cap al bisericii; iară alteori îi numesceretici și pentru aceia prostimea nu poate să deosebească binele de rău, ca să se poată păzi de veninul lor.

Deci iată că neînduplecarea Moldovenilor la nici un fel de erez, se vede c'a fost statornică, rămânând deapururea sub biserica răsăritului, căci fiecarele ce știe istoria bisericeii, prea bine va fi știind, că Ungaria și Ardealul unde au fost

locuit patrioții noștri mai înainte de descălcarea lui Dragoș, niciodată n'au fost supuse scaunului Țarigrădesc și grecesc; ci totdeauna au fost sub scaunul Romei; drept aceia și locuitorii lor au fost fii ai bisericii apusului, până a nu răzbate într'însele eresurile lui Luter și ale lui Calvin; și fiindcă următorii lui Dragoș totdeauna și-au ținut religia care au fost avut-o ei mai înainte acolo, căci nicăieri nu se zice c'ar fi părăsit ei biserica apusului și s'ar fi lipit de biserica răsăritului; pentru aceia este vederat că tot aceiași învățătură a fost întru acea vreme și la biserica apusului pe care o are acum numai biserica răsăritului, pentru aceia se vede că în urma apusului au căzut din credința cea adevărată creștinească, însă nu răsăritul. Dar să lăsăm aceasta și să venim la pricina noastră.

Moldovenii țin mărturisirea credinței după cum au alcătuit-o sfinții părinți, la soborul dela Niceea și adăogirea papistășească o leapădă adică: „Și dela fiul“ și pentru purcederea sfântului Duh, cred asemenea, precum zice Hs., la evanghelia dela Ioan; și după cum nu primesc purcederea dela fiul, asemenea nu primesc nici adăogirea lui Palama, care zice: „Dela Tatăl singur“. Au șapte taine și cina cea de taină o țin după așezarea sfinților părinți, a lui Vasile celui mare și a lui Ion Hrisostomului și o și săvârșesc cu pâine dospită și se împărtășesc sub amândouă formele a pâinii și a vinului.

Icoanele sfinților le cinstesc, însă nu cioplite ci numai zugrăvite, dar zic că numai lui Dum-

nezeu singur se cuvine slujbă și cred că dreptii încă n'a ajuns desăvârșit desfătarea raiului, ci o așteaptă până la ziua judecății împreună cu Pavel; și au întru sufletele lor nădejde fără de îndoială, care le pricinuește lor bucurie nespusă, încât nu le lipsește nimic pentru vredniciile lor. Iară pentru purgatorium, nu cred, însă adeverează, că păcatele cele mici se pot erta și după moarte, prin rugăciunile bisericei și prin milostenii.

Sfânta scriptură o citesc în biserică duple tălmăcirea celor 70 de dascăli; iar Vulgatele și toate alte tălmăciri le leapădă.

Osebit de Miercuri și de Vineri, postesc de două ori într'un an, la vremile orânduite și în postul mare și în postul prea curatei fecioarei, se înfrânează încă și de pește: și mai sunt unii carii din eres mare ce au, nici Lunea nu mănâncă carne și singuri ei își mai fac încă și alte posturi, precum la praznicul sfântului Atanasie, Grigorie și Dimitrie; și unele din femei măcar de nu se și îmbracă cu haine monahicești, se hotărăsc din bunăvoință ca să nu mănânce carne întru toată viața.

Osebit de acestea, prostimea și în Moldova ca și întru alte țări, care încă n'are știință pentru învățături, este foarte plecată asupra eresurilor și nu este încă desăvârșit spălată de tina sa cea veche; încât și la nunți, la îngropări și la alte în tâmplări știute de dânșii, cinstesc prin versuri și cântări, niște dumnezeiri necunoscute și duhluitoare de idoli. Deci, adevă : Lado și

Mano¹⁾, Dzina²⁾, Dragaica³⁾, Doina⁴⁾, Stahiea⁵⁾, Dracul din tăn⁶⁾, Ursitele⁷⁾, Frumoasele⁸⁾, Simzienele⁹⁾,

1) Numele aceste le cântă mai ales la nuntă și pentru aceea se vede că se înțeleg a fi Venera și Cupidon.

2) Alcătuirea acestui cuvânt, se poate socoti că este din numele Diana; însă ei obișnuiesc a-l numi cu număr înmulțit, adică: Dzinele, și iscodesc zicând că sunt niscăi fecioare frumoase și dăruiesc frumusețe.

3) Aceasta se înțelege Ceres. cum se vede; căci la acea vreme a anului pe când încep a se coace semănăturile se adună la un loc toate fetele țăranilor de prin satele, ce sunt pre aproape și aleg pe cea mai frumoasă dintre dânselle și-i pun numele Drăgaica și cu mare tovarășie merg cu dânsa prin țărini, împodobind-o cu cunună împletită de spice și basmale multe și-i dau în mâinile sale cheile de pe la șurile (sau grajdurile) lor; și Dragaica aceasta într'acest chip împodobită, cu mâinile întinse și cu basmalele legate asupra vântului ca când ar zbură, merge acasă dela țărini și umblă prin toate satele tovarășilor săi, cântând și săltând împreună cu toate tovarășile sale, cari de multe ori o numesc pe dânsa soră și stăpână și toate fetele țăranilor din Moldova cu mare poftă se străduiesc după cinstea aceasta măcar de și sunt ele obișnuite să cânte totdeauna cumcă aceia care se face în chip de Drăgaică, nu poate să se mărite până după trei ani.

4) Se vede că aceasta a fost la Dacia numele lui Mars sau Belona, pentrucă se pune la începutul cântărilor celor de zăzboi.

5) Zic că este o femeie cu chip de uriaș și străjuiește pe la casele cele vechi părăsite și mai vârtos pe la zidurile cele ce sunt în pământ și pe la comori.

6) Așa numesc ei pe duhurile cele ce zic că locuiesc în apă.

7) Zic că sunt două femei care se află de față la nașterea copiilor și le împărtășesc darurile sufletesti și trupesti, precum le este lor vrerea și hotărâse mai nainte toată norocirea și nenorocirea ce este să întâmpine pe copil în toată viața sa.

8) Acest zic ei că sunt neveste de văzduh și îndrăgesc de multe ori pe feciorii cei tineri și frumoși; și pentru aceea când lovește de năpraznă pre vre un om tânăr, slăbănogire sau damba, atunci dau ei vina boalelor acestora numai singur frumoaselor aceloră și zic că acela schimbându-și dragostea în urăciune și umblând cu dânselle în pizmuire, își răsplătesc ele într'acest chip.

9) Acesta este numele sfântului Ioan Botezătorului și zic ei că soarele săltaază în ziua praznicului acestui sfânt; și pentru aceea toți țăranii se scoală mai nainte de lumina zilei și privesc la ivirea soarelui cu ochii sticliți; și fiindcă ochiul nu poate suferi îndelung lumina aceasta, ci începe a sălta, pentru aceea ei socotesc că săltarea aceea este a soarelui. Și după ce fac ispita aceasta, se duc iarăși pe la casele lor cu bucurie.

Joimarte¹⁾, Papaluga²⁾, Chiraleica³⁾, Colinda⁴⁾, Turca⁵⁾, Zburătorul⁶⁾, Miază-noapte⁷⁾, Striga⁸⁾,

¹⁾ Așa numesc ei pre niște femei, care zic că umblă pe la toate casele dimineața în joia patimilor, la care vreme pe la toate casele se face foc; și zic că aceste femei dacă găsesc atunci pe vreo femeie din casă dormind, o fac de acilea înainte de este leneșe la tot lucrul preste an.

²⁾ Vara când este secetă cu primejdie pentru semănături atunci îmbracă țărani câte o copilă mai tânără de 10 ani, cu cămeși de frunze de copaci și de buruiene și cu toate celelalte copile și copii de vârsta ei umblă jucând și cântând și cum sosesc la fiecare casă, obișnuiesc babele să le toarne pe cap apă rece; iară cuvintele pe care le cântă ele sunt mai întru acestas chip adecă: Papalugo suite la cer și deschide porțile sale și ne trimite ploaie de sus, ca să crească grâul și păpușoiul, mălaiul și altele.

³⁾ Se aseamănează cu rugăciunea creștinilor chirie eleison; de unde și este alcătuită, căci fiecare casnic obișnuiește la botezul Domnului, de face o cruce de lemn și o împodobește fiecare după putința sa, cu pânză albă, sau cu o materie de mătase; și după vecernie o poartă ca o Litanie, prin toate casele în tovărășie de o mulțime de copii, care de multe ori strigă cuvântul acesta Chiraleica.

⁴⁾ Aceasta se potrivește cu cuvântul Calenda al Romanilor și se obișnuiește în multe chipuri, la începutul fiecăruia an nou, atât la prostime cât și la cei mari.

⁵⁾ Este o joacă, care s'a iscodit în vremile cele bătrâne din pricina urâciunii ce avea Moldovenii asupra Turcilor; adecă în ziua de Crăciun, îmbracă pe unul c'un sac de pânză la care leagă un cap de bou și preste acela încalecă altul, însă tocmit ca când ar fi ghebos și așa merg pe la toate casele și ulițele, cu jocuri și cu cântări.

⁶⁾ Zic și cred, c'ar fi o nălucă de om tânăr și frumos și se apropie noaptea de fecioare, mai vârtos de neveste tinere și toată noaptea face cu dânsele lucru necuviincios și nu se poate vedea de către cei ce'l pândesc. Iară noi am auzit, că oare carii bărbați mai cu inimă au prins zburători de acestia și aflându-i cu trup ca și alte făpturi, i-au pedepsit precum li s'au căzut.

⁷⁾ Zic ea este o nălucă, care umblă pe la răspântiile căilor dela apunerea soarelui și până la miazănoapte și se preface în tot chipul.

⁸⁾ Aceasta este alcătuită din cuvântul grecesc „strigli” și la Moldoveni încă are asemenea înțelegere ca și la Romani, adecă zic c'ar fi o babă bătrână și omoară pe copiii cei de curând născuți, cu meșteșug diavolesc. Inșă acest eres stăpânește mai mult pe Ardeleni; pentrucă ei zic, când începe a umblă striga, găsesc atunci pe copii morți în leagăn, fără de a fi ei ceva bolnavi și pentru aceia având ei prepus preo femeie bătrână, o leagă de mâini și de picioare și o aruncă în apă; și dacă se

Tricoliciul ¹⁾, Legătura ²⁾, Deslegătura ³⁾, Farmecul ⁴⁾ Descântecul ⁵⁾, Vergelatul ⁶⁾.

afundă zic că este nevinovată iară dacă plutește pe deasupra apei apoi zic că este vinovată și scoțând-o din apă o ard de vie fără de a mai face cercetare, măcar de și strigă ea în zadar până la sfârșitul său, eum că nu este vinovată.

¹⁾ Se înțelege asemenea ca și la Franțezi,ugaru și zic că cu vrăji se pot preface oamenii în chip de lup și de altă feară stricătoare și pot să le ia firea lor întocma și cum că dau năvălire asupra oamenilor și asupra dobitoacelor și fac vătămare.

²⁾ Aceasta zic ei, că ar fi un fel de vrajă, cu care se poate zătlhni mirele de a se împreună cu mireasa și mai zic că pot să oprească cu dânsa și pe lupi și pe alte fiare sălbatice ca să nu poată face stricăciune la oi și la alte dobitoace.

³⁾ Este vindecarea de mai sus, care poate să se facă prin alte mijlociri de acestea mai puternice precum zic ei.

⁴⁾ Se obișnuște la prostime și zic că femeile pot cu această mijlocire să facă pe ai săi iubiți ca să fie plecați asupra lor; sau pe cei ce le sunt lor urâți, să-i facă să înnebunească.

⁵⁾ Acesta este un fel de vraje, cu care zic ei, că se pot vindecă de toate boalele care nu sunt de moarte și eu voesc despre această pricină să povestesc oarece aice, precum am văzut însumi în patria mea, adică : Cămărașul cel mare al tatălui meu avea un cal foarte scump și fiind mușcat de un șarpe la câmp, atâta s'a umflat în cât se zicea că nu este prin putință, ca să se poată vindecă ; și chemând el pe o femeie bătrână ca să vază pe cal, ia zis lui femeia ca să caute un izvor și să aducă apă negustată de nimeni, cât de îngrabă, și umblând el ca să-și trimită pe sluga sa ca să aducă apă, ia zis lui bătrâna ca să meargă însuși el, dacă voește să-i trăiască calul ; atuncea a ascultat-o pe dânsa boerul și ia adus un vas cu apă, pe care a descântat-o ea cu niște cuvinte vrăjești și apoi ia dat-o lui ca să o bea ; și după ce a băut-o cam cu greu, pentru că a fost adus prea multă apă, îndată a văzut că a început calul să-și vie în fire, carele zăcea la pământ mai mort ; iar el a început a se umfla și a dobândit dureri nesuferite și mai descântând baba de al doilea, s'a făcut calul sănătos până într'un sfert de ceas ; iar boierul a vărsat apa din sine fără a-i rămânea lui înapoi vreo durere, sau vreo bubă din pricina aceia. Și altă babă iarăși, un grajd plin de cai cu râie, asemenea cu descântec în puține zile ia vindecat desăvârșit, măcar de au și fost caii cale de trei zile depărtați de dânsa și numai cât a zis cuvintele acele vrăjești preste păr de cal, și aceasta încă o știu însumi.

⁶⁾ Aceasta zic Moldovenii, că este un fel de minune, cu care pot ei să-și cunoască mai înainte tot norocul și nenorocul, care îi va întâmpina peste an, că ei în noaptea care este spre ziua cea dintâi a lui Ianuarie, pun vergi, după cum știu ei, la care

Și altele de acestea¹⁾.

CAP. II

Despre stăpânirea Bisericească

Povățuirea cea pre dinafară a Bisericii este numai a Domniei, care ia aminte cu sânguință și cu purtare de grijă, ca urmările și învățăturile bărbaților bisericești, să fie întocmai după așezământul credinței și ca nici unul dintre dâșii să nu se abată din drumul adevărului și să tăinuiască inimă de lup sub cojoc de oaie, nici păstorul să nu fie leneș pentru turma sa, sau să-i dea vreo sminteală prin pildă rea. Iară purtarea de grije cea din lăuntru pentru suflete, cum să le îndrepteze pre calea cea cerească, este încredințată Mitropolitului, care ca un păstor credincios și ca o slugă privighetor al Domnului, cercetează bisericile sale și le așează lor Arhieri carii de și nu are vreo înțelegere pentru știință, însă sunt plini de Duh sfânt; și nimic nu părăsește din cele ce socotește el că sunt de trebuință pentru pășiunea

mai au trebuință și de linte și de bob, și de oale, pe care le așează între o laltă după obiceiul lor.

¹⁾ Capul acesta a fost vrednic de oarecare adăogire; însă îmi lipsește vremea cea trebuincioasă la aceasta. Încă și eresurile sunt vrednice de luare aminte a filosofilor și a creștinilor; căci ele pot să dea pricină de cugete folositoare și mie îmi pare rău că Domnul Cantemir s'a arătat la capul acesta ca un om ce nu este slobod de eres; însă îl desvinovățește vremea sa și eu nu m'am îndurat ca să-i schimonosesc cartea sa prin micșorarea capului acestuia. (B).

și pentru mântuirea oilor sale. Însă fiindcă după ce s'a înmulțit la număr locuitorii Moldovei, s'au prea îngreuiat lucrul acesta, încât un om singur nu eră puternic ca să-l săvârșească, pentru aceea spre ușurința sa, sau mai așezat în Moldova încă și alte trei scaune Arhieresti, adică: la Roman, la Rădăuți și al treilea la Huși, însă celui dela Rădăuți și celui dela Huși, numai cât li s'a dat nume de Episcopi, iar cel dela Roman este Episcop desăvârșit și i s'a dat voie ca să puie mitră pe cap, însă asupra tovarășilor săi celor doi, nu are el putere, ci numai protie înaintea lor.

Mitropolitul Moldovei a luat blagoslovenie sau întărire la hirotonia sa, dela Patriarhul de Țarigrad, de când s'a așezat în Moldova scaun Mitropolesc și până pe vremea soborului dela Florenția; iară atuncea la acest sobor, fiind Mitropolitul acel de atuncea al Moldovei, om prost și puțin învățat la Sfânta Scriptură, a iscălit și el toate așezământurile cele mincinoase și amăgitoare ale soborului, (împotriva solului ce l'a fost trimis cu dânsul Alexandru cel bun, Domnul Moldovei), numai ca să dobândească scaunul al șaptelea ce i s'a fost făgăduit de către Papa, împreună și alte măririi; însă după ce s'a spart soborul nu a cutezat să se întoarcă iarăși înapoi în Moldova. Pentru aceea, Marco Arhiepiscopul dela Efes, a trimis Mitropolit în Moldova pe Arhidiaconul său, bulgar de neam, care a fost foarte vestit pentru cuviosia și pentru credința cea bună și fiindcă și Patriarhul de Țarigrad s'a fost plecat în partea celor

cu dușmănie, i-a poruncit lui ca să-și caute blagoslovenia sa totdeauna la Arhiepiscopul de la Ohrida¹⁾ și dintr'acea vreme, obișnuia Mitropoliții Moldovei să-și ceară blagoslovenia lor neconținut dela Ohrideanul până la începutul veacului trecut.

Iară apoi după ce a luat Domnia Vasile Albanitul²⁾ și căutând el ca să puie iar la întemeiere lucrurile cele ce ajunsese la neorânduială, prin lenevirea Domnilor celor ce au fost mai înainte de dânsul și prin alte turburări din lăuntru; pentru aceea i-a scris lui o carte Partenie, care eră pre atuncea Patriarh la Țarigrad într'acest chip:

„Facem înștiințare Măriei tale, ca să știi, cum că biserica moldovenească totdeauna a fost supusă bisericii răsăritului la Maica cea adevărată și voitoare de bine tuturor creștinilor și Mitropoliții săi ca și toți ceilalți primea blagoslovenia lor dela scaunul cel de obște al Țarigradului și a fost sub această ascultare vreo câteva sute de ani, până pe vremea împărăției lui Ioan Paleologului, când s'a iscălit la soborul de la Florenția Mitrofan Patriarhul cel rău și a adus prin aceia prepus asupra scaunului celui de obște și cel mai dintâi al Țarigradului, la toți iubitorii de credința cea adevărată. Inșă după turburările acestea, curățindu-se îndată din cale uneltele și urzitorii betșugului celui rău și Biserica cea sfântă a lui

¹⁾ Aceasta e-țe în Macedonia.

²⁾ Vasile Lupul.

Dumnezeu mireasa Mielului celui fără de prihană, s'a întemeiat iarăși în odihna sa cea mai dinainte și în cinstea sa cea veche, rădicându-se împreună și toate privilegiurile de vreun prepus rău.

Deci se vede a fi lucru necinstit și cu necuviință, ca Biserica moldovenească, care totdeauna a fost mădulara cea mai aleasă și mai de frunte a Bisericii cei mari, să-și caute blagoslovenia sa, la scaunul cel mai mic și nu la cel mai mare. Pentru aceia te rugăm pre Măriea ta, smerenia noastră, împreună cu tot sfințitul sobor, ca să bine voești a întrupa iarăși la alt scaun mai vrednic, mădulara această cinstită a Bisericii și să poruncești ca Mitropolii Moldovlahiei (așa numesc grecii Moldova) să-și caute blagoslovenie ca și mai nainte la scaunul nostru cel de obște al Patriarhiei și cu adevărat va fi spre cinstea lui Dumnezeu și spre slavă maicii noastre a Bisericii și nouă ne va fi pricină de bucurie veșnică.“

Deci Domnul Vasilie, îndemnat fiind cu această scrisoare a Patriarhului și a soborului, a poruncit îndată, ca de acoloa înainte, să nu-și mai caute Mitropolitul Moldovei blagoslovenie aiurea, fără numai la Patriarhul de Țarigrad.

Și mai pe urmă tot sub stăpânirea acestui Domn, adunându-se în Iași sobor din țară asupra Iconoclastrilor și alți eretici din vremea aceia, a întărit și această poruncă împreună cu învoiala și iscălitura tuturilor Patriarhilor încă și cu a Ohridianului.

Mitropolitul Moldovei are cu totul osebită

cinste la Biserica răsăritului, care alți Mitropoliți n'au și măcar că n'are nume de Patriarh, dar nu este supus nici la unii, căci măcar că-și caută întărire și blagoslovenie la Patriarhul de Țarigrad; însă acela nici îl poate scoate pre dânsul din scaun, nici poate să-l aleagă și nici este el îndatorit ca alți Mitropoliți, să aștepte psiful dela Biserica cea mare a Țarigradului, ci dacă dobândește întărire dela Domnie, săvârșese punerea mâinei trei Arhieriei din Moldova și trimite scrisoare către Patriarhul, cu înștiințare cumcă „s'a ales (N) prin chemarea Duhului Sfânt, iară nu din altă pricină omenească și este om învățat și cuvios și temător de Dumnezeu”.

Asemenea scrie și Domniea către Patriarhul, altă scrisoare osebită și-l roagă pre dânsul, ca și cu blagoslovenia sa, să întărească pre acel nou hirotonit¹⁾. Iară Patriarhul nu poate cumva să nu priimească, ci trebuie la toate să urmeze după cererea Domniei.

El este slobod și de dajdia aceia ce se dă Patriarhului cu nume de Κοινόνητος καὶ βοηθείας²⁾ și nicio lege nu-l îndatorește pre dânsul ca să întrebe pre Patriarhul, ori și pentru care pricină ce este să se facă în Biserica Moldovei, căci el are putere asupra Bisericii sale asemenea ca și Ohrideanul. Însă măcar că el este așa puternic în dregătoria sa, nu poate nici să puie nici să scoată pe vreunul din Episcopii săi, căci

¹⁾ Grecește sculu, Φήρον care însemnează sufragiu; iar aci însemnează ratificare, aprobare.

²⁾ Adică, de împărtășire și ajutor.

numai Domniea are să cerceteze pentru purtările și pentru învățătura celor ce se fac Arhierei și pentru pricinile acele pentru care ar fi să-i scoată, având putere ca să-i și scoată, pentrucă aceste toate le-au oprit Domnii asupra sa și Mitropoliților au lăsat numai punerea mâinilor, după așezământul Apostolicesc. Însă și Domniea măcar c'are stăpânire nemărginită asupra supușilor săi, fără de voia Mitropolitului nu poate nimic să schimbe, să adauge sau să lepede. Dar și legea această oprește numai pre Domnii cei cuvioși, iară când este vreunul călcător de lege, nu poate să-l oprească nicio lege.

Mai este datoria Mitropolitului, când va hotărî Domniea pre cineva ca să-l pedepsească cu moarte atuncea să stea înaintea Divanului, sau să întărească judecata Domnească, sau să o îndrepteze, după hotărîrea legilor. Și Domnii încă primesc aceasta ca niște creștini și iubitori de dreptate.

Episcopii încă fără de zătihnire își săvârșec datoria chemării lor prin eparhiile lor, și așează preoți, pe carii aflându-i cu vreo greșală mare, îi și lipsesc pre dâșii de darul preoției, fără de nicio milostivire și nimine nu stă la această împotrivă judecății lor, însă ca să puie ei sau să scoată pe vreun Egumen, sau vreun Arhimandrit, nu li s'a dat acest fel de putere; și aceștia stau numai sub Divanul domnesc și când fac vreo greșală mai mică, atuncea se pedepsește fieștecarele, cel mai mic de cătră cel mai mare, adică pre Diacon îl pedepsește Preotul

său, pre Preot, Protopopul; pre Ieromonah sau pre Monah, îl pedepsește Egumenul sau Arhimandritul său; pre Protopop, pre Egumen și pre Arhimandrit, Episcopul; și pre Episcop, Mitropolitul; iară pre Mitropolit îl pedepsește Domniea. Însă Domniea se pedepsește numai singură de conștiința sa și de Dumnezeu, carele a pus pre Sultan ca să îndrepteze și să pedepsească uneori pre Domni.

Iar la greșalele cele mai mari, care sunt vrednice de a se pedepsi cu moartea, sau cu lipsirea darului hirotoniei, stau sub judecata Episcopilor săi, numai Preoții, Ieromonahii și Monahii; iară Egumenii, Arhimandriții și Episcopii, se pot pedepsi numai de către Domnie. Însă și datoria Episcopilor este, când vre unul dintre aceștia face oareșce împotriva canoanelor bisericești, sau altele, să înștiințeze cu scrisoare pre Mitropolit și atuncea el arată pricina la Domnie.

Mitropolitul are pe an dela fieștecarele preot din Eparhiea sa, câte două sute de aspri și o piele de vulpe, sau de jder, iară alta nu poate să mai ieie nimic. Și dela Episcopi încă n'are nicio dajdie, fără numai cele ce îi dăruiesc ei lui de bună voia lor. Așijderea și Episcopii au asemenea venit de prin Eparhiile lor.

CAP. III

Despre Mănăstirile din Moldova

Toate mănăstirile din Moldova sunt așezate întocmai și urmează canoanelor acelor care sunt scrise pentru Monahi, de sfântul Vasile.

Mănăstiri mari cu Arhimandriți, sunt numai patru, iară mai mici cu Egumeni, sunt mai mult de două sute și mai pre atâtea și schituri, pe care le au sub stăpânire mănăstirile acestea.

Acestea sunt unele închinare și altele slobode. Acelea sunt închinare la Ierusalim, sau la Sinai, sau la sfântul Munte ¹⁾).

Căci, în Moldova s'a făcut obicei, când cineva din Domni sau din boieri face vreo mănăstire, atuncea își împărțește toată averea sa întocmai copiilor săi și mănăstirii, adecă, pre câtă parte la fieștecarele din copii, pre atâta dă el și mănăstirii și dacă se teme ca nu cumva după moartea sa să se strice și să se răsească mănăstirea, atuncea o închină el la o mănăstire mai mare, la care socotește el din părțile ce am arătat și atuncea Arhimandriții mănăstirilor aceloră, se îndatoresc ca să iee asupra-le purtarea de grijă pentru mănăstirea aceia și să privilegheze, ca să aibă monahii purtări bune și cinstite, dar și din venitul mănăstirei numai atâta lasă în urmă cât socotesc că este de trebuință pentru hrana fraților, iară pre celălalt venit îl ia pentru trebuința mănăstirei celei mari și-l trimit acolo pre tot anul.

La mănăstirile cele slobode trebuie frații singuri să-și are și să secere și în ceasurile care sunt slobode de trebile cele Duhovnicești, trebuie să muncească cu mâinile la cele ce li se poruncește de către Egumenul, adecă la vii, la țarini

¹⁾ Acesta este Atos în Macedonia.

și la grădini și să strângă rodurile acestora pentru folosul mănăstirei.

Toate mănăstirile dau pe an dajdie la Domnie, după mărimea moșiilor, ce au sub stăpânire, iară Mitropolitul și Episcopii, nu dau nimic și Monahii toți atâta sunt de ascultători la canoanele sfântului Vasile, încât mai bucuroși ar muri de o sută de ori, decât să bage în gura lor carne măcar odată fiind chiar sfătuiți și de vre-un doctor și din mănăstire afară nu ies nici odinioară, fără numai atunci când sunt trimiși de Egumenii săi, sau cu altă trebuință a sa, însă cu blagoslovenie. Economia casii e asupra celor mai bătrâni și mai vechi și primirea oaspeților care se păzește pre la toate mănăstirile este foarte de lăudat, căci nemernicind orice strein, creștin, jidov, ture, sau armean, nu numai că au datorie să-l primească cu bucurie, ci încă și un an deplin, dacă voește să șează, trebuie să-l hrănească după putința mănăstirei, cu cinste și fără de cârtire, împreună și pre toți cei ce sunt cu dânsul și dobitoacele sale.

CAP. IV

Despre limba sau graiul Moldovenilor

Istoricii arată osebite cugete pentru alcătuirea limbii Moldovenești, mulți dintre dânsii zic că este alcătuită cu schimbare din limba latinească, fără de a fi împrumutată și dela alte limbi; iară alții zic, că este din cea italienească. Însă

noi vom arăta temeiul despre amândouă părțile, ca să poată cetitorul să înțeleagă adevărul mai cu amăruntul.

Aceia cari zic că limba Latinească este maica cea adevărată a limbei Moldovenești, se razimă pe aceste temeiuri; adecă zic:

I. Că bejenarii Romanești, au venit în Dacia cel mult mai nainte până a nu se strică limba Romanilor în Italia, prin năvălirile Goților și ale Vandalilor; și cumcă nici unii din istorici nu arată că s'ar fi întors ei iarăși înapoi la Italia în vremea când stăpânea barbarii și pentru aceia locuitorii din Dacia n'au avut de unde să-și schimbe limba lor cea veche.

II. Cumcă Moldovenii nici odinioară nu s'au chemat Italieni, precum s'au chemat alți Romani în multe locuri după aceea, ci totdeauna ș'au ținut numele său cel vechiu, pe care îl avea toți Romanii, când era Roma cetatea a toată lumea, măcar că aceasta nu stă împotrivă, căci Ungurii și Leșii îi numesc pe dânșii Vlah; care nume obișnuiesc neamurile acestea să-l dea și Italienilor.

Iară eu mai bucuros cred, că neamurile acestea fiind învecinate și mai cunoscute cu Moldovenii, întâi Moldovenilor au dat acest nume Vlah și apoi mai pe urmă la Italia; însă nu l'au luat dela Italia ca să-l dea Moldovenilor.

III. Că adevărul cea mai cu temei pentru zisul acesta, sunt cuvintele cele multe curat Latinești, care încă tot se obișnuiesc în limba Moldovenească, care în cea Italienească nici odinioară nu se află; iară cuvintele acelea pe care

le au adăogit în limba Italienească, Goții, Vandalii și Longobarzii, nici cum nu 'se află la Moldoveni.

Și pentru ca să arătăm mai luminat am pus aicea aceste cuvinte:

Latinește	Italienește	Moldovinește
Incipio	Comincio	Incep
Albus	Bianco	Albu
Civitas	Cita	Cetate
Dominus	Signore	Domn
Mensa	Tavola	Masa
Verbum	Parola	Vorba
Caput	Testa	Capul
Venatio	Caccia	Vânat.

Iară cei ce mărturisesc cum că limba Moldovenească este alcătuită din cea Italienească zic așa :

I. Că are tot aceleași vorbe ajutătoare am, ai, are, ca și cea Italienească.

II. Că articuli ei, sunt asemenea ca și la aceea.

III. Că oarecare cuvinte sunt cu totul Italienești, adică: schiop, italienește schiopo; iară latinește claudus, precum și cerc, italienește cerco, iară latinește quaero și fiindcă cuvintele acestea sunt necunoscute în limba latinească, pentru aceea, nu pot să fie aiurea, decât din cea italienească.

Însă cei ce cugetă precum am arătat dintru întâi, zic împotrivă așa :

I. Că Moldovenii au adevărat vorbele acelea ajutătoare, însă nu italienești ce însuși ale lor.

II. Că asemenea aceasta este și cu articulele cuvintelor, căci nici cu o parte din graiu, nu se

depărtează mai mult limba Moldovenească de către cea italienească decât cu acestea, pentrucă Italianul pune articolul înaintea cuvântului, iară Moldoveanul îl pune pe urma cuvântului; adecă italienește *l'uomo*, la *moglie* și moldovenește, omul, femeia.

Și Italianul are numai un articol bărbătesc adecă singuratic; *il*, și înmulțit *gli* sau *i* și femeesc singuratic la *înmulțit* *le*; iară Moldovenii au două articule singuratice, *ul* și *le*, pe cel dintâi îl pun la cuvintele cele ce se încep cu literă glasnică; iară pe celălalt, la cuvintele, ce se încep cu literă neglasnică; adecă omul, latinește *homo*; calul, latinește *equus*; scaunul, *scamnum*; vasul, *vaso*; șarpele, *serpens*; cânele, *canis* și altele.

Iară la număr înmulțit pun articolul *ii*, pe urma cuvintelor celor ce însemnează lucru viu; precum caii, oamenii, latinește *equi*, *homines*; iară lucrurile cele moarte se sfârșesc cu articulele, precum: ca scaunele; vasele, ș. c. l.

Articule femești încă au două singuratice adecă, ea și a, precum: muerea, găina; latinește *mulier*, *galina*, iară cuvintele care se sfârșesc cu *e*, dobândesc la înmulțire articula *ile*; adecă găina, găinile.

III. Cumcă poate să se prepue cu adevărat, că cuvintele acelea, care se asemenea mai mult cu limba Italienească decât cu cea veche a Romanilor, să fie rămas în limba noastră dela Genovezi, din pricina însoțirii cei multe ce aveă Moldovenii cu dâșii, când stăpânea ei schelile mării Negre, căci într'acest chip au împrumutat

Moldovenii cuvinte și dela Greci, dela Turci și dela Leși, după ce au început a face neguțatorie cu dânșii, adică, dela Greci, pedeapsa, Παιδεύσεις; chivernisirea Κοβερνήσις; snopire Προκοπή; azima Ἀζύμον; drum, Δρόμος; pizma, Πήμα.

Deci fiind c'am arătat zisele despre amândouă părțile, noi nu putem hotărî care dintre amândouă să fie mai adevărate, pentrucă ne este frică ca nu cumva din dragostea patriei să ni se întunece ochii și să prisosim oarece și apoi să cunoască alți mai bine; pentru aceea lăsăm asupra cititorului, ca să judece însuși, iară noi ne îndestulăm ca să arătăm aicea numai zisul lui Cavatie carele zice, adică:

„Este de minune că limba Moldovenească are mai multe cuvinte Latinești decât Italienești, măcar de și locuiesc acum Italieni, unde au locuit mai înainte Romanii, însă poate să nu fie până întru atât de mirat, pentrucă Italienii și-au schimbat limba cu mult mai în urmă după ce a venit neamul Moldovenesc în Dacia.

Și fiindcă în limba Moldovenească să află oarecare cuvinte, care nu sunt nici latinești nici de pe la alte limbi de prin prejur, pentru aceea se vede că sunt rămășițe de pe la Dacii cei vechi, căci nimic nu poate să ne împedice pe noi a nu crede cumcă bejenarii Romanești după ce au venit în Dacia, și-au năimit loruși slugi din Daci, sau poate că rămâind vreunul fără de femei, s'a și însurat luându-și femei dela Daci și cu acest chip lesne și-au putut amesteca în limba lor cuvinte streine; precum

stejar, pădure, hlăşteu ¹⁾), cărare, grăesc, privesc, nemeresc.

De alta şi limba Moldovenească are ale sale răspicări sau rosturi ca şi toate alte limbi.

Vorba cea mai împodobită este împrejurul Iaşului în mijlocul ţării; pentrucă oamenii cei ce sunt în partea aceasta se mai suptiează, fiindcă sunt aproape de curtea Domnească.

Cei ce locuiesc la Nistru, amestecă multe cuvinte leşeşti; şi vasele pentru care au trebuinţă în casă, încă le numesc cu nume Leşeşti, încât de abia pot să înţeleagă ceilalţi Moldoveni.

Şi ceice locuiesc în partea muntelui despre Ardeal obişnuiesc adese ori cuvintele Ungureşti.

Iară Fălcenii amestecă limba cu cea Tătărească şi Galaşienii cu cea Grecească şi cu cea Turcească.

Iară partea femească din Moldova are cu totul altă vorbă decât partea bărbătească; căci ele schimbă silaba *bi* şi *vi* în *ghi* şi *hi* adică în loc de *bine*, zic *ghine*; *vie*, *hie* şi silaba *pi* o schimbă în *chi*; precum pizma, chisma, piatră chiatră; încă şi un bărbat când se deprinde cu vorba aceasta cu greu poate să se desveţe şi se vădeşte singur pe sine zicând, c'au şezut prea mult în braţele maicăsa; pentru aceia şi ocăresc ceilalţi pe unii ca aceia, zicându-le feciori de babă.

Muntenii şi Ardelenii, au tot o limbă cu Moldovenii, numai cât le este vorba puţin mai

¹⁾ Haleşteu este corupt din ungureşte, halastó, cuvânt compus din *hal* peşte şi *tó* lac, adică lac de peşte, baltă cu peşte (Nota Trad. rom.).

groasă, precum giur, Românul jur, Dumnezeu, Dumnezău, acum, acuma, acela, ahăla și mai au ei și alte cuvinte care nici sunt cunoscute Moldovenilor, iară la scrisoare nu le obișnuiesc ci urmează întocmai după ortografia graiului Moldovenesc și cu aceia cunosc ei într'adevăr, că vorba Moldovenească este mai curată decât a lor, măcar de și nu o mărturisesc fiind opriți de antipatiea ce este între Moldoveni și între Munteni.

Și cu mult mai prost vorbesc Cuțovlahii, care locuiesc în Rumele pe hotarul Macedoniei, căci ei își amestecă limba foarte ciudat cu cea grecească și albaneză, amestecând în cuvintele Românești uneori câte un vers întreg grecesc și alteori câte unul arnăuțesc, și ei înțeleg între sine destul de bine limba aceasta încurcată; iară un Grec, sau Albanit, sau Moldovean nu este puternic să înțeleagă nimic; însă când ar fi câte trei aceștia la un loc și auzind vre un Cotovlah vorbind, ar putea să înțeleagă ceeace zice el. când își vor tălmăci fiecarele versul limbei sale unul la altul.

CAP. V

Despre lițerile Moldovenilor

Mai nainte de soborul dela Florenția aveă Moldovenii litere Latinești, după pilda tuturor celorlalte popoare, a căror limbă încă este alcătuită din limba cea Romană, iară apoi după aceia unindu-să la acest sobor Mitropolitul Moldovei

cu Latinii; și diadohul său Teoctist Bulgarul, diaconul lui Marco Efesanul, pentruca se lipsească aluatul Latinilor din biserica moldovenească, ca să rădice prilejul să nu poată ceti amăgiturile lor oamenii cei tineri, au îndemnat pe Domnul Alexandru cel bun, ca nu numai pe oamenii cei ce aveà cugete străine la credința pravoslavnică, ci încă și literile latine să le lipsească din țara sa și să primească în locul lor pe cele slavone și cu râvna aceasta prea mare și fără de vreme, s'a făcut el urzitoriul cel dintâi al celui dintâi al barbariei întru care se află Moldova acum.

Iară fiindcă literile slavonești n'au fost deajuns pentru rostul tuturor cuvintelor acelora pe care le-au schimbat neamul Moldovenesc din limba latină, cât și pentru acelea pe care le-au împrumutat ei de pe la neamurile cele învecinate; pentru aceia a fost ei nevoiți ca să mai afle și alte litere pricinuind cu aceasta limbii Moldovenești mai multe litere decât la toate celelalte limbi din Europa adecă 47 împreună cu alte semne prosodicești și ortograficești¹⁾.

Literile capitale ale Moldovenilor, sunt asemenea ca ale Grecilor și ale Slavonilor și amândouă soiurile obișnuiesc ei întocmai.

În răvașe și în catastive se obicinuește scrisoarea Moldovenească; iară în cărțile cele bisericești și în hrisoavele Domnești în isvoadele visteriei și alte scrisori ale curții, de două sute de

¹⁾ Cu încetul toate aceste adaosuri și iznoave, s'au alungat (Ed.).

ani, nu se obișnuiește altă scrisoare afară numai cea Slavonă, pentru aceia și feciorii boierilor, altă limbă nu învăța fără numai cea Slavonă întru care nu poate să învețe alte științe și învățături, ci după ce deprinde a ceti, trebuia să învețe de rost ceaslovul și psaltirea, și după aceea li se tâlcuea evanghelia faptele apostolilor și cele cinci cărți ale lui Moisi; iară celelalte scripturi din legea veche prea rar; asemenea aceasta învăța și fetele boierilor, pentru că mai bine să poată a ceti și a scrie în limba sa, iară ca să învețe gramatica Slavonească, prea rar se află cineva; pentrucă în limba aceia eră prea puține gramatici și mai ales numai aceia pe care a făcut-o Macsim dela Candiea carele s'a sfințit și aceea încă numai odată s'a tipărit în Moldova.

Însă în veacul trecut sub stăpânirea Domnului Vasilie Albanitul, întorcându-se Moldova iarăși sub ascultarea scaunului Țarigradului, au început ei iarăși să se deștepte și să vie la lumină dintru întunericul cel adânc al barbariei, care se lățise asupra țării, căci întâiași dată prin economia Domnului acestuia, s'a așezat în Iași școala grecească și a poruncit ca să se primească Monahi greci pe la toate Monastirile cele mari, ca să învețe pe feciorii boierilor științi și învățături în limba grecească și a rânduit ca să fie în biserica cea mare o strană de cântăreți grecești și Liturghiea să se slujească jumătate grecește și jumătate slavonește, după cum urmează și până acum întocmai.

Și au făcut împreună și tipografie Grecească

și Moldovenească și a poruncit de a tipărit cărți bisericești și legi și cu acestea a dat el prilej de s'a obișnuit a se ceti în limba Moldovenească, întâi numai Evanghelia și faptele Apostolilor, iară mai pre urmă și toată liturghia; iară pe urmă după vreo zece ani, a urmat aceștii rândueile frumoase și Șerban Cantacuzino Domnul țării Românești și a așezat în țara sa și el școale grecești, împreună și tipografie Grecească și Românească.

Iară la sfârșitul anului trecut a început unii din Moldoveni să învețe și latinește și la acest lucru vrednic de laudă a făcut întâi început și pildă celorlalți un Miron Logofăt și istoric mai adevărat al Moldovenilor, trimițându-și feciorii săi în țara leșească ca să învețe limba latinească și meșteșugurile slobode.

După aceea a adus în Moldova și Domnul Duca, pe un Monah Engal și pe un tânăr anume Ioan Papie (care după aceea la Moscova i s'a dat nume Comnen și a fost pe urmă și Mitropolit la Drista) și iau pus pe dânșii dascăli Beizadelelor sale.

Și mai pe urmă a adus în Moldova și tatăl nostru Constantin Cantemir, pe un Monah foarte-iscusit anume Ieremiea Cacavela născut la Candia și a învățat pe fii lui și pe alți feciori de boieri; și dintr'acea vreme a început mulți din Moldoveni să învețe grecește, latinește și italienește.

S F Â R Ș I T.

TABLA DE MATERII

	Pag.
Notiță biografică și bibliografică	3
Avis	16
Prefață	17
Prescurtare din viața Principelui Dimitrie Can- temir	22

Partea geografică

Cap. I. Despre numirile vechi și cea de astăzi a Moldovei	29
Cap. II. Despre situațiunea Moldovei, margi- nele ei cele vechi și cele de astăzi și despre clima ei	32
Cap. III. Despre apele Moldovei	36
Cap. IV. Despre ținuturile și târgurile cele de acum ale Moldovei	42
Cap. V. Despre munții și minerile Moldovei	60
Cap. VI. Despre câmpiile și pădurile Moldovei	66
Cap. VII. Despre fiarele cele sălbatice și dobi- toacele cele domestice	71

Partea politică

Cap. I. Despre ocârmuirea stăpânirii Moldo- venești	78
Cap. II. Despre alegerea Domnitorilor . . .	85
Cap. III. Despre obiceiurile cele vechi și cele noi, la punerea Domnilor	101
Cap. IV. Despre întărirea sau înnoirea Domnilor	128
Cap. V. Despre scoaterea sau mazilia Domnilor	134
Cap. VI. Despre boeriile moldovenești și despre stările lor	146
Cap. VII. Despre oastea Moldovenească . . .	163

	Pag.
Cap. VIII. Despre obiceiurile și ținimii curții Domnești	168
Cap. IX. Despre vânatul Domnilor	178
Cap. X. Despre îngroparea Domnilor când mor în scaun	180
Cap. XI. Despre legile țării Moldovei.	183
Cap. XII. Despre Divanul de judecată al Dom- nilor și al boierilor	185
Cap. XIII. Despre veniturile cele vechi și cele de acum ale Moldovei.	194
Cap. XIV. Despre birul și darurile ce dă Mol- dova Porții Otomane	198
Cap. XV. Despre neamul boieresc din Moldova	204
Cap. XVI. Despre ceilalți locuitori din Moldova	214
Cap. XVII. Despre năravurile Moldovenilor	223
Cap. XVIII. Despre obiceiurile logodnelor și a nuntelor în Moldova	234
Cap. XIX. Despre obiceiurile îngropării în Moldova.	242

Partea eclesiastică și literară

Cap. I. Despre religia Moldovenilor	244
„ II. „ stăpânirea bisericească	253
„ III. „ mănăstirile din Moldova	259
„ IV. „ limba sau graiul Moldovenilor	261
„ V. „ literile Moldovenilor	267

E R A T A

Pag.	5 rândul 10 se va citi 50 ani în loc de 40
„	5 nota 1 rândul 1 se va citi Moldau
„	29 rândul 5 se va citi Moldova în loc de Moldovei
„	52 nota 1 „ „ „ locului
„	65 rândul 16 „ „ „ Domniea
„	91 „ 12 „ „ „ neodihniirilor
„	230 „ 3 de jos se va citi decât

BIBLIOTECA SOCEC

— SCRITORI ROMÂNI —

„Biblioteca Socec“ își propune a publica, într'o ediție elegantă și efină în acelaș timp, scrierile autorilor români, vechi și contemporani. Poezia, proza literară, proza științifică, studiile istorice și beletristice, pedagogia și critica, vor fi cultivate în volumele acestei biblioteci; mai departe: cronicarii, literatura populară, scrierile autorilor decedați ca și ale celor în viață, etc., etc. Nu vom face vreo clasificare exclusivă de școală, și vom prefera numai talentul, orideunde ar veni.

Au apărut până acum din această bibliotecă:

No. 1. **Carmen Sylva**, *Poveștile Peleşului*.

No. 2. **Mircea C. A. Rosetti**, *Nuvele*.

No. 3. **Poezii populare ale Românilor** (colecția Alexandri), partea I-a *Cântece bătrânești*.

No. 4. Idem, partea II-a *Doine și Hore*.

No. 5. **Const. Negruzzi**, *Păcatele Tinerețelor*, *Amin-tiri din Junete* și *Fragmente istorice*.

No. 6. **Vasile Alecsandri**, *Poezii alese*.

No. 7. **Dimitre Onciul**, *Din Istoria României*.

No. 8. **Ion Ghica**. *Munca, Creditul, Imprumuturile Statului*, (din „Convorbiri Economice“).

No. 9. **Ioan Neculce**, *O seamă de cuvinte și Cronica*.

Prețul fiecărui număr 95 de bani
